

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΡΟΦΙΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΝΟΥ, ΑΜΠΕΛΟΥ & ΠΟΤΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

Το εξωτερικό οινεμπόριο της Ελλάδας 1858 – 1920

Βυρίνης Πέτρος

Επιβλέπων
Τσακίρης Αργύριος
Καθηγητής

Αιγάλεω 2021

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΡΟΦΙΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΝΟΥ, ΑΜΠΕΛΟΥ & ΠΟΤΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

Το εξωτερικό οινεμπόριο της Ελλάδας 1858 – 1920

Βυρίνης Πέτρος

Τα μέλη της επιτροπής

Τσακίρης Αργύριος

Παπακωνσταντίνου Σπύρος

Χατζηλαζάρου Αρχοντούλα

Αιγάλεω 2021

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ/ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο κάτωθι υπογεγραμμένος Βυρίνης Πέτρος του Ιωάννου με αριθμό μητρώου 15202 φοιτητής του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής της Σχολής Επιστημών Τροφίμων του Τμήματος Επιστημών Οίνου, Αμπέλου & Ποτών, δηλώνω υπεύθυνα ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της πτυχιακής/διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Ο Δηλών
Βυρίνης Πέτρος

Περίληψη

Στη μελέτη αυτή επιδιώκεται η συλλογή, η επεξεργασία, η παρουσίαση και ο σχολιασμός, μέσα στο ιστορικό συμφραζόμενο, στοιχείων που αφορούν το εξωτερικό οινεμπόριο στην Ελλάδα κατά τα έτη 1858 – 1920. Με βάση μεθοδολογικά εργαλεία της ποσοτικής ιστορίας παρουσιάζονται:

1. με μορφή χρονοσειρών, τα στοιχεία που καταδεικνύουν την πορεία των εξαγωγών και εισαγωγών του οίνου, τα οποία αφορούν τις ποσότητες και την αξία τους, καθώς επίσης και τις χώρες προορισμού ή προέλευσής τους. Παράλληλα, χάριν σύγκρισης, παρουσιάζονται τα αντίστοιχα στοιχεία για τις εξαγωγές της κορινθιακής σταφίδας, του ελαιολάδου και του καπνού. Τα στοιχεία αντλήθηκαν από τα επίσημα κρατικά αρχεία της εξεταζόμενης περιόδου.
2. πρωτογενείς πηγές, κρατικές και ιδιωτικές, που διαφωτίζουν τις αντιλήψεις των ανθρώπων της εποχής σχετικά με την παραγωγή και το οινεμπόριο.

Μέσα από αυτή τη μελέτη αναδείχθηκαν ο χαρακτήρας και οι μετασχηματισμοί της ελληνικής παραγωγής και εμπορίας οίνου, μέσα από την συνάντησή τους με την ευρωπαϊκή αγορά και οι συνέπειες αυτής της συνάντησης.

Abstract

In this study the aim was to collect, process, present and comment on data concerning the external trade of wine in Greece during the period 1858-1920, within the historical context. Based on methodological tools applied in quantitative history we present:

1. in the form of time series, the data demonstrating the course of exports and imports of wine, including quantity and value as well as country of destination and origin. In parallel, respective data concerning exports of raisin, olive oil and tobacco are presented in comparison. Data were drawn from the official state records of the relative period.
2. primary sources, both state and private, which enlighten people's notions and conceptions on production and trade of wine during that historical period.

Through this study, we tried to demonstrate the character and transformations of the Greek wine production and trade, during its encounter with the European market and the consequences of this encounter.

Περιεχόμενα	
Περίληψη	1
Περιεχόμενα.....	2
Εισαγωγή	4
0. Μεθοδολογία	5
0.1 Ποσοτική Ιστορία.....	5
0.2 Το πρόβλημα των μετρήσεων	6
Κεφάλαιο 1. Ο χρόνος – Ο χώρος – Οι άνθρωποι.....	11
1.1 Ο χρόνος στην Ελλάδα 1832 – 1920.....	11
1.1.1 Ο επιστημονικός χρόνος.	11
1.1.2 Ο ιστορικός χρόνος.....	11
1.1.3 Ο βιωματικός χρόνος.	12
1.2 Ο χώρος - Η Ελλάδα 1832 – 1920	17
1.3 Οι άνθρωποι – Οι Έλληνες 1832 – 1920	19
1.3.1 Ο πληθυσμός.....	19
1.3.2 Η αστικοποίηση	20
1.3.3 Η αγροτική - γεωργική τάξη.....	21
Κεφάλαιο 2. Το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας 1858 – 1920	24
2.1 Περιοδολόγηση	24
2.2 Τα προϊόντα σύγκρισης.....	28
Κεφάλαιο 3. Τα προϊόντα σύγκρισης. Περίοδος Ι.....	30
3.1 Η κορινθιακή σταφίδα - Το “Eldorado”.....	30
3.2 Το ελαιόλαδο.....	33
3.3 Ο καπνός	36
Κεφάλαιο 4 Το εξωτερικό οινεμπόριο Περίοδος Ι.....	38
4.1 Στατιστικά δεδομένα και συγκρίσεις	38
4.2 Η μεταβλητότητα των εξαγωγών	40
4.3 Ο ελληνικός σίνος	45
4.4 Η οινοβιομηχανία.....	46
4.5 Κατάταξη προϊόντων σύμφωνα με την αξία εξαγωγών.....	48
Κεφάλαιο 5. Τα προϊόντα σύγκρισης. Περίοδος ΙΙ.....	50
5.1 Η κορινθιακή σταφίδα.....	50
5.2 Το ελαιόλαδο.....	56
5.3 Ο καπνός	59
Κεφάλαιο 6 Το εξωτερικό οινεμπόριο Περίοδος ΙΙ.....	62

6.1	Στατιστικά δεδομένα και συγκρίσεις	62
6.2	Το περιβάλλον και η συγκυρία	68
6.3	Ο ξηροσταφιδίτης οίνος στη Γαλλία.....	70
6.4	Ο ελληνικός οίνος	71
6.4.1	Ο ξηροσταφιδιτής οίνος και τα μιστέλλια	73
6.5	Η οινοβιομηχανία.....	75
6.6	Η κρίσις των οίνων.....	77
6.7	Ο εμφιαλωμένος οίνος σαν μέτρο ποιότητας και πολυτέλειας.....	81
6.8	Κατάταξη προϊόντων σύμφωνα με την αξία εξαγωγών.....	85
Κεφάλαιο 7. Τα προϊόντα σύγκρισης. Περίοδος III.....		87
7.1	Η κορινθιακή σταφίδα.....	87
7.2	Το ελαιόλαδον.....	89
7.3	Ο καπνός	93
Κεφάλαιο 8 Το εξωτερικό οινεμπόριο Περίοδος III.....		99
8.1	Στατιστικά δεδομένα και συγκρίσεις	99
8.2	Η οινική κατάσταση.....	104
8.3	Ο σταφιδίτης οίνος.....	107
8.4	Οι εμφιαλωμένοι οίνοι	109
8.5	Κατάταξη προϊόντων σύμφωνα με την αξία εξαγωγών.....	110
Συμπεράσματα		112
Παράρτημα		116
Πηγές		126
Βιβλιογραφικές αναφορές.....		129

Εισαγωγή

Στη σύγχρονη ελληνική ιστοριογραφία παρατηρείται μια έλλειψη ποσοτικών στοιχείων για την παραγωγή και την εμπορία οίνου κατά τον 19^ο αιώνα. Οι υπάρχουσες μελέτες οικονομικής ιστορίας της περιόδου, όπως της Χρ. Αγριαντώνη, που παρουσιάζει την εκβιομηχάνιση, και του Σ. Πετμεζά που ασχολείται με την αγροτική οικονομία, λόγω του ευρέος φάσματος του αντικειμένου τους, αφιερώνουν, όπως είναι λογικό, μικρό μέρος στον οίνο παραθέτοντας λίγα και ασυνεχή στοιχεία. Στα λίγα (περίπου 10) αμπελοοινικά συνέδρια που διοργανώθηκαν από το 1990 τα ποσοτικά στοιχεία είναι ελάχιστα.

Την έλλειψη αυτή των στοιχείων προσδοκά να καλύψει, στον όποιο βαθμό, η μελέτη αυτή. Προς τούτο γίνεται χρήση των αρχείων της ελληνικής στατιστικής υπηρεσίας που αφορούν το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας, κατ' έτος, από το 1858 έως το 1920. Η συγκέντρωση των στοιχείων που αφορούν το οινεμπόριο παρουσιάζονται σε μορφή χρονοσειρών. Χάριν σύγκρισης και σχηματισμού πληρέστερης εικόνας παρουσιάζονται επίσης, με την ίδια μορφή, και τα στοιχεία εξαγωγών τριών ακόμη γεωργικών προϊόντων, της κορινθιακής σταφίδας, του ελαιολάδου και του καπνού.

Για να γίνει αντιληπτή η σημασία των στοιχείων που συγκεντρώνονται κρίνεται σκόπιμη η παράθεση πρωτογενών πηγών όπου εκφράζεται η άποψη τόσο των ανωτέρων κρατικών λειτουργών, που εμπλέκονται άμεσα με τη συλλογή και την καταγραφή των στοιχείων, όσο του επιστημονικού δυναμικού της χώρας, όπως γεωπόνοι και οινολόγοι, που ασχολούνται με την παραγωγή καθώς επίσης και των οικονομολόγων της εποχής.

Επειδή κανένα ποσοτικό ή άλλο αρχειακό στοιχείο δεν μπορεί να νοηματοδοτηθεί έξω από το χρόνο, το χώρο και τον άνθρωπο συλλέχθηκαν και παρουσιάζονται στοιχεία που οριοθετούν και περιγράφουν το δημογραφικό, κοινωνικό και οικονομικό ιστορικό πλαίσιο της Ελλάδας από το 1832 έως το 1920.

0. Μεθοδολογία

0.1 Ποσοτική Ιστορία

Σύμφωνα με την ποσοτική ιστορία το ενδιαφέρον του ιστορικού μετατοπίζεται από το άτομο στην ομάδα, από τα επιμέρους γεγονότα στις κανονικότητες, από την αφήγηση στην ανάλυση και από την ποιοτική προσέγγιση στον ποσοτικό υπολογισμό.

Η ποσοτική ιστορία ως τάση της σύγχρονης ιστοριογραφίας εμφανίστηκε μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο. Στην Ευρώπη η τάση αυτή εκφράστηκε από τη σχολή των Annales, με συμβολικό ορόσημο, το 1949, την έκδοση του βιβλίου του F. Braudel, *La Mediterranee et la monde mediterraneen a l'epoque de Philippe II*. Στο βιβλίο αυτό χρησιμοποιήθηκαν πολλά στατιστικά και ποσοτικά στοιχεία. Ένα άλλο καλό δείγμα ποσοτικής ιστορίας της σχολής των Annales είναι το βιβλίο του E. Le Roy Ladurie, *Histoire du climat depuis l'An Mil*, που εκδόθηκε το 1967.

«Σύμφωνα με τη σχολή των Annales, εξετάζοντας μια πηγή δεν πρέπει να της θέτουμε εκ των προτέρων ερωτήματα, αλλά να την αφήνουμε να μιλά και εμείς να την ακούμε. Η σωστή σχέση ιστορικού και πηγής είναι ο ανοικτός διάλογος, η προσπάθεια να ταυτιστεί ο ιστορικός με το συγγραφέα της πηγής και να κατανοήσει τον τρόπο που αντιλαμβάνεται και αντιμετωπίζει όσα συμβαίνουν γύρω του. Η επεξεργασία της πηγής είναι δηλαδή λογική αλλά και συνάμα ψυχολογική» (Γεωργιάδου 1983, σ. 168)

Στην εργασία αυτή ακολουθείται η μέθοδος της ποσοτικής ιστορίας όπως αυτή εκφράστηκε από τη σχολή των Annales. Τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται είναι:

- α. Χρονοσειρές. Η χρονική εξέλιξη των μεγεθών είναι ιδιαίτερης σημασίας μιας και ο χρόνος αποτελεί θεμελιώδη διάσταση της ιστορικής πραγματικότητας. Τα στοιχεία για τη σύνταξη των χρονοσειρών αντλήθηκαν από την ψηφιακή βιβλιοθήκη της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ). Όπου τα στοιχεία αυτά ήταν ελλιπή χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από άλλες πηγές της εποχής. Σε λίγα μόνο σημεία, χάριν πληρότητας της παρουσίασης χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία από τη σύγχρονη βιβλιογραφία.
- β. Κείμενα της εποχής που αναφέρονται στα στοιχεία των χρονοσειρών. Κρίθηκε σκόπιμο τα κείμενα να μεταγραφούν, και όχι να αποδοθούν, ώστε να είναι δυνατή η λογική και η ψυχολογική αποτίμησή τους. Δυστυχώς κατά τη μεταγραφή χρησιμοποιήθηκε μονοτονικό σύστημα, ΣΥΓΓΝΩΜΗ.

0.2 Το πρόβλημα των μετρήσεων

«Απόλυτος ακρίβεια σπανίως επιτυγχάνεται εις τας αριθμήσεις, είναι δε σχεδόν αδύνατος εις τας μετρήσεις. [Οι αριθμοί] δεν αποτελούν απολύτως ακριβείς ποσοτικές εκφράσεις των καταστάσεων εις τας οποίας αναφέρονται, αλλά απλώς προσεγγίσεις των πραγματικών τιμών των, δι' ό και αποκαλούνται “εκτιμήσεις” αυτών» (Δρακάτος 1968, σ. 15)

Η τιμή ενός μεγέθους είναι αυτή που μετριέται. Η κάθε μέτρηση όμως εμπεριέχει σφάλμα γι' αυτό και στις φυσικές επιστήμες έχει διατυπωθεί η θεωρία σφαλμάτων που προσπαθεί να εκτιμήσει ποσοτικά το σφάλμα στις μετρήσεις.

Στην εργασία αυτή χρησιμοποιούνται μετρήσεις εκτάσεων, πληθυσμού, ποσοτήτων και αξιών εμπορευμάτων. Στη συνέχεια παρουσιάζονται μερικά παραδείγματα που καταδεικνύουν κάποιες από τις πηγές των σφαλμάτων, χωρίς να επιχειρηθεί ποσοτικός υπολογισμός τους.

Εκτάσεις

Στην απογραφή του 1861 η έκταση της χώρας είναι 45.429 Km², ενώ μεταγενέστερα αναφέρεται ως 47.516 Km². Το ζήτημα των εμβαδομετρήσεων αναλύεται από τον Α. Μανσόλα στην απογραφή του 1879 σ. 22/12 και σχολιάζεται από το Γ. Χωματιανό στην απογραφή του 1907 σ. 1ε/25 «Ελλείψει πλήρους επισήμου καταμετρήσεως της επιφανείας του Ελληνικού Βασιλείου, το εμβαδόν αυτού δεν είναι εισέτι επακριβώς προσδιορισμένον, δι' ο και άλλως υπό άλλων προσδιορίζεται. Δια των υπάρχοντων όμως στοιχείων, άτινα είναι εν μέρει μεν επίσημοι, εν μέρει δ' ανεπίσημοι, αλλ' ακριβείς οπωσούν, εμβαδομετρήσεις, δυνάμεθα να προσδιορίσωμεν το εμβαδόν της επικράτειας της Ελλάδος κατά προσέγγισιν ουχί αισθητώς απέχουσαν της ακρίβειας.» Ουσιαστικά η εμβαδομέτρηση έχει γίνει από το γαλλικό στρατό με εργασίες που άρχισαν το 1829, όπως αναφέρει στη συνέχεια ο Γ. Χωματιανός και ευελπιστεί ότι «ακριβής και πλήρης εμβαδομέτρησις και χαρτογραφία της Ελλάδος θα καταστή δυνατή μόνον μετά την αποπεράτωσιν του από εικοσαετίας αρξαμένου και επιτυχώς χωρούντος τριγωνισμού του Ελληνικού εδάφους και της τοπογραφικής αυτού υποτυπώσεως υπό της Ελληνικής χαρτογραφικής υπηρεσίας».

Πληθυσμός

Κατά την απογραφή του 1856 ο πληθυσμός είναι 1.067.216. Στην επόμενη απογραφή του 1861 «αλλ' εκ μεταγενεστέρας εξελέγξεως γενομένης» ο πληθυσμός το 1856 δεν υπερβαίνει τους 1.062.627 κατοίκους. Μικρή η διαφορά.

Ο Α. Μανσόλας το 1867 περιγράφει κάποιες από τις αιτίες των αποκλίσεων στις απογραφές πληθυσμού.

«Αι μέχρι του έτους 1856 απαριθμήσεις κύριον προτιθέμεναι σκοπόν την εκτέλεσιν νόμων τινών του Κράτους, περιωρίζοντο κυρίως εις μόνην την εξακρίβωσιν του αριθμού των κατοίκων κατά δήμους επαρχίας και Νομούς, και εις την ηλικίαν αυτών, ής η γνώσις εχρησίμευεν προς εκτέλεσιν του περί στρατιωτικής απογραφής νόμου. Η του έτους όμως 1861 εγένετο υπό ευρυτέραν πολιτειογραφικήν έποψιν και με τρόπον εξασφαλίζοντα κατά το δυνατόν την ακρίβειαν αυτής. [...] αι περί της ηλικίας πληροφορίαι και ιδίως αι από του 18 έτους μέχρι του 30 εισί λίαν εσφαλμένα, καθόσον οι οικογενειάρχαι θέλοντες να εξαιρέσωσι της προς στράτευσιν υποχρεώσεως τους παιδιάς αυτών, υποκρύπτουσι την αληθή αυτών ηλικίαν, αποδίδοντες αυτοίς ηλικίαν κατά τας περιστάσεις πότε μεν κατωτέραν των 18 πότε δε ανωτέραν των 24 ετών» (Μανσόλας 1867, σ. 7/19 και 15/27)

Η καθυστέρηση της στράτευσης ήταν επαρκής λόγος για να δοθούν ψευδή στοιχεία στις απογραφές. Μια τακτική που ακολουθήθηκε και κατά τον 20^ο αιώνα.

Ο Γεώργιος Χωματιανός στην απογραφή του 1907, (σ. 17/23), δίνει πληροφορίες για τις δυσκολίες που παρουσιάστηκαν στις απογραφές του 1879 και του 1896.

«Η απογραφή αυτή, εν ω ευμεθόδως παρεσκευάσθη υπό την διεύθυνσιν του νυν Γενικού Γραμματέως του Υπουργείου των Εσωτερικών κ. Ηλία Λιακοπούλου, κεκτημένου στατιστικήν κατάρτησιν, [...] ατυχώς δεν ήχθη εις πέρας, διότι ένεκα αιτιών ανεξαρτήτων της προαιρέσεως του διευθύναντος ταύτην, η επεξεργασία των απογραφικών δελτίων διεκόπη προ της ολοσχερούς αποπερατώσεως» ενώ για την απογραφή του 1896 «Εν πυρκαϊά, εξ ης απετεφρώθη το κτίριον, εν ενί των διαμερισμάτων του οποίου ήσαν τα γραφεία της απογραφής, συγκατεστράφη άπαν το απογραφικόν υλικόν. Ευτυχώς είχαν εκδοθεί οι πίνακες των κατοίκων του Βασιλείου. [...] Ούτω δη και δια της απογραφής ταύτης εγένετο γνωστός μόνον ο πραγματικός και νόμιμος πληθυσμός του Βασιλείου, δεν ήλθον δ' εις φως τα άλλα χρήσιμα δεδομένα της απογραφής αυτής.»

Εξαγωγές και εισαγωγές, ποσότητες εμπορευμάτων.

Για την περίπτωση της καταγραφής των ποσοτήτων του εξωτερικού εμπορίου τα σφάλματα είναι πιο συστηματικά. Η ολιγωρία των τελωνιακών υπαλλήλων είναι μια βασική αιτία όπως σχολιάζει ο Σ. Π. Σκιαδάς, Διευθύνων το Γραφείον Στατιστικής, απευθυνόμενος προς «προς την Α. Εξοχότητα ΤΟΝ ΚΥΡΙΟΝ Χ. ΤΡΙΚΟΥΠΗΝ ΠΡΟΕΔΡΟΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ, ΥΠΟΥΡΓΟΝ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ, ΚΛΠ, ΚΛΠ, ΚΛΠ» Στο «Εξωτερικόν Εμπόριον 1887» (σ. 4, 17 - 19/4, 17 - 19), γράφει:

«...ευρέθην απέναντι σπουδαίων δυσκολιών, ων βεβαίως, δυσχερεστάτη ή η ανάγκη της καταπολεμήσεως των από μακρού χρόνου ερριζωμένων παρά τοις αρχαίς έξεων ολιγωρίας, καθιστών σ' αυταίς καταληπτήν την χρησιμότητα της Στατιστικής δια την Ελλάδα, έδει να αναγκάσω ταύτας ίνα υποβάλλωσιν εις την Κεντρικήν υπηρεσίαν, στοιχεία ασφαλή, εν άνευ, παν Στατιστικόν δημοσίευμα αντί να τύχη του σκοπού ου στοχάζεται καθίσταται επιζήμιον». Ενώ στο εισαγωγικό σημείωμα του εμπορίου της Ελλάδας του έτους 1896 αναφέρεται «... πλείστα των ημετέρων προϊόντων, των μη υπαγωγμένων εις εξαγωγικό φόρον, ή ολοσχερώς διαφεύγουσι την γνώσιν των τελωνιακών αρχών, ή πλημμελώς δηλούνται υπό των εξαγωγέων, αποστελλόμενα εις διαφόρους ξένας χώρας. [...] Ότι δε το ημέτερον εξαγωγικόν εμπόριον είναι μεγαλείτερον του υπό των στατιστικών πινάκων αμφαινομένου, αποδεικνύεται εκ συγκρίσεως των ημετέρων δημοσιευμάτων προς τα των ξένων χωρών, μεθ' ών συναλλάσσεται η Ελλάς εμπορικώς. Εκ τοιαύτης συγκρίσεως προκύπτουσι σπουδαίαί πολλάκις διαφοραί. Ενώ επί παραδείγματι εν τοις ημετέροις πίναξι το Βέλγιον δεν εμφανίζεται καταναλίσκον σταφίδα ελληνικήν, ούτε η Ελβετία οίνους και άλλα Ελληνικά προϊόντα, τα εμπορικά στατιστικά δημοσιεύματα των χωρών τούτων παρουσιάζουν όλως διάφορον την μετά της Ελλάδος εμπορικην εισαγωγικήν και εξαγωγικήν συναλλαγήν»

Ας σημειωθεί ότι η εξαγωγή των γεωργικών προϊόντων όπως και ο οίνος δεν υπόκεινται σε δασμολογικά τέλη.

Πέρα των σοβαρών προβλημάτων καταγραφής των εμπορευμάτων υπάρχουν και σφάλματα ήσσοнос σημασίας στις καταγραφές του στατιστικού γραφείου. Στη στατιστική εξωτερικού εμπορίου 1910 σελ. 10/10 στους συγκεντρωτικούς πίνακες η εξαγωγή της κορινθιακής σταφίδας ανέρχεται σε 253.383.549 ενετικά λίτρα ενώ στη σελ. 342/378 στους αναλυτικούς πίνακες η εξαγωγή για το ίδιο έτος ανέρχεται σε 251.783.513 ενετικά λίτρα. Η ασυμφωνία πηγάζει εκ του γεγονότος ότι στους γενικούς πίνακες όταν αναφέρεται «κορινθιακή σταφίς» έχει συμπεριληφθεί και η σουλτανίνα και η ροζακί, οι ονομαζόμενες «ετέρου είδους». Το ίδιο συμβαίνει και για την εξαγωγή του 1909.

Αξία των εμπορευμάτων

Ο υπολογισμός της αξίας των εξαγομένων και εισαγομένων εμπορευμάτων αγγίζει τα όρια της αυθαιρεσίας. Επιτροπή του υπουργείου οικονομικών ορίζει τις μέσες τιμές κάθε εμπορεύματος, μόνο που η αναθεώρηση των τιμών δεν γίνεται συστηματικά με αποτέλεσμα να μην ανταποκρίνονται στις τρέχουσες τιμές.

«Από του 1886 μέχρις όλου του 1888 αι αξίαι ωρίζετο εν τοις τελωνίοις και ανεθεωρούντο υπό της Κεντρικής υπηρεσίας, κατά δε το έτος 1889 καθωρίσθησαν υπό Επιτροπής συσταθείσης διαταγή του Υπουργείου των Οικονομικών, ήτις συνέταξε προσωρινόν αξιών πίνακα περιλαμβάνοντα την μεσαιάν τιμήν εκάστης κλάσεως εμπορευμάτων και προϊόντων, εις νόμισμα μεταλλικόν κατά προσέγγισιν ορισθείσαν» (Εξωτερικόν Εμπόριον 1889, σ. 10/10)

«Όπως αι αξίαι των εμπορευμάτων ανταποκρίνονται εις την πραγματικότητα, έδει να μεταβάλλωνται αύται ετησίως, λαμβανομένης ως βάσεως του μέσου όρου της αξίας των εμπορευμάτων, έδει μάλιστα κατά μήνα ή τουλάχιστον κατά τριμηνίαν να επιφέρηται μεταβολή εις τας αξίας, συμφώνως προς σχετικές πληροφορίας. Τοιούτον όμως σύστημα, ου η αρχή εγένετο, θα πραγματοποιηθή συν τω χρόνω παρ' ημίν, ουδ' είναι ευχερής η άμεσος εφαρμογή αυτού, ένεκα ιδίως της μη εισέτι λειτουργίας εν Ελλάδι συστηματικών εμπορικών επιμελητηρίων (Chambres de commerce) και εμπορικών χρηματιστηρίων (Bourses de commerce)» (Εξωτερικόν Εμπόριον 1896, σ. 20/20)

« η Στατιστική υπηρεσία του Υπουργείου των Οικονομικών εν έτει 1896 εφήρμοσεν εν τοις υπολογισμοίς αυτής ως μέσην τιμήν της σταφίδος την τιμήν των 70 δρχ. χρυσών κατά χιλιόλιτρον, ήτις ορισθείσα καθ' ήν εποχήν η σταφίς διετέλει εν μεγάλη εκπτώσει εν ταις αγοραίς της καταναλώσεως, δεν ανταποκρίνετο πλέον εν έτει 1896 εις την πραγματικήν εν ταις αγοραίς θέσιν του προϊόντος τούτου, επαισθήτως έκτοτε βελτιωθείσαν, εν ω εν έτει 1897 συνελθούσα η αρμόδια εκ τμηματαρχών του καθ' ημάς Υπουργείου επιτροπεία, και λαβούσα υπ' όψει τας εκθέσεις των διαφόρων τελώνων και οικονομικών εφόρων, ώρισεν ως μέση τιμήν της σταφίδος τα 150 χρυσά φράγκα κατά χιλιόλιτρον, τιμήν ανταποκρινομένην κατά το μάλλον και ήττον προς τας εν ταις αγοραίς κυμαινομένας πραγματικάς του προϊόντος τιμάς.» (Εξωτερικόν Εμπόριο 1897, σ. 17,18/17,18)

« Η κεντρική δε υπηρεσία επεφορτίσθη την κατάρτισιν τιμολογίου, το οποίον χρησιμεύει ως βάσις δια την εκτίμησιν των εισαγομένων και εξαγομένων εμπορευμάτων. Το τιμολόγιον τούτο χρήζει συχνής αναθεωρήσεως και μεταρρυθμίσεως, αναλόγως των τρεχουσών τιμών. Τοιούτον τι δεν έγεινεν ειμή κατά το παρελθόν έτος, δια τούτο οι

αριθμοί των αξιών των εμπορευμάτων, οι διδόμενοι υπό επισήμων πινάκων μέχρι του έτους 1898, είνε ανακριβείς και παριστάνουν επί το υπερβολικώτερον την πραγματική αξίαν των εμπορευμάτων. Τοιαύτη είνε η διαφορά, ώστε εάν τας αξίας των εισαχθέντων εμπορευμάτων του έτους 1898 μετατρέψωμεν συμφώνως προς το νέον τιμολόγιον, ευρίσκομεν διαφοράν 25 όλων εκατομμυρίων φράγκων επί του ολικού ποσού των 168,621,014» (Λοβέρδος 1902, σ. 32,33/45).

Συμπέρασμα. Όλες οι τιμές των μεγεθών είναι αμφισβητήσιμες άρα πρέπει να εκληφθούν ως ενδεικτικές. Ιδίως οι τιμές των αξιών που άλλοτε αναφέρονται σε γαλλικά φράγκα και άλλοτε σε χρυσές δραχμές χωρίς να διαφαίνεται πουθενά η ισοτιμία των δύο νομισμάτων. Ενδεικτικά ας αναφερθεί ότι το 1876 1 δραχμή = 1 φράγκο, το 1895 1 δραχμή = 0,55 φράγκα (ελάχιστο) για να επανέλθει το 1909 στο 1 δραχμή = 0,97 φράγκα. (Κακριδής 2018. σ. 235/41)

Οι μονάδες μέτρησης

Το σύστημα των μονάδων μέτρησης, είναι ένας δαίδαλος, αλλάζει δε με το χρόνο.

Στην παρούσα εργασία ως μονάδα βάρους χρησιμοποιείται, κατά κανόνα, η οκά,

1 οκά = 1,28 Kg.

Για την κορινθιακή σταφίδα όμως χρησιμοποιείται η ενετική λίτρα,

1 εν. λιτ. = 0,48 Kg.

Για τον οίνο ενίοτε χρησιμοποιούνται το εκατόλιτρο ή εκτόλιτρο και η βαρέλα

1εκατόλιτρο = 100 Kg, ενώ 1 βαρέλα = 48 οκάδες = 61,5 kg

Για την παραγωγή σταφυλιών χρησιμοποιείται το «κάρρον» που αντιστοιχείται σε παραγόμενο γλεύκος

1 κάρρον = 400 οκάδες γλεύκους = 512 Kg.

Κεφάλαιο 1. Ο χρόνος – Ο χώρος – Οι άνθρωποι

Κάθε γεγονός κατέχει μια θέση στο χωρόχρονο και νοηματοδοτείται από τον άνθρωπο.

1.1 Ο χρόνος στην Ελλάδα 1832 – 1920

1.1.1 Ο επιστημονικός χρόνος.

«Ο απόλυτος, πραγματικός και μαθηματικός ΧΡΟΝΟΣ, είτε αφ' εαυτού είτε από τη φύση του, κυλάει ομαλά χωρίς να έχει σχέση με οτιδήποτε εξωτερικό και με άλλο όνομα λέγεται διάρκεια. Ο σχετικός, ο φαινομενικός και ο συνήθης χρόνος είναι ένα αισθητό και εξωτερικό (εάν είναι ακριβής) μέτρο της χρονικής διάρκειας σε συνάρτηση με την κίνηση, η οποία χρησιμοποιείται συνήθως αντί του πραγματικού χρόνου, όπως η μία ώρα, η μία ημέρα, ο ένας μήνας, το ένα έτος.»

I. Newton. *Philosophiae naturalis principia mathematica*. Definitions, scholium 1.

Απόδοση σε γλώσσα ελληνική Ανδρέας Κασσέτας

Αν και έκτοτε έχει κυλήσει πολύ νερό στο αυλάκι (ειδική θεωρία σχετικότητας), μια χαρά τα λέει ο Νεύτωνας.

1.1.2 Ο ιστορικός χρόνος.

Σύμφωνα με την οπτική του ελληνικού διαφωτισμού, το ελληνικό έθνος εμφανιζόταν, μετά την ένδοξη κλασική αρχαιότητα, να υποδουλώνεται σε μια σειρά αλλοεθνείς κυριάρχους (Μακεδόνες, Ρωμαίους, Βυζαντινούς και Οθωμανούς) και να αναβιώνει ως πολιτικό υποκείμενο μόνο μετά την Επανάσταση, όταν «αφυπνίστηκε» από τη μακρά νάρκη του (παλιγγενεσία) και απέκτησε και πάλι ενεργητικό ρόλο στην ιστορική εξέλιξη. Από το «ραγιά» στον «πολίτη». Στην τεράστια ενδιάμεση περίοδο, το ελληνικό έθνος παρουσιαζόταν ως ανενεργό.

Η συγκρότηση της ελληνικής εθνικής ιστορίας και η ενοποίηση των διαδοχικών περιόδων όπου το «έθνος» δεν ήταν πιά απών ως πολιτικό υποκείμενο, αλλά διέτρεχε τον ιστορικό χρόνο, αλλάζοντας μορφή και εκπληρώνοντας κάθε φορά μια διαφορετική «ιστορική εντολή» οφείλεται στον Κωσταντίνο Παπαρρηγόπουλο και εκτέθηκε στο έργο του «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους» (1860-1874).

«Υπάρχει εν τη Ανατολή έθνος, [...] καθώς εν τη αρχαιότητι εξεπλήρωσεν μίαν μεγάλην ιστορικήν εντολήν, καθώς έπειτα εσώθη από της θείας προνοίας επί της ρωμαϊκής κυριαρχίας ίνα εκπληρώση εν τω μέσω αιώνι δευτέραν μεγάλην ιστορικήν εντολήν, ούτως βραδύτερον εσώθη πάλιν υπό του Θεού των πατέρων αυτού επί της Τουρκικής

κυριαρχίας ίνα εκπληρώση και εν τοις νεωτέροις χρόνοις τρίτην τινά ουδέν ήττον ιστορικήν εντολήν, ότι εν άλλοις λέξεσι προώρισται να προεδρεύσει εις την αναβίωσιν της Ανατολής. Ιδού το μέλλον» (Κ. Παπαρρηγόπουλος, «Η ορθόδοξος Ελληνική Εκκλησία και τα δύο άλλα θρησκευήματα», Πανδώρα τ. Δ (1853 - 1854) σ. 173 - 174, στο Κ. Θ. Δημαράς «Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος: η εποχή του, η ζωή του και το έργο του», Αθήνα 1986)

Η θεώρηση αυτή του Κ. Παπαρρηγόπουλου δίνει στον Έλληνα, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, 2500 χρόνια ύπαρξης. Ο ιστορικός χρόνος της Ελλάδας μετράει 2500 έτη.

Η θεώρηση αυτή αμφισβητήθηκε, ήδη από το 1830, από το Γερμανό ιστορικό Jacob Philip Fallmeyer (1790-1861) στο έργο του «Ιστορία της χερσονήσου του Μωρέως», όπου τεκμηριώνοντας τη μελέτη του με γλωσσολογικά επιχειρήματα και χρησιμοποιώντας φυλετικά και πολιτιστικά κριτήρια υποστήριξε ότι η Πελοπόννησος κατακλύσθηκε από σλαβικά φύλα και αργότερα η Αττική και τα νησιά από αλβανικά, και άρα η συνέχεια του νεότερου με το αρχαίο ελληνικό έθνος είχε διαρραγεί. Ιστορική έχει παραμείνει η φράση του Fallmeyer «και άπασα η Ελλάς εσλαβώθη». Η αντίκρουση των επιχειρημάτων του Fallmeyer πραγματοποιήθηκε από το 1840 έως το τέλος του αιώνα άλλοτε με επιστημονική μεθοδολογία και άλλοτε ασυνάρτητα, με μια κινητοποίηση Ελλήνων και ξένων ιστορικών και λαογράφων στα πλαίσια του όλου ευρωπαϊκού ρεύματος ανάδειξης και τεκμηρίωσης της συνεχούς, γραμμικής πορείας των εθνών αλλά και όλης της ανθρωπότητας μέσα στον ιστορικό χρόνο.

Τελικά η θεώρηση του Παπαρρηγόπουλου επικράτησε και εκφράστηκε στο μνημειώδες και μακροβιότατο έργο του η «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους».

1.1.3 Ο βιωματικός χρόνος.

Ο Ε. Husserl (1859 - 1938) στις διαλέξεις για τη φαινομενολογία της συνείδησης του εσωτερικού χρόνου (1905) διατυπώνει τη θέση ότι η αντίληψη μιας διάρκειας δεν είναι το άθροισμα στιγμιαίων και διακριτών παρόντων αλλά διαθέτει τη δική της χρονική δομή. Η δομή αυτή ονομάζεται υποκειμενικός χρόνος ή χρόνος της συνείδησης για να τον διακρίνουμε από τον αντικειμενικό χρόνο του Newton. Σε αντίθεση με το κυρίαρχο ρεύμα του θετικισμού, ο Husserl προτείνει αντί να εστιάζουμε προς τον κόσμο, που βρίσκεται έξω από μας, να στρέψουμε το ενδιαφέρον μας στον τρόπο με τον οποίο συνειδητοποιούμε τον κόσμο, στη δομή του βιώματός μας. Ισχυρίζεται ότι δεν είναι δυνατόν να αντιληφθούμε τον «αντικειμενικό – πραγματικό» χρόνο ξέχωρα από το χρόνο όπως αυτός βιώνεται πρωταρχικά από μας, το χρόνο των βιωμάτων μέσα από συνειδησιακή ροή.

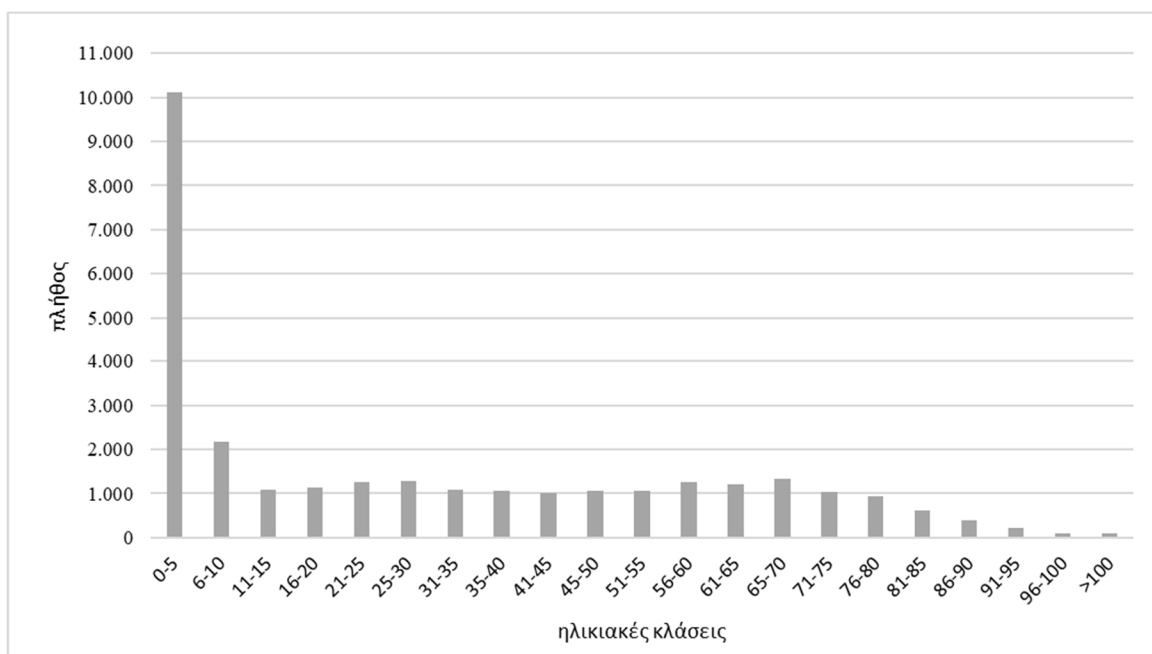
«Φυσικά, το τι είναι ο χρόνος το γνωρίζουμε όλοι, είναι το κατεξοχήν γνωστό. Μόλις, όμως, αποπειραθούμε να λογοδοτήσουμε για τη συνείδηση του χρόνου, να θέσουμε τον αντικειμενικό χρόνο και την υποκειμενική συνείδηση του χρόνου στη σωστή τους σχέση, να καταστήσουμε κατανοητό πώς μπορεί να συγκροτηθεί χρονική αντικειμενικότητα, ατομική αντικειμενικότητα εν γένει, μέσα στην υποκειμενική συνείδηση του χρόνου, εμπλεκόμεστε στις πιο ιδιαίτερες δυσκολίες, αντιφάσεις και συγχύσεις. Το ίδιο συμβαίνει, μάλιστα, ακόμη και όταν προσπαθούμε απλά να αναλύσουμε την καθαρά υποκειμενική συνείδηση του χρόνου, το φαινομενολογικό περιεχόμενο των χρονικών βιωμάτων» (Husserl, E. 2020. σ. 88).

Ανεξάρτητα αν κανείς συμφωνεί ή διαφωνεί με τον Husserl δε μπορεί παρά να παραδεχθεί ότι ο επιστημονικός χρόνος είναι σταθερός και διαχρονικός, ο ιστορικός χρόνος είναι άλλοτε και πυκνός και άλλοτε αργόσυρτος ενώ «ο βίος βραχύς».

Οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται το χρόνο μέσα από τη διάρκεια της ζωής τους και σε συνάρτηση με την ταχύτητα των μεταβολών που βιώνουν.

1. Στοιχεία για το προσδόκιμο της ζωής στην εξεταζόμενη περίοδο για την Ελλάδα δεν υπάρχουν. Οι στατιστικές της εποχής εστιάζουν στην αύξηση του πληθυσμού δηλαδή στη σχέση γεννήσεων – θανάτων. Η πλάστιγγα γέρνει διαρκώς υπέρ των γεννήσεων.

Γραφική παράσταση 1.1

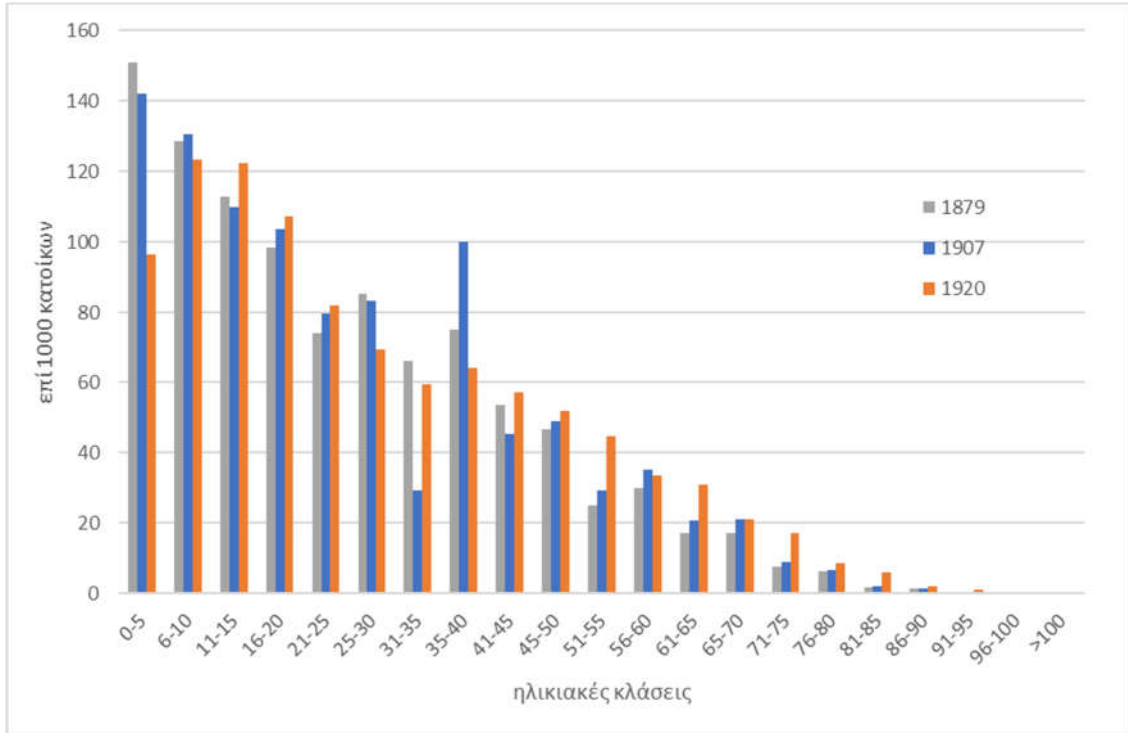

Ηλικιακή κατανομή θανόντων το έτος 1865. Πηγή: Μανσόλας 1867 σ. 42/54

Από το σύνολο των 29.358 θανάτων του 1865, οι 4.941 κατανέμονται στη βρεφική ηλικία (0 – 1 έτους), οι 5.161 στη νηπιακή (1 – 5 ετών) ενώ 2.171 στην παιδική (5 – 10

ετών). Στις επόμενες ηλικιακές κλάσεις οι θάνατοι ουσιαστικά ισοκατανέμονται όπως φαίνεται στην γραφική παράσταση.

Γραφική παράσταση 1.2

Ηλικιακή κατανομή του πληθυσμού της επικράτειας κατά τις απογραφές 1879, 1907, 1920. Πηγή: Απογραφές αντιστοίχων ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη ΕΛ.ΣΤΑΤ

Σε αντίθεση με σήμερα η Ελλάδα ήταν μια χώρα νέων. Ας παρατηρηθεί ότι το 1920 έχουμε μια μικρή ποσοστιαία αύξηση στις ηλικίες μεγαλύτερες των 40 ετών. Σύμφωνα με το Β. Κοτζαμάνη το προσδόκιμο ζωής για τους γεννηθέντες το 1928 είναι τα 45 έτη για τους άντρες και τα 47,5 έτη για τις γυναίκες. (Κοτζαμάνης 2020, σ. 1). Δεδομένου ότι οι παράμετροι που το καθορίζουν δεν έχουν αλλάξει θεαματικά (παιδική θνησιμότητα, εξάλειψη ασθενειών κ.α) ας υποθεθεί, αν και λίγο αυθαίρετα, ότι αυτό είναι και το προσδόκιμο ζωής από το 1850 έως το 1920.

2. Η ταχύτητα μετακίνησης, μεταφοράς αγαθών και πληροφορίας καθορίζεται για τις χερσαίες μετακινήσεις από την ύπαρξη οδικού δικτύου. «Προ της ανεξαρτησίας του κράτους [...] δεν ηδύνατο να γίνη λόγος περί συγκοινωνίας εξυπηρετούσης την γεωργίαν, την βιομηχανίαν και το εμπόριον. [...] Το μήκος των κατασκευασθεισών οδών μέχρι του 1767 ήτο 380 χιλιόμετρα.» Μέχρι το 1882 υπήρχαν στην επικράτεια 944,9 Km εθνικών δρόμων και 192,1 Km επαρχιακών οδών, σύνολο 1137 Km, ενώ από το 1882

μέχρι το 1894 κατασκευάστηκαν 1754,2 Km εθνικών και 158,9 Km επαρχιακών οδών. Έτσι η επικράτεια διέθετε πλέον ένα οδικό δίκτυο 3.750 Km. Οι εθνικές οδοί είχαν πλάτος 8m, οι επαρχιακές οδοί πάτος 6m ενώ οι δημοτικές οδοί 4 μέχρι 5m. «Πολύ δαπανηρά αποβαίνει δια την Ελλάδα η συντήρησις των οδών, δια τον λόγον δε τούτον δεν ευρίσκονται εις καλήν κατάστασιν.» (Λοβέρδος 1902, σ. 49, 50/27, 28)

Πίνακας 1.1 Η εξέλιξη της οδοποιίας 1833 - 1890

	Εθνική οδοποιία		Επαρχιακή οδοποιία	
	Μήκος / m	Κόστος/ δρχ.	Μήκος / m	Κόστος/ δρχ.
1833 - 1882	1.100.477	14.562.878	142.821	1.227.592
1883 - 1890	2.022.344	30.349.666	277.199	1.801.645
Σύνολο	3.122.821	44.912.544	420.020	3.029.237

Πηγή: Εικονογραφημένη Εστία τευχ. 38, 1890, σ.2- 3

Τα στοιχεία του Λοβέρδου συμπίπτουν με αυτά της Εστίας.

Με ποια όμως ταχύτητα κινείται κάποιος σ' αυτό οδικό δίκτυο; Αξιοποιώντας κάποιος τις πληροφορίες που δίνει ο Δ. Βικέλας το 1886 μπορεί να κάνει κάποιους προσεγγιστικούς υπολογισμούς. Για παράδειγμα από Μενίδι Αιτωλοακαρνανίας προς Άρτα με άμαξα απαιτούνται 2 ώρες. «Η οδός δεν είναι περίφημος, αλλ' όπως δήποτε είναι αμαξιτή». Η απόσταση σήμερα από τον παλιό δρόμο είναι 23Km άρα μας δίνει ταχύτητα 11,5 Km/h. Από Καρβασαρά (Αμφιλοχία) προς Αγρίνιο με άμαξα χρειάζονται 4 ώρες, εκτιμώμενη σήμερα απόσταση 41 Km άρα ταχύτητα 10 Km/h. Από Πύργο προς Ολυμπία με καλή άμαξα χρειάζονται 2,5 ώρες. Εκτιμώμενη απόσταση 20 Km, άρα ταχύτητα 8 Km/h. Από Πύργο προς Πάτρα διάρκεια ταξιδιού 19 ώρες μείον 3 ώρες στάση για ξεκούραση ανθρώπων και υποζυγίων καθαρό ταξίδι 16 ώρες. Εκτιμώμενη σήμερα απόσταση 95Km, άρα ταχύτητα 6Km/h. Σύμφωνα με το Παπαθανασόπουλος (Παπαθανασόπουλος, Κ. 1999. σ. 134 – 135) ένα κάρο φορτωμένο τούβλα θέλει 8 ώρες να έρθει από το Μαραθώνα στην Αθήνα, απόσταση 40 Km άρα ταχύτητα 5km/h. Ένα παράδειγμα εκτός επικράτειας εκείνη την εποχή. Το 1840 ο πιο ονομαστός κυρατζής (αγωγιάτης) ο Ρόβας, στα Γιάννενα, που διαθέτει περίπου 100 μουλάρια ανθεκτικά χρειαζόταν 25 – 30 ημέρες για να μεταφέρει εμπορεύματα από τα Γιάννενα στο Βουκουρέστι. Η απόσταση πρέπει να εκτιμηθεί στα 957Km, άρα διανύονται 32 – 38 Km/ημέρα.

Ο σιδηρόδρομος αποτελεί ένα από τα σύμβολα της βιομηχανικής επανάστασης. Η πρώτη ατμάμαξα τροchioδρομήθηκε το 1825, στην Αγγλία και ανέπτυξε μέγιστη

ταχύτητα 24Km/h. Στην Ελλάδα ο πρώτος σιδηρόδρομος αρχίζει να κατασκευάζεται το 1867, η γραμμή Αθηνών – Πειραιώς μήκους αρχικά 8,6Km. Το 1882 είναι η χρονιά των δημοπρατήσεων κατασκευής και εκμετάλλευσης σιδηροδρόμων. Έτσι το 1900 υπάρχουν 1.031Km σε εκμετάλλευση, 390Km υπό κατασκευή, 327Km έχουν παραχωρηθεί και 128Km βρίσκονται στο στάδιο της μελέτης. «Δια της κατασκευής των σιδηροδρόμων τούτων συμπληρούται το δίκτυον των σιδηροδρόμων εις την Πελοπόννησον, παραμένει όμως ελλιπές εις την Στερεάν Ελλάδα, ενόσω δεν κατασκευάζεται ο σιδηρόδρομος Αγρινίου – Άρτης και καθίσταται λόγω εδαφικών ανωμαλιών σχεδόν αδύνατος η ένωσις των δυτικών μετά των ανατολικών, των Ηπειρωτικών τουτέστι μετά των Θεσσαλικών σιδηροδρόμων». Στη γραμμή Βόλος – Λάρισα – Καλαμπάκα η μέγιστη ταχύτητα είναι 50Km/h, ενώ στη γραμμή Πύργος – Κατάκολο φθάνει τα 63Km/h. (Λοβέρδος 1902, σ. 32 – 62/29 – 34)

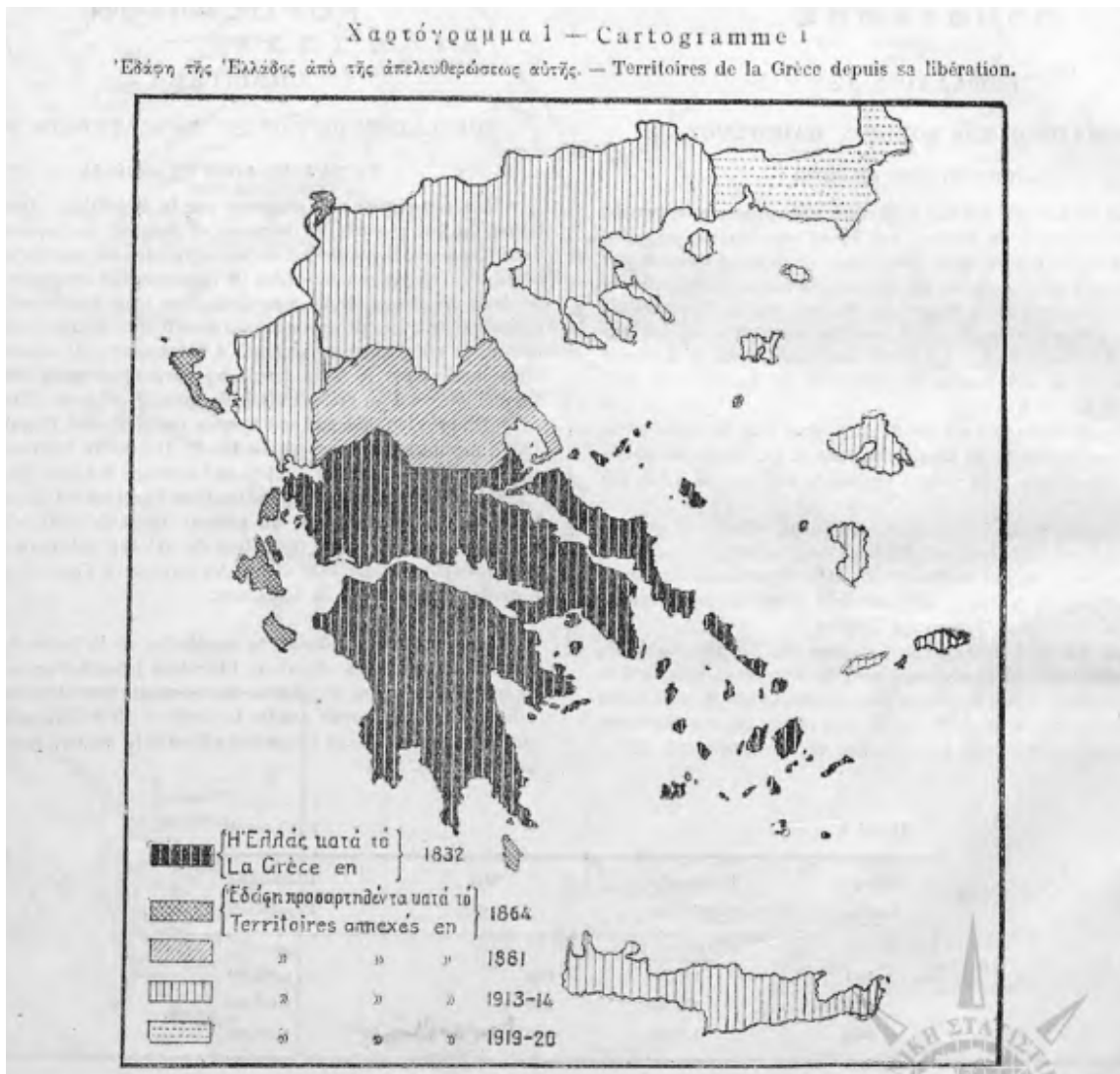
Παράλληλα με την εισαγωγή των σιδηροδρόμων εξελίσσεται και η ατμοκίνητη ακτοπλοΐα. «Το εισαγωγικόν και εξαγωγικόν εμπόριον της Ελλάδος ενεργείται κυρίως δια θαλάσσης, [...] Το πλείστον μέρος της δια ξηράς εισαγωγής και εξαγωγής προέρχεται από ζώα και άλλα ασήμαντα είδη» (Μανσόλας 1867, σ. 180/ 192). Το 1857 η Ελλάδα διαθέτει τα πρώτα 11 ατμόπλοια, το 1875 έχουν γίνει 27 ενώ το 1901 ανέρχονται σε 187, χωρητικότητας 162.932 τόνων. Ο στόλος των ιστιοφόρων το τέλος του 1900 έφθανε τα 1.149 πλοία χωρητικότητας 180.000 τόνων. Ας σημειωθεί ότι «Εν ατμόπλοιοι ισοδυναμεί με τέσσερα ιστιοφόρα ίσης χωρητικότητος, διότι κατά το αυτό χρονικόν διάστημα δύναται να κάμη τέσσαρας πλόας» (Λοβέρδος 1902, σ. 69 – 77/ 37 – 41)

Σύμφωνα με το Βικέλα το 1866 το ατμόπλοιο «Θησεύς» στη διαδρομή Μεσολόγγι – Ζάκυνθος κινείται με ταχύτητα 5 ναυτικά μίλια την ώρα, ενώ την ίδια ταχύτητα διατηρεί και στο ταξίδι Ζάκυνθος – Κατάκολο. Η διαδρομή Πάτρα – Κόρινθος 62 ναυτικών μιλίων γίνεται σε 10 ώρες, άρα ταχύτητα 6 ναυτικών μιλίων την ώρα.

1.2 Ο χώρος - Η Ελλάδα 1832 – 1920

Ο χώρος Ελλάδα κατά την εξεταζόμενη περίοδο είναι μεταβλητός. Στο χάρτη φαίνεται η σταδιακή μεταβολή των συνόρων της Ελλάδας από το 1832 μέχρι το 1923. Δεν περιλαμβάνονται τα προσωρινά σύνορα μεταξύ 1920 και 1923 όπου στην ελληνική επικράτεια ανήκαν η Ανατολική Θράκη, η Ίμβρος και η Τένεδος.

Χάρτης 1.1

Τα σύνορα της Ελλάδας από το 1832 μέχρι το 1923

Πηγή: Απογραφή 1920 σ. κη/28 Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

1832 Ἰδρυση του Ελληνικού κράτους. Η Ελλάδα αποτελείται από την Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα, την Εύβοια, τις Κυκλάδες και τις Σποράδες. Η έκτασή της ανέρχεται σε 47.516 Km². 9/7/1832 Συνθήκη Κωνσταντινούπολης.

- 1864 Προσάρτηση Ιονίων Νήσων έκτασης 2.695 Km². 16/4/1864 Συνθήκη Λονδίνου. Έτσι η Ελλάδα ανέρχεται σε 50.211 Km².
- 1881 Προσάρτηση της Θεσσαλίας, χωρίς την περιοχή της Ελασσόνας, και η επαρχία της Άρτας από την Ήπειρο, συνολικής έκτασης 13.395 Km². Μάρτιος 1881. Δεύτερη διάσκεψη Κωνσταντινούπολης. Η έκταση της Ελλάδας γίνεται πλέον 63.606 Km².
- 1897 Παραχώρηση στην Τουρκία 395 Km², μετά τον «ατυχή» Ελληνοτουρκικό πόλεμο. Έκταση Ελλάδας 63.211 Km².
- 1913 Προσάρτηση της Μακεδονίας, της Ηπείρου, της Κρήτης και των νήσων της Μ. Ασίας πλην Ίμβρου, Τενέδου, Καστελλορίζου και Δωδεκανήσων. Με άλλα λόγια τα νησιά που προσαρτώνται είναι: Χίος, Λέσβος, Λήμνος, Σάμος, Ικαρία, Θάσος, Σαμοθράκη (Νέες Χώρες). Συνολικά οι προσαρτήσεις αυτές ανέρχονται σε 58.583Km² και η έκταση της Ελλάδας είναι πλέον 121.794 Km². Συνθήκες Λονδίνου και Βουκουρεστίου 1913 και διαιτητική απόφαση των έξι Μεγάλων Δυνάμεων του 1914 για τις νήσους της Μ. Ασίας με αφετηρία της Ελληνικής κυριαρχίας την 13/11/1913, ημέρα υπογραφής της συνθήκης των Αθηνών.
- 1920 Προσάρτηση της Θράκης (συμπεριλαμβανομένης και της Ανατολικής), της Ίμβρου και της Τενέδου συνολικής επιφάνειας 29.039 Km². Συνθήκες του Νείγυ (24/11/1919) και των Σεβρών (20/9/1920).
- 1923 Η Ανατολική Θράκη καθώς και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος θα αποδοθούν στην Τουρκία, με τη συνθήκη της Λωζάννης (24/7/1923).

Πηγή: Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1930, σ.2/23, 10/31, 11/32 Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

1.3 Οι άνθρωποι – Οι Έλληνες 1832 – 1920

1.3.1 Ο πληθυσμός

Στον πίνακα που ακολουθεί φαίνεται η έκταση, ο πληθυσμός και η πυκνότητα πληθυσμού κατά τα έτη των απογραφών.

Πίνακας 1.2 Έκταση, πληθυσμός και πυκνότητα πληθυσμού κατά τις απογραφές

Έτος απογραφής	Επιφάνεια Km ²	Πληθυσμός	Κάτοικοι / Km ²	Έτος απογραφής	Επιφάνεια Km ²	Πληθυσμός	Κάτοικοι / Km ²
1828	47.516	753.490	15,86	1853	47.516	1.035.527	21,79
1838	47.516	752.077	15,83	1856	47.516	1.062.627	22,36
1839	47.516	824.773	17,36	1861	47.516	1.096.810	23,08
1840	47.516	850.246	17,89	1870	50.211	1.457.894	29,04
1841	47.516	861.019	18,12	1879	50.211	1.679.470	33,45
1842	47.516	853.005	17,95	1889	63.606	2.187.208	34,39
1843	47.516	915.059	19,26	1896	63.606	2.433.806	38,26
1844	47.516	930.295	19,58	1907	63.211	2.631.952	41,64
1845	47.516	960.236	20,21	1913	121.794	4.819.793	39,57
1848	47.516	986.731	20,77	1920	150.833	5.536.375	36,71
				1920	127.000	5.021.790	39,54

Πηγή: Απογραφές ετών 1859 (1856), 1861, 1870, 1879, 1889, 1896, 1907, 1913, 1920 : και Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1930, σ.23/44, 24/45 Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Σημειώσεις:

- α. Το έτος 1913 έγινε «προσωρινή απαρίθμησης» (με πλαγιογράμματα) του πληθυσμού των Νέων Χωρών, των οποίων ο πληθυσμός ανήλθε σε 2.101.014 ο οποίος προστέθηκε στον πληθυσμό της Παλαιάς Ελλάδας, αλγοριθμικά υπολογισμένος, σύμφωνα με την απογραφή του 1907.
- β. Το έτος 1920 στη μεν πρώτη καταγραφή έχουμε τα αποτελέσματα της απογραφής συμπεριλαμβανομένων των εδαφών και πληθυσμών της ανατολικής Θράκης, της Ίμβρου και της Τενέδου, στη δε δεύτερη καταγραφή (με πλαγιογράμματα) είναι τα αποτελέσματα της απογραφής αφού έχουν αφαιρεθεί τα παραπάνω εδάφη και πληθυσμοί. Θεωρείται πολιτικώς ορθόν η χρήση της δεύτερης καταγραφής.

Για να υπάρχει ένα μέτρο σύγκρισης με τις «πεπολιτισμένες επικράτειες της Ευρώπης» μεταφέρονται κάποια από τα σχόλια του Ι.Α. Σούτσου, που προσυπογράφει την απογραφή του 1861, ότι οι κάτοικοι ανά Km² είναι στο Βέλγιο 153, στην Αγγλία 88 και στη Γαλλία 68 έναντι των 23 στην Ελλάδα. Το 1870 ο προσυπογράφων την απογραφή

Αλέξανδρος Μανσόλας, Τμηματάρχης Δημόσιας Οικονομίας, παραθέτει τα αντίστοιχα στοιχεία κατά τον Κ. Block: Βέλγιο 164 κάτοικοι ανά Km², Μ. Βρετανία 96, Γαλλία 70, Ιταλία 85, Σαξωνία 162, Βόρειος Γερμανία 72, Πορτογαλία 66, Ισπανία 31 κ.α έναντι του Ελληνικού 29 κάτοικοι ανά Km².

Ας σημειωθεί ότι η πυκνότητα του πληθυσμού είναι ένα μέτρο της εκμεταλλευσιμότητας της γης. Μικρή πυκνότητα σημαίνει ότι μεγάλες εκτάσεις γης μένουν ακαλλιέργητες.

«Ενώσω η χώρα κατοικείται υπό αραιού πληθυσμού, η γη καλλιεργείται αμελώς, εξαντλείται ταχέως και εγκαταλείπεται μέχρις ου η επιρροή της φυσικής βλαστήσεως και της ατμοσφαιρας επαναφέρει εις αυτήν νέους ζωϊκούς χυμούς. Το σύστημα τότε των αγραναπαύσεων συνδέεται προς την ύπαρξιν μεγάλων εκτάσεων γαιών και ασφαλές οπισθοδρομημένης κοινωνίας γνώρισμα. Άμα, εν τούτοις, ο πληθυσμός αρχίση να πυκνώνει και αι πόλεις να σχηματίζονται, ευθείς ηχεί εν τη καρδιά του εργάτου γης η φωνή του παντοδυνάμου συμφέροντος. Τότε ούτος προσπαθεί να παραγάγη πλείονα των όσων απαιτούνται δια τας ανάγκας αυτού, ίνα ανταλλάξη την αξίαν του περισσεύματος προς τα προϊόντα της βιομηχανίας της πόλεως. Το εμπόριον δε εκτελεί τα υπόλοιπα.» (Οικονομική Επιθεώρησις τευχ 2, 1873, σ. 69/11)

1.3.2 Η αστικοποίηση

Πίνακας 1.3 Πόλεις με πληθυσμό μεγαλύτερο των 5.000 κατοίκων

Έτος	Πλήθος πόλεων	Πληθυσμός πόλεων	% του συνολικού πληθυσμού
1856	12	141.156	13,28%
1861	13	152.183	13,88%
1870	19	214.284	14,70%
1879	25	289.098	17,21%
1889	34	459.486	21,01%
1896	39	521.217	21,42%
1907	39	609.890	23,17%
1920	69	1.395.816	25,21%

Πηγή: Απογραφές των αντιστοιχων ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Το όριο των 5.000 κατοίκων, ως μέτρο εκτίμησης της αστικοποίησης ενός πληθυσμού, είναι μάλλον αυθαίρετο, αν και χρησιμοποιείται ευρέως στη βιβλιογραφία της περιόδου. Διαφορετική ήταν η άποψη του Σ.Α. Σπηλιωτάκη, τμηματάρχη του 4^{ου}

τμήματος του γραφείου της Δημόσιας Οικονομίας που προσυπογράφει τη στατιστική του 1856 στις 22 Μαΐου 1859. «Ως προς την κατάταξιν των πόλεων παραδέχθημεν ως τοιαύτας τας έχουσιν πληθυσμόν 1500 και άνω, αφού εν άλλαις μέρεσι παρεδέχθησαν το όριον των 2000 κατοίκων, ευλόγως δυνάμεθα, νομίζομεν, να παραδεχθώμεν τοιούτον ημείς ως έχοντες ήττον πεπυκνωμένον πληθυσμόν. [...] Ο αστικός πληθυσμός ήτοι των πόλεων αναβαίνει εις 225921 όπερ έστι το 5^{ον} περίπου του όλου πληθυσμού». Όλα είναι θέμα ορισμού.

Είναι εμφανές ότι το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα η Ελλάδα αστικοποιείται. Μεγάλη αύξηση των πόλεων από 12 σε 69, διπλασιασμός του ποσοστού των κατοίκων της επικράτειας που ζουν σ' αυτές, αλλά ίσως σπουδαιότερο είναι ο απόλυτος αριθμός των κατοίκων των πόλεων που από 140 χιλιάδες εκτινάσσεται στα 1,4 εκατομμύρια το 1920.

1.3.3 Η αγροτική - γεωργική τάξη

«Η εξακρίβωσις των επιτηδευμάτων ή επαγγελμάτων των κατοίκων, εμφανίνουσας διαφόρους μορφάς υπό τας οποίας ο πληθυσμός χώρας τινός πορίζεται τα μέσα της υπάρξεως, υποδεικνύει ουδέν ήττον και την ενεργότητα, ούτως ειπείν, εκάστου κλάδου της εθνικής εργασίας, παραβαλλομένων δε των δεδομένων της εξακριβώσεως ταύτης προς τα των προγενεστέρων περιόδων, χρησιμεύει και ως όρος συγκρίσεως της αναπτύξεως ή στασιμότητας των διαφόρων παραγωγικών δυνάμεων της χώρας. Εν τούτοις άπαντες οι στατιστικοί παρατηρούν, ότι η λεπτομερής εξακρίβωσις της πληροφορίας ταύτης εγείρει πολλάς και ανυπερβλήτους δυσκολίας, ούτως, αδύνατος σχεδόν πανταχού αποβαίνει η εξακρίβωσις του επιτηδεύματος ή του επαγγέλματος όλων των κατοίκων, όπερ καθιστά ατελή πάσα τοιαύτην πληροφορίας.» Αλέξανδρος Μανσόλας Τμηματάρχης της Δημόσιας Οικονομίας προσυπογράφων την απογραφή του 1870 στη σελ. κδ/64, και συνεχίζει αναλύοντας «τας ανυπερβλήτους δυσκολίας».

Έτσι κάθε εκτίμηση του αγροτικού - γεωργικού πληθυσμού είναι περισσότερο αίσθηση παρά γεγονός.

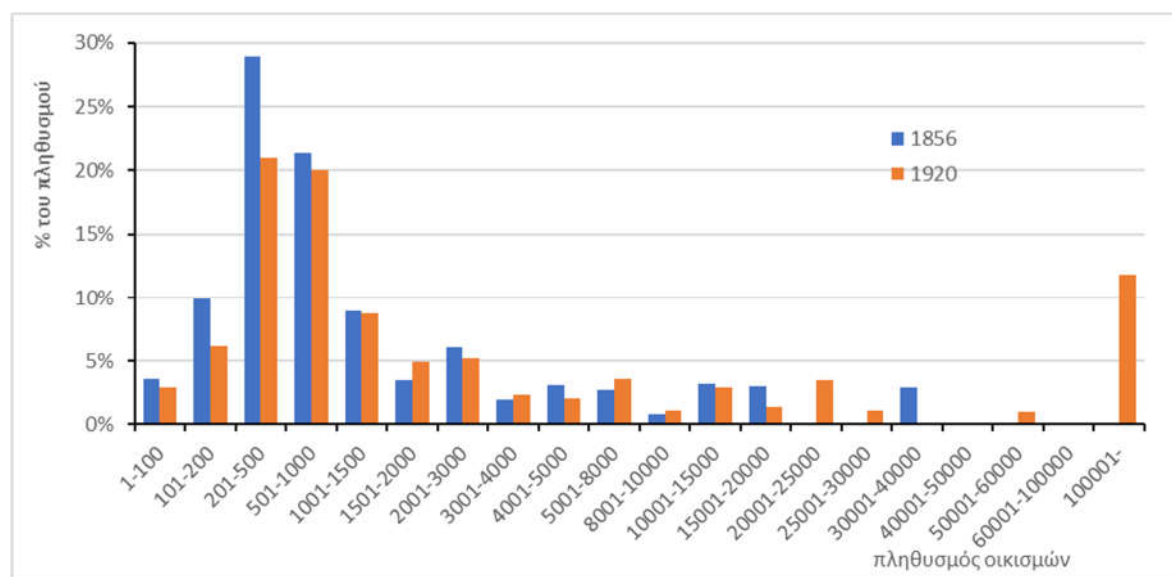
Ως αγροτική - γεωργική τάξη πρέπει, μάλλον, να θεωρηθεί ο πληθυσμός που βιοπορίζεται από τη γη, οι γεωργοί, κτηματίες, απλοί καλλιεργητές ή ενοικιαστές γης, εργάτες γης και γιατί όχι οι κτηνοτρόφοι και οι ψαράδες. Με άλλα λόγια ο μη αστικός πληθυσμός. Με αυτό το κριτήριο τα παρακάτω δεδομένα κατανομής του πληθυσμού σε σχέση με το μέγεθος των οικισμών όπου διαμένουν, για τα έτη 1856 και 1920, δίνουν μια πιο σαφή εικόνα.

Πίνακας 1.4 Κατανομή πληθυσμού σε σχέση με το μέγεθος των οικισμών για τα έτη 1856 και 1920

κάτοικοι ανά οικισμό	1856			1920		
	Σύνολο κατοίκων	% του συνολικού πληθυσμού	πλήθος οικισμών	Σύνολο κατοίκων	% του συνολικού πληθυσμού	πλήθος οικισμών
1-100	38.416	3,59%	635	147.862	2,94%	3194
101-200	106.251	9,94%	732	312.320	6,22%	2124
201-500	309.414	28,94%	312	1.056.742	21,03%	3238
501-1000	228.221	21,35%	890	1.006.675	20,03%	1767
1001-1500	95.163	8,90%	277	439.979	8,76%	363
1501-2000	37.385	3,50%	79	249.033	4,96%	147
2001-3000	65.125	6,09%	23	263.697	5,25%	107
3001-4000	21.147	1,98%	25	119.687	2,38%	38
4001-5000	33.038	3,09%	6	101.613	2,02%	23
5001-8000	29.371	2,75%	8	178.529	3,55%	27
8001-10000	8.330	0,78%	5	54.681	1,09%	6
10001-15000	34.625	3,24%	1	148.260	2,95%	12
15001-20000	31.961	2,99%	3	68.109	1,36%	4
20001-25000		0,00%	2	176.412	3,51%	8
25001-30000		0,00%		56.365	1,12%	2
30001-40000	30.696	2,87%	1		0,00%	
40001-50000		0,00%			0,00%	
50001-60000		0,00%		51.590	1,03%	1
60001-100000		0,00%			0,00%	
100001-		0,00%		593.281	11,81%	3

Πηγή: Απογραφές 1958 και 1920, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Γραφική παράσταση 1.3

Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού σε οικισμούς κατά τα έτη 1856 και 1920

Παρατηρείται ότι σε οικισμούς μέχρι 5.000 κατοίκους το 1856 διαμένει το 87,37% του πληθυσμού της επικράτειας ενώ 64 χρόνια μετά το 1920 το 73,59%. Ενώ σε οικισμούς μικρότερους των 1.000 κατοίκων διαμένει το 63,82% και το 50,22% του πληθυσμού αντίστοιχα. Άξιο σημείωσης είναι ότι το 1856, από το σύνολο των 2677 οικισμών (πόλεων και χωριών), που κατεγράφησαν, οι 635 (23,7%) είναι οικισμοί με λιγότερους από 100 κατοίκους, στους οποίους διαμένουν 38.416 κάτοικοι δηλαδή το 3,6% του πληθυσμού.

Χαρακτηριστικό είναι το σχόλιο του Ι.Α. Σούτσου στην απογραφή του 1861 σ. ιθ/51. «Τωόντι η γεωργία είναι η κυριωτάτη της Ελλάδος βιομηχανία αποφέρουσα τα 2/5 περίπου των όλων προσόδων του Κράτους. Πλην δε τούτου εκ της τάξεως ιδίως των γεωργών, των ρωμαλέων τούτων εθελοντών της εννόμου τάξεως, συγκροτείται κατά μέγα μέρος ο εθνικός στρατός και εξ αυτής παράγονται ου μόνον τα προς διατροφήν των κατοίκων, αλλά και τα φυσικά προϊόντα άτινα γίνονται αντικείμενον εξωτερικής εμπορίας.»

Κεφάλαιο 2. Το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας 1858 – 1920

2.1 Περιοδολόγηση

Η παρουσίαση χωρίζεται σε τρεις χρονικές περιόδους.

Περίοδος Ι. 1858 – 1874.

Το εναρκτήριο έτος 1858 καθορίζεται από καθαρά τεχνικούς λόγους. Είναι η πρώτη χρονιά για την οποία διασώζονται ολοκληρωμένα στοιχεία από την ΕΛ.ΣΤΑΤ μέσω του «γενικού πίνακος εξωτερικού εμπορίου δια το έτος 1859». Το καταληκτικό έτος 1874 καθορίζεται πάλι από τεχνικούς λόγους. Από το 1875 και για 12 χρόνια δηλαδή μέχρι και το 1886 υπάρχει κενό στοιχείων. Δεν έχουν διασωθεί οι αντίστοιχοι πίνακες.

Η πρώτη αυτή περίοδος καλύπτει ένα μέρος της ανασυγκρότησης του ελληνικού κράτους που λαμβάνει χώρα από το 1832 μέχρι το 1873, δηλαδή από την ίδρυσή του μέχρι την ευρωπαϊκή ύφεση που η έναρξή της τοποθετείται στο έτος 1873 και η λήξη της το 1896. Η ύφεση αυτή είχε σημαντική επίδραση στην ελληνική οικονομία και στο εμπόριο. Μέχρι το 1873 η αύξηση του ελληνικού εξωτερικού εμπορίου ακολουθεί σε απόλυτη αναλογία την πορεία του ευρωπαϊκού εξωτερικού εμπορίου που είναι σαφέστατα ανοδική.

Με τη συνθήκη Cobden-Chevalier το 1860 μεταξύ Γαλλίας και Βρετανίας, όπου συμφωνήθηκαν δασμολογικές μειώσεις, εγκαινιάστηκε η «χρυσή εποχή» της ελευθερίας του εμπορίου. Η βιομηχανική Δύση εξήγαγε βιομηχανικά προϊόντα σε αντάλλαγμα πρώτων υλών και αγροτικών προϊόντων που εισήγαγε από τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, στις οποίες ανήκει και η Ελλάδα (Σακελλαρόπουλος 2010, σ.4).

Κατά γενική ομολογία η ανάπτυξη της βιομηχανίας στην Ελλάδα καθυστερεί παρ' όλες τις προσπάθειες που χρονολογούνται από το 1837 με την ίδρυση της Επιτροπής επί της εμπνεύσεως της εθνικής βιομηχανίας. Οι λόγοι της καθυστέρησης αυτής είναι πολλοί και αμφισβητούμενοι. Από το 1865 όμως αρχίζουν τα πρώτα δειλά βήματα της εκβιομηχάνισης που θα χρειαστούν αρκετά χρόνια για να αποδώσουν. Η αλευροβιομηχανία, η ελαιουργία, η οινοποιία, η κλωστοϋφαντουργία και η κατεργασία δερμάτων είναι οι πρώτες βιομηχανίες με μικρή, προς το παρόν, συμμετοχή στην εθνική οικονομία.

Είναι λογικό για μια αγροτική-γεωργική χώρα σαν την Ελλάδα το μεγαλύτερο μέρος των εξαγωγών της να αφορά γεωργικά προϊόντα. Πράγματι περισσότερο από τα 2/3 της αξίας των εξαγωγών αφορούν τέτοια προϊόντα, με το 50% της αξίας των εξαγωγών να είναι η κορινθιακή σταφίδα. (Πατρώνης 2005, σελ. 113)

«η πρώτηστη θέση, εν τη εισαγωγή κατέχουσιν από τινών ετών διαρκώς οι δημητριακοί καρποί, δια τους οποίους η Ελλάς πληρώνει κατ' έτος 25,000,000 δραχμάς, όσον σχεδόν λαμβάνει από την κορινθιακή σταφίδα» (Εξωτερικόν Εμπόριον, 1872-1873, σ. 1/5). Εν κατακλείδι η Ελλάδα εισάγει στάρι και εξάγει σταφίδα.

Ένα ακόμη σημαντικό γεγονός της περιόδου αυτής είναι, επιτέλους, η διανομή των εθνικών γαιών στους ακτήμονες αγρότες το 1871 από την κυβέρνηση Κουμουندούρου, με αμφισβητούμενα όμως αποτελέσματα.

Περίοδος II. 1887 – 1909.

Από το 1887 και μετά υπάρχουν, αδιαλείπτως, στοιχεία για το εξωτερικό εμπόριο της χώρας. Στην περίοδο αυτή περιλαμβάνονται οι συνέπειες της ευρωπαϊκής ύφεσης, η πτώχευση της χώρας το 1893 και η επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου το 1897, ο ατυχής πόλεμος του ίδιου έτους, η σταφιδική κρίση 1892/1893, η «κρίσις των οίνων» στα 1906 – 1909, το κίνημα στου Γουδή το 1909.

Στις 2/9/1900 ο διευθύνων το Γραφείον της Στατιστικής, Οικονομικός Επιθεωρητής, Α. Παναγιωτίδης, προλογίζοντας το «Εξωτερικόν Εμπόριον της Ελλάδος 1896» προτείνει «... ότι ο χρόνος ούτος δύναται να διαιρεθή φυσικώς εις τρεις περιόδους: ήτοι την πρώτη πενταετίαν, από του 1887 μέχρι του 1891. Ότε δεν είχε εκραγή έτι εν τη χώρα η οικονομική κρίσις, την δευτέραν πενταετίαν, από του 1892 μέχρι του 1896, ότε η οικονομική κρίσις ευρίσκετο εις το οξύ αυτής στάδιον, και τα μετά του 1896 έτη, άτινα αποτελούσι την τρίτην περίοδον, καθ' ήν παρήλθεν η οξύτης της κρίσεως, και ο τόπος εισήλθεν εις το στάδιον της οικονομικής ανορθώσεως.»

Η ευρωπαϊκή οικονομική ύφεση του 1873 έχει αποδεσμεύσει κεφάλαια που αναζητούν επικερδείς τοποθετήσεις. Η Ελλάδα προσπαθεί να εκμεταλλευτεί τα κεφάλαια αυτά, κυρίως με τη μορφή δημοσίου δανεισμού, για να χρηματοδοτήσει την κατασκευή μεγάλων δημοσίων έργων υποδομής (Σακελλαρόπουλος 2010, σ. 7). Ο μεγάλος εξωτερικός δανεισμός σε συνδυασμό με την κρίση της σταφίδας είχαν σαν αποτέλεσμα την επικίνδυνη μείωση των συναλλαγματικών διαθεσίμων της χώρας που θα την οδηγήσουν στη χρεοκοπία του 1893.

Η συνεχής υποτίμηση της δραχμής καθ' όλη τη δεκαετία του 1890 «υποβοήθησε σημαντικώς την ανάπτυξιν της εγχωρίας βιομηχανίας, η οποία εγνώρισε τότε την πρώτην χρυσήν περίοδον της εξελίξεώς της» (Ζολώτας Ξ. 1926, στο Πατρώνης 2005. σ. 127/128). « Η βιομηχανία κρασιού και οινοπνευμάτων, που ευνοήθηκε από τη διάθεση σταφιδικού παρακρατήματος σε ιδιαίτερα συμφέρουσες τιμές, στρέφεται στις εξαγωγές.

Στον χώρο αυτό - που επινόησε το ελληνικό «κονιάκ» - δημιουργήθηκαν μερικοί από τους σημαντικότερους επιχειρηματίες της εποχής, όπως ο Επαμεινώνδας Χαρίλαος, οι Ζάννοι, ο Γεώργιος Ησαΐας. Στον ίδιο χώρο θα εκδηλωθεί, το 1906, και η σημαντικότερη παρέμβαση τράπεζας στη βιομηχανία, με την ίδρυση της εταιρείας Οίνων και Οινοπνευμάτων από την Τράπεζα Αθηνών» (Πατρώνης 2005. σ. 127/128). Η επέκταση της βιομηχανίας δεν περιορίζεται στην οινοποιία, επεκτείνεται σε νέους κλάδους όπως τα χημικά προϊόντα, τον ηλεκτρισμό, τα τσιμέντα κ.α.

Παρ' όλη την ανάπτυξη της βιομηχανίας ο χαρακτήρας της παραγωγής παραμένει αγροτικός. Η σταφίδα παρ' όλους του κλυδωνισμούς παραμένει το πρώτο σε αξία εξαγωγίμο προϊόν.

Παράλληλα, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, λαμβάνουν χώρα σημαντικές ανακατατάξεις στις συμμαχίες μεταξύ χωρών, όπως η ίδρυση της Entente (εγκάρδια συνεννόηση) το 1907, που θα καθορίσουν την τύχη της Ελλάδας την επόμενη περίοδο 1910 - 1920

Περίοδος III. 1910 – 1920.

Η εμπόλεμη περίοδος και η μεγάλη επέκταση της Ελλάδας.

1912 Α΄ βαλκανικός πόλεμος. Οι Έλληνες με τους συμμάχους της (Βουλγαρία, Σερβία και Μαυροβούνιο) νικούν την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

1913 Β΄ βαλκανικός πόλεμος. Η Ελλάδα μαζί με τη Σερβία νικούν τη Βουλγαρία. Η έκταση και ο πληθυσμός της χώρας διπλασιάζονται.

1914 Έναρξη Α΄ παγκοσμίου πολέμου

1915 Εθνικός διχασμός. Στις 11/11/1916 η κυβέρνηση Θεσσαλονίκης κηρύσσει τον πόλεμο κατά της Γερμανίας και της Αυστροουγγαρίας.

1918 Λήξη Α΄ παγκοσμίου πολέμου

1919 Απόβαση ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη.

Το κόστος των πολέμων είναι πολλαπλό. Πρώτα και κύρια σε ανθρώπινες ζωές τόσο στρατιωτών όσο και αμάχων. Η συμμετοχή της χώρας στους δύο βαλκανικούς πολέμους όσο και στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο κοστίζει τη ζωή σε περισσότερους από 13.000 στρατιώτες, ενώ η μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή σχεδόν σε 40.000. Οι ανθρώπινες απώλειες σε άμαχο πληθυσμό δεν είναι δυνατόν να εκτιμηθούν. Ακολουθεί το οικονομικό κόστος. Αλλά τι πρέπει να συμπεριληφθεί σ' αυτό; Σίγουρα το κόστος συντήρησης της πολεμικής μηχανής, οι υλικές καταστροφές στις περιοχές κυρίως της βόρειας Ελλάδας όπου εξελίχθηκαν οι βαλκανικοί πόλεμοι και το ανατολικό μέτωπο του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, η απώλεια εισοδήματος λόγω του πολέμου όπως η

αδυναμία των σταδιοκαλλιεργητών και καπνοπαραγωγών να εξάγουν τα προϊόντα τους καθώς και η απώλεια εισοδήματος των αγροτών λόγω της επιστράτευσης, της επίταξης των ζώων ή και της γης που δεν καλλιεργήθηκε λόγω των πολεμικών επιχειρήσεων. Αλλά υπάρχουν και οικονομικές απώλειες από τη βιομηχανία η οποία στερούμενη πρώτων υλών αδυνατεί να παράγει. Τέλος δεν πρέπει να αγνοηθεί και το κοινωνικό κόστος. Εν κατακλείδι το κόστος ήταν εξαιρετικά μεγάλο και σήμαινε σημαντική επιδείνωση της θέσης της χώρας στο διεθνή ανταγωνισμό. (Κωστής 2019, σ. 38 - 44)

Η πολεμική περίοδος που ουσιαστικά αρχίζει το 1911 με τον Ιταλοτουρκικό πόλεμο και τελειώνει για μεν την Ευρώπη το 1918, για δε την Ελλάδα το 1922, έχει σαν αποτέλεσμα την αλλαγή του εμπορικού χάρτη της Ευρώπης. Η μεγάλη κερδισμένη αυτής της ανακατανομής φαίνεται να είναι η Αμερική.

«Προς ασφαλή εκτίμησιν των παρατηρουμένων αποτόμων μεταβολών εις την εμπορικήν κίνησιν των ξένων κρατών μετά της Ελλάδος, προ και κατά τον πόλεμον, δέον να ληφθώσιν υπ' όψιν τα εξής: α) Ότι, από της κηρύξεως του Ευρωπαϊκού πολέμου και ιδία από του 1915 τα εμπόλεμα σύμμαχα κράτη, αναγκασθέντα να χρησιμοποιήσωσιν εντατικώς την εθνικήν των παραγωγή και ιδία την βιομηχανικήν δια τας ανάγκας του πολέμου, εισήγαγον το σύστημα των απαγορεύσεων της εξαγωγής εγχωρίων ειδών και ιδία προϊόντων βιομηχανικών και, επομένως, περιώρισαν κατ' ανάγκην τας μετά των ξένων κρατών εμπορικάς των σχέσεις. Έτερα κράτη, έχοντα και προ του πολέμου σπουδαίαν γεωργικήν παραγωγήν (Αμερική) ενέτειναν τας δυνάμεις των προς πολλαπλασιασμόν της παραγωγής και κάλυψιν του δημιουργηθέντος ελλείμματος εκ του αποκλεισμού άλλων αγορών (Ρωσικής) και απετέλεσαν τας κυριωτέρας προμηθευτικάς αγοράς των συμμάχων, αυξήσαντα σημαντικώτατα τας μετά των ξένων κρατών εμπορικάς σχέσεις. β) Ότι, λόγω της ελλείψεως μέσων μεταφοράς, αφ' ενός μεν περιορίσθη η εισαγωγή των πλείστων ειδών εις τε τα εμπόλεμα και τα ουδέτερα κράτη, και δη κατά διάφορον μέτρον αναλόγως της ανάγκης των ειδών, αφ' ετέρου δε προς εξοικονόμησιν μέσων μεταφοράς εκανονίσθησαν αι προμηθευτικάί πηγαί εκάστου κράτους συμφώνως προς την γεωγραφικήν των θέσιν και κατά παρέκκλισιν από των προπολεμικών συνθηκών. [...] Η Αμερική εις το μετά της Ελλάδος εμπόριον κατέχει, εν συγκρίσει προς τας άλλας χώρας, την έκτην θέσιν κατά το 1911, την εβδόμην κατά το 1912 και 1913, τασσομένη αποτόμως τρίτη κατά το 1914 και πρώτη κατά τα έτη 1915, 1916 και 1917.» (Εξωτερικόν εμπόριον της Ελλάδος 1917, σ. ιθ, κ/21, 22)

2.2 Τα προϊόντα σύγκρισης

Για να γίνει πιο κατανοητός ο ρόλος του εξωτερικού οινεμπορίου στην ελληνική πραγματικότητα επιλέχθηκαν τρία ακόμη γεωργικά προϊόντα ως μέτρο σύγκρισης.

- α. Η κορινθιακή σταφίδα
- β. Το ελαιόλαδο
- γ. Ο καπνός.

Το κάθε προϊόν επιλέχθηκε για ξεχωριστούς λόγους.

Η κορινθιακή σταφίδα επιλέχθηκε μιας και κανείς δεν μπορεί να αντισταθεί στην κότα που κάνει τα χρυσά αυγά. Εξάλλου από τη σταφίδα έφαγε ψωμί ο Έλληνας για πάνω από 100 χρόνια, στην κυριολεξία. Το εισρέον συνάλλαγμα από την εξαγωγή της σταφίδας εξασφάλιζε, ενίοτε μετά δυσκολίας, την εισαγωγή σίτου για τη σιτάρκεια της χώρας. Οι εξαγωγές της σταφίδας αποτελούσαν για όλη σχεδόν την εξεταζόμενη περίοδο το 50% των εξαγωγών σε αξία, τόσο που η χώρα παρουσιαζόταν στο εξωτερικό σαν μονοεξαγωγική χώρα. Φυσικά η Ελλάδα ήταν μονοπώλιο, μιας και κορινθιακή σταφίδα φύεται στη βόρεια, δυτική Πελοπόννησο και στα Ιόνια Νησιά. Η μεγάλη και συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση προέρχεται κυρίως από την Αγγλία, ως γλυκαντικής ύλης, και για μικρό χρονικό διάστημα από τη Γαλλία, ως υποκατάστατο των πληγέντων από τη φυλλοξήρα αμπελώνων για την παραγωγή οίνου, του ξηροσταφιδίτη οίνου, κατώτερης φυσικά ποιότητας. Η μεγάλη ζήτηση σε συνδυασμό με την υψηλή κερδοφορία οδήγησαν ντόπιους καλλιεργητές και επενδυτές σε φρενίτιδα σταφιδοκαλλιέργειας στις παραπάνω περιοχές. Επί τουρκοκρατίας η καλλιέργεια της σταφίδας δεν υπερέβαινε τα 20.000 στρέμματα, το 1830 απασχολούσε 38.000 στρέμματα. το 1857 είχε φθάσει τα 200.000 στρέμματα και το 1870 τα 300.000 στρέμματα. Το αιφνίδιο άνοιγμα της γαλλικής αγοράς το 1878/79, έδωσε νέα ώθηση στη σταφιδοκαλλιέργεια με αποτέλεσμα μέχρι το 1890 η καλλιεργούμενη έκταση να διπλασιαστεί και να αγγίξει 620.000 στρέμματα. Όταν όμως το 1892, με τη σταδιακή ανάκαμψη των γαλλικών αμπελώνων, η ζήτηση μειώνεται σημαντικά, έχουν ήδη δημιουργηθεί οι προϋποθέσεις για μια κρίση υπερπαραγωγής. Μια κρίση που θα ταλανίσει οικονομικά και κοινωνικά την Ελλάδα για αρκετές δεκαετίες.

Η επιλογή του ελαιολάδου βασίζεται σε λόγους υποσυνείδητους. Η ελιά και το λάδι της έχουν μυθική διάσταση είτε μέσω της διαμάχης του Ποσειδώνα με την Αθηνά στο βράχο της Ακρόπολης είτε μέσω της περιστεράς που φέρει κλάδο ελαίας στο Νώε και δηλώνει το τέλος του κατακλυσμού. Αλλά και αργότερα, στους ιστορικούς χρόνους, ο νικητής των αρματοδρομιών στα μεγάλα Παναθήναια έπαιρνε ως έπαθλο 140 αμφορείς

ελαίου (περίπου 5 τόννους), από τις ιερές ελαίες της Αθηνάς. Στην κλειστή αυτοκαταναλωτική κοινωνία του 19^{ου} αιώνα αλλά και την ελληνική ύπαιθρο μέχρι και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα κάθε νοικοκυριό πρέπει να εξασφαλίσει το σάρι, το κρέας, το λάδι και το κρασί της χρονιάς, μέσω της προσωπικής του εργασίας. Το ελαιόλαδο είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ελληνικής διατροφής και κουλτούρας και για αυτό δεν μπορεί να λείπει από την εργασία αυτή. Οι καταγραφές καλλιεργημένων εκτάσεων με ελαιόδεντρα είναι λίγες και μάλλον ανακριβείς. Οι ελιές φύονται παντού. Όπως θα φανεί στη συνέχεια το ελαιόλαδο είναι πάντα παρόν στο εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας, χωρίς εξάρσεις και υπερβολές, θα κατέχει, σε όλη την περίοδο που εξετάζεται, μια θέση στα πρώτα δέκα εξαγωγίμα προϊόντα σε αξία. Ίσως το περίπου 5% της αξίας των εξαγωγών, που κατέχει το ελαιόλαδο, να φαντάζει μικρό αλλά όπως θα δειχθεί δεν είναι. Σε αντίθεση με τη σταφίδα, που είναι μονοπώλιο, το ελαιόλαδο έχει ανταγωνιστές όλες τις μεσογειακές χώρες όπως την Ιταλία, τη Γαλλία και την Ισπανία. Ακολουθώντας τον κύκλο παραγωγής του ελαιοκάρπου «χρονιά παρά χρονιά» θα πετύχει εξαγωγές μέχρι και 16 εκατομμύρια οκάδες αντιπροσωπεύοντας τη χρονιά αυτή το 11% των εξαγωγών σε αξία.

Ο καπνός – η καλλιέργεια των φτωχών και των αδυνάτων

«Οι φρονούντες ότι η καπνοκαλλιέργεια απαιτεί πολλά κεφάλια συγγέουσι τα δύο ταύτα όργανα της παραγωγής: Το χρήμα και την εργασία. [...] εάν γεωργική τις οικογένεια καλλιεργήση μικρόν αριθμόν στρεμμάτων από 2 – 10, ανάλογον των μελών της οικογενείας και ιδίως των ασθενών μελών – διότι ο καπνός απαιτεί εργασία ως επί το πολύ ελαφράν δυναμένην να χορηγηθεί υπό γυναικών, παιδών και γερόντων -η οικογένεια αυτή δεν έχει ανάγκην χρηματικών κεφαλαίων, αλλά κεφαλαίου εργασίας, όπερ διαθέτει και όπερ εάν δεν χρησιμοποιηθή δια την καλλιέργειαν του καπνού ή άλλης τινός ομοίας θέλει απωλεσθή, διότι η τοιαύτη εργασία των αδυνάτων μελών της οικογενείας, δια ένα ή άλλον λόγον, δεν δύναται να τοποθετηθή και χρησιμοποιηθεί αλλάχου.» (Αρχιμήδης, τευχ. 10, 1909, σ. 117)

«Τα καπνά των ορεινών και βραχωδών περιοχών δίνουν τα καλλίτερα φύλλα.» (Καιροφύλλας, Πολιτική επιθεώρησις, τευχ. 26, 1916, σ. 908/27). «αι αγροτικάί ημών οικογένειαι επέδειξαν μεγίστην επιδεξιότητα και ζήλον δια την καλλιέργεια ταύτην, η οποία άλλως τε δεν απαιτεί χρηματικά κεφάλαια άξια λόγου ειμή την προσωπικήν εργασία των μελών αυτών και των μάλλον ακόμη αδυνάτων» (Χασιώτης, Νεα Γεωπονικά, τευχ. 1, 1919, σ. 8/9).

Ο καπνός, ως είναι γνωστό εκ των υστέρων, αναδεικνύεται κατά τον 20^ο αιώνα σε βασικό ελληνικό προϊόν, οπότε κρίνεται σκόπιμο να παρακολουθηθεί η πορεία του.

Κεφάλαιο 3. Τα προϊόντα σύγκρισης. Περίοδος I

3.1 Η κορινθιακή σταφίδα - Το “Eldorado”

Είναι πρακτικά αδύνατον να ασχοληθεί κανείς με το εξωτερικό εμπόριο της Ελλάδας του 19^{ου} αιώνα και μην μπει στον πειρασμό να αναφερθεί, έστω και για λίγο, στο φαινόμενο της κορινθιακής σταφίδας. Οι λόγοι, φαίνονται στα τέσσερα χωρία από την ανυπόγραφη «εισαγωγική έκθεσις επί του πίνακος του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδος δια το έτος 1859». (Εξωτερικό Εμπόριο 1859)

1. «Η Ελλάς, μη έχουσα έτι ανεπτυγμένην βιομηχανίαν, δεν έχει να αποστείλη εις το εξωτερικό ειμή τα φυσικά αυτής προϊόντα και τα κατεργασμένα δέρματα των εν Σύρω βυρσοδεψείων. Επειδή δε το σημαντικώτερον όλων των προϊόντων της ελευθέρας Ελλάδος είναι η Κορινθιακή σταφίς, την πρώτην θέσιν μεταξύ των επικρατειών, εις τας οποίας διευθύνονται τα εξαγόμενα προϊόντα, κατέχει κατά το 1859, ως και καθ’ όλα τα προηγούμενα έτη, η Αγγλία, ήτις είναι ο κυριώτερος της καταναλώσεως του προϊόντος τούτου τόπος.» Λίγες σελίδες παρακάτω συνεχίζει.

2. «Είπομεν και ανωτέρω, ότι το σημαντικώτερον και πολιτιμώτερον των προϊόντων, τα οποία παράγει η ελευθέρα Ελλάς, είναι η Κορινθιακή σταφίς. Διό και η εξαγωγή αυτής κατέχει και εφέτος, ως και πάντοτε, την πρώτην θέσιν εις τον πίνακα των εξαχθέντων εμπορευμάτων, αποτελούσα υπέρ τα 51 εκατοστά, ήτοι επέκεινα του ημίσεως, του όλου εξαγωγικού εμπορίου της Ελλάδας». Στην επόμενη σελίδα ακολουθεί ένα άκρως προφητικό χωρίο.

3. «Η έκτασις των σταφιδαμπέλων, η οποία επί τουρκοκρατίας δεν υπερέβαινε τας 20.000 στρέμματα και η οποία πέρυσιν υπελογίσθη εις 200.000, έλαβε νέαν κατά το ενεστώσ έτος αύξησιν, διότι εις όλας τας σταφιδοφόρους επαρχίας του Κράτους, ιδίως δε εις το Αίγιον. Ένθα η υπερτίμησις του καρπού έδωκε νέον θάρρος εις τους κατοίκους, εφυτεύθησαν υπέρ τας δέκα χιλιάδας στρεμμάτων. Η παραγωγή, ήτις κατά τους πρώτους της Βασιλείας χρόνους περιωρίζετο εις 6-10 εκατομμύρια Ενετικών λιτρών, έφθασε κατά το 1851 τα εβδομήκοντα εκατομμύρια και σήμερα, άμα εκλείψη η νόσος και ατμοσφαιρικάί επήρειαι δεν βλάψωσι τον καρπόν, θέλει υπερβή τα εκατόν είκοσι, το δε ποσόν τούτο δύναται να διπλασιασθή και να τριπλασιασθή ίσως, αρκεί να υπάρχη ζήτησις, διότι και πολλαί γαίαι επιδεκτικάί σταφιδοφυτείας υπάρχουσιν ακόμη και οι κάτοικοι της Πελοποννήσου έχουσιν ιδιάζουσιν κλίσιν εις το είδος τούτο της γεωπονίας». Ενώ στην επόμενη σελίδα έχουμε ένα πολύ ενδιαφέρον, από οινολογικής άποψης, χωρίο.

4. «Μέγα μέρος εκ του εις Γερμανίαν εισαχθέντος σταφιδοκάρπου εχρησίμευσεν εις κατασκευήν οινοπνευμάτων, ικανή δε ποσότης μετεποιήθη εις οίνον. Ότι εκ της νωπής σταφίδος κατασκευάζεται οίνος εξαιρετού ποιότητος, είναι ήδη μάλλον παρά βέβαιον, διότι και εις την Πελοπόννησον και εις την Επτάνησον έκαμαν πολλοί τοιούτους οίνους. Εφέτος όμως εγένετο διάφοροι δοκιμαί προς κατασκευήν οίνου και εκ ξηράς σταφίδος, εάν αι δοκιμαί αύται επιτύχωσιν, ουδεμίαν αμφιβολία, ότι θέλουν ανοίξει νέαν διέξοδον δια την σταφίδα, διότι, αντί να μεταφέρωσιν εις τα βόρεια μέρη εκ των μεσημβρινών οίνους, θέλουν προτιμά να τους κατασκευάζωσιν επιτοπίως από ξηράν σταφίδα, αποφεύγοντας ούτω τα πολλά έξοδα και τους κινδύνους, τους οποίους συνεπάγεται η μεταφορά των ρευστών.»

Ο ξηροσταφιδίτης οίνος θα διαδραματίσει βασικό ρόλο στην οινοπαραγωγή της χώρας.

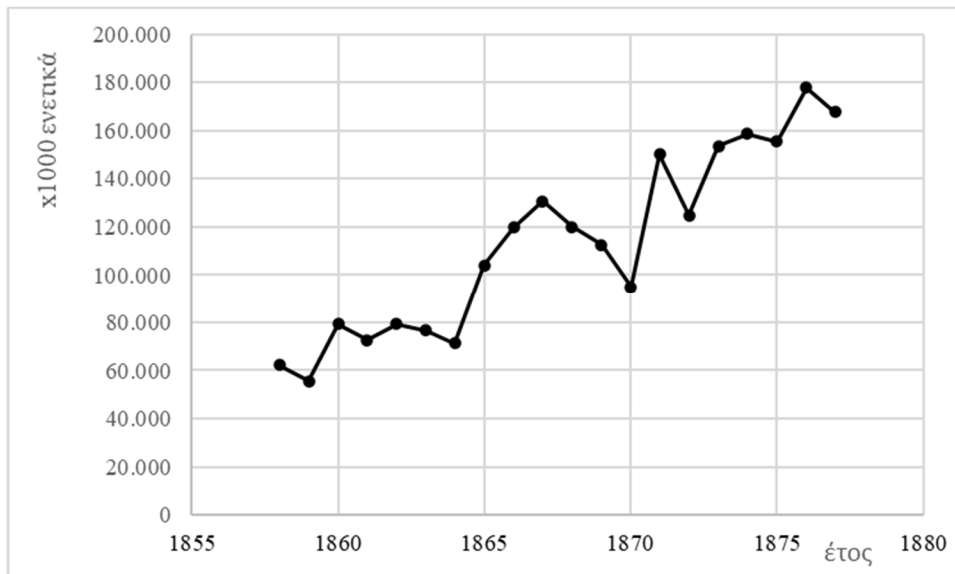
Πίνακας 3.1 Εξαγωγή κορινθιακής σταφίδας κατ' έτος, ποσότητα, αξία, ποσοστό επί της αξίας των εξαγωγών της επικράτειας και τιμή ανά 100 ενετικά λίτρα. Περίοδος I

	ποσότης ενετικά λίτρα	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας
1858	62.261.050	11.800.922	52,99%	18,95
1859	55.515.658	12.557.551	57,75%	22,62
1860	79.201.868	14.106.954	58,86%	17,81
1861	72.692.162	13.643.793	54,54%	18,77
1862	79.402.318	13.235.870	53,06%	16,67
1863	76.676.547	12.305.697	60,04%	16,05
1864	71.342.045	11.137.754	49,65%	15,61
1865	104.019.690	17.987.880	48,74%	17,29
1866	119.685.781	20.432.194	55,20%	17,07
1867	130.765.940	21.076.807	48,58%	16,12
1868	120.172.634	13.499.220	37,38%	11,23
1869	112.472.496	20.246.800	48,75%	18,00
1870	94.921.437	17.308.560	51,24%	18,23
1871	150.195.729	30.325.935	53,68%	20,19
1872	124.919.825	25.472.401	50,93%	20,39
1873	153.697.036	35.646.570	62,11%	23,19
1874	158.603.151	37.225.024	64,20%	23,47
1875	155.442.215	37.000.000	54,87%	23,80
1876	177.863.898			
1877	167.763.803			

Πηγή: α) Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

β) για τα έτη 1875 – 1877 Οικονομική Επιθεώρησις. τευχ. 61, 1878, σ. 27/14.

Γραφική παράσταση 3.1

Χρονική εξέλιξη της εξαγωγής κορινθιακής σταφίδας κατά ποσότητα. Περίοδος I

Το προφητικό χωρίο 3 θα επιβεβαιωθεί από τη ζωή. Το 1866 η εξαγωγή πλησιάζει τα 120 εκατομμύρια ενετικά λίτρα, ενώ το 1874 έχει σχεδόν τριπλασιαστεί σε σχέση με αυτή του έτους 1859. Η θεαματική άνοδος του 1865 πρέπει να αποδοθεί σε σημαντικό βαθμό στην προσάρτηση των Ιονίων νήσων και μάλιστα στην Κεφαλλονιά αλλά και στη συνεχή αύξηση των εμφυτεύσεων με σταφιδάμπελο, γαιών στη βόρεια και δυτική Πελοπόννησο και ιδιαίτερα αυτών που διανεμήθηκαν σαν εθνικές γαίες.

Η αξία των εξαγωγών της κορινθιακής σταφίδας ισοδυναμεί με το 54% των συνολικών εξαγωγών της επικράτειας κατά την εξεταζόμενη περίοδο, καθιστώντας την πρώτο εξαγωγίμο προϊόν για όλη την περίοδο.

Περί το 85% της συνολικής ποσότητας εξαγωγής της περιόδου κατευθύνεται προς την Αγγλία, περί το 10% προς την Αυστρία και περί το 2,5% προς τις ΗΠΑ. (βλέπε παράρτημα πίνακας Π.1). Θεαματική είναι η αύξηση εισαγωγών από την Αγγλία μεταξύ των ετών 1864 και 1867. Με άλλα λόγια ο πελάτης είναι η Αγγλία, δεν νοείται πουτίγκα χωρίς κορινθιακή σταφίδα. «Ο σταφιδοκαρπός, ως πασίγνωστον, καταναλίσκεται υπό των ευπορωτέρων τάξεων της αγγλικής κοινωνίας, κυρίως το εθνικόν των άγγλων γλύκυσμα, η βουτίγγα, κατασκευάζεται από σταφίδα, αι δε κατώτεραι κλάσεις του αγγλικού λαού κάμνουσι χρήσιν της σταφίδος μόνον κατά τας εορτάς των Χριστουγέννων και του Πάσχα.» (Μέλισσα Αθηνών, τευχ. 1, 1865, σ. 36/4)

3.2 Το ελαιόλαδο

«Ο αριθμός των ελαιών κατά το 1834 εσυμποσούτο μόλις εις 2.300.000 δένδρα, η δε παραγωγή έφθανε τας 200 χιλιαδ. βαρέλας περίπου, τω 1860 ανήλθεν εις 7.500.000 δένδρα, κατέχοντα έκτασιν 370.000 περίπου στρεμμάτων. Η παραγωγή των ελαιών κατά το αυτό έτος ανήρχετο εις 5.812.315 οκάδες ελαίου.» Οι ελαιοπαραγωγές περιοχές, κατά φθίνουσα σειρά, είναι η Λακωνία, η Μεσσηνία, η Αττικοβοιωτία, και η Αργολίδα – Κορινθία. (Μανσόλας 1867, σ. 75/87). Συγκρίνοντας την παραγωγή του 1860 με την εξαγωγή του 1861, η εξαγωγή πλησιάζει το 9% της παραγωγής.

Σύμφωνα με το νόμο «περί εγκεντρίσεως εθνικών αγριελαιών» στις 24/11/1856 παραχωρούνται στον πρώτο αιτούντα εθνικές γαίες που περιέχουν αγριελιές με την υποχρέωση να τις κεντρίσει και να φυτεύσει τα κενά. Μετά από 12 χρόνια ο καλλιεργητής γίνεται αυτοδικαίως κύριος του μισού κτήματος. Ο νόμος αυτός προώθησε σημαντικά την ελαιοκαλλιέργεια. «Βεβαίως μένει πάντοτε αμφίβολος η έκτασις των πράγματι εξημερωθέντων αγριελαιώνων. Εν τούτοις πάντως έχουσι και οι καρποί αυτών το μέρος των εν τη [...] κινήσει του εξωτερικού εμπορίου.» (Οικονομική Επιθεώρησις, τευχ. 56, 1877, σ. 361/13)

Μέχρι την προσάρτηση των Ιονίων Νήσων η Ελλάδα δεν ήταν αυτάρκης σε ελαιόλαδο. Τις καλές χρονιές εξήγαγε και τις κακές εισήγαγε, κυρίως από την Τουρκία. Από 1865, με την προσάρτηση των Ιονίων Νήσων (1864), η κατάσταση αλλάζει όπως φαίνεται στον πίνακα 3.2. Το 1875 τα δένδρα ανέρχονται σε 11.587.821 και η παραγωγή ελαίου ξεπερνά τα 20 εκατομμύρια οκάδες, εκ των οποίων το 36% παράγεται στα Ιόνια Νησιά. (Πετμεζιάς 2003, σ. 246).

Το ελαιόλαδο κατά το 19^ο αιώνα χρησίμευε: α) ως βρώσιμο β) ως πρώτη ύλη για τη σαπωνοποιία γ) ως φωτιστικό μέσο και δ) ως λιπαντικό. Τα βρώσιμα ελαιόλαδα ήταν ανώτερης ποιότητας και απαιτούσαν καλή καλλιέργεια, συγκομιδή αλλά και εξευγενισμό, απομάκρυνση της μούργας και διήθηση, στα οποία ήταν ειδικευμένοι οι Ιταλοί. Στη σαπωνοποιία χρησιμοποιούνται ελαιόλαδα κατώτερης ποιότητας. Κατά το δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα δύο βασικές ανακαλύψεις έδωσαν ώθηση στη σαπωνοποιία. Το 1840 έγινε δυνατή η αποτελεσματική εξαγωγή λαδιού από τους ελαιοπυρήνες, με τη μέθοδο του διοξειδίου του θείου, ενώ το 1861 ο Solvay επινόησε μια οικονομικότερη μέθοδο παραγωγής σόδας, απ' αυτήν του Leblanc που ήδη χρησιμοποιούταν. Η σόδα είναι απαραίτητη για τη σαπωνοποίηση των ελαίων. Έτσι η ζήτηση ελαιολάδου αυξήθηκε σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η κατάσταση θα αναστραφεί προς το τέλος του αιώνα όταν θα αξιοποιηθεί η

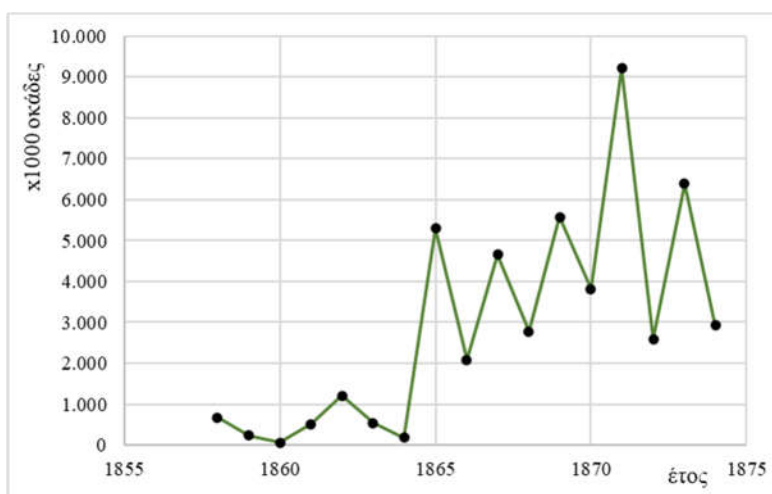
εξαγωγή ελαίου και από άλλους σπόρους όπως του λιναριού και του βαμβακιού. Την ίδια τύχη θα έχει και η χρήση του ελαιολάδου ως φωτιστικού και λιπαντικού μέσου που θα εκτοπιστεί από τα προϊόντα των γαιανθράκων και του πετρελαίου. (Αγριαντώνη 1988, σ. 81)

Πίνακας 3.2 Εξαγωγές ελαιολάδου κατ' έτος, ποσότητα, αξία, ποσοστό επί της αξίας των εξαγωγών της επικράτειας και τιμή ανά οκά. Περίοδος Ι

	ποσότης οκάδες	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας
1858	669.650	739.904	3,32%	1,10
1859	241.780	286.350	1,32%	1,18
1860	67.745	97.477	0,41%	1,44
1861	521.336	693.506	2,77%	1,33
1862	1.209.732	1.503.807	6,03%	1,24
1863	544.330	811.754	3,96%	1,49
1864	184.511	304.322	1,36%	1,65
1865	5.301.933	6.365.372	17,25%	1,20
1866	2.080.669	2.972.929	8,03%	1,43
1867	4.660.336	6.532.806	15,06%	1,40
1868	2.782.050	3.834.300	10,62%	1,38
1869	5.572.991	6.706.803	16,15%	1,20
1870	3.819.399	4.627.633	13,70%	1,21
1871	9.213.257	10.694.331	18,93%	1,16
1872	2.592.543	2.970.503	5,94%	1,15
1873	6.384.471	6.710.592	11,69%	1,05
1874	2.919.412	2.888.364	4,98%	0,99

Πηγή: Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχων ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Γραφική παράσταση 3.2

Χρονική εξέλιξη της εξαγωγής ελαιολάδου κατά ποσότητα. Περίοδος Ι

Παρατηρείται ότι το ελαιόλαδο μπαίνει ουσιαστικά στο χορό των εξαγωγών το 1865, με την προσάρτηση των Ιονίων Νήσων, ακολουθώντας τη διαχρονική αρχή παραγωγής ελαιοκάρπου «χρονιά παρά χρονιά». Αν λοιπόν επαναυπολογίσουμε τη συμμετοχή των εξαγωγών του ελαιολάδου στις συνολικές εξαγωγές, μετά το 1865, το ποσοστό επί της αξίας των εξαγωγών ανέρχεται στο 12%.

Δεν λείπουν όμως τα παράπονα για την ποιότητα.

«Η παραγωγή του ελαίου θα ήτο πολύ μεγαλειότερα παρ' ημίν αν εις τα πλείστα μέρη δεν μετεχειρίζοντο έτι ατελείς της εκθλίψεως των ελαιών τρόπους ων ένεκα κατά τας γενομένας εξετάσεις απόλλυται το εν 8^{ον} περίπου του εισοδήματος, ως τούτο απεδείχθη εκ της εις τίνα μέρη εισαχθείσης χρήσεως εντελεστέρων μηχανών εκθλίψεως ελαιών.» (Μανσόλας 1867, σ.77/89).

«Τι ωφελεί να έχωμεν καλές γαίας, καλές ελαιάς και καλές αμπέλους. [...] τα δε έλαιά μας να είναι κακής ποιότητος δια το κακόν σύστημα της πιέσεως των ελαιών.» (Γεωπονικά φυλλ. 1στ 1873. σ. 123/29)

Το 1874 λειτουργούν στην επικράτεια 10 ατμοκίνητα ελαιοτριβεία, τα δύο εξ' αυτών παράγουν έλαιο από ελαιοπυρήνες προς χρήση στη σαπωνοποιία. Τα οκτώ που παράγουν βρώσιμο έλαιο εκθλίβουν 4.500.000 οκάδες ελαιών παράγοντας περί τις 1.216.000 οκάδες ελαιόλαδο. Άρα οι 100 οκάδες ελαιοκάρπου δίνουν 27 οκάδες ελαιόλαδο ενώ στη Γαλλία δίνουν 32 οκάδες. (Μανσόλας 1876, σ.21, 22/30, 31)

Σε αντίθεση με την κορινθιακή σταφίδα, που είναι μονοπώλιο, το ελαιόλαδο υπόκειται στο μεσογειακό ανταγωνισμό, μιας και όλες οι μεσογειακές χώρες παράγουν λάδι.

Περί το 32% των εξαγωγών της περιόδου απορροφούνται από την Αγγλία, περί το 22% από την Αυστρία, περί το 17% η Ρωσία, περί το 12% η Ιταλία και τέλος περί το 8,5% η Τουρκία. Αν εξαιρέσουμε τη Ρωσία όπου τα ποσοστά από χρονιά σε χρονιά παρουσιάζουν μια σχετική σταθερότητα, για τις υπόλοιπες χώρες παρουσιάζουν μεγάλες διακυμάνσεις (βλέπε παράρτημα πίνακας Π. 4).

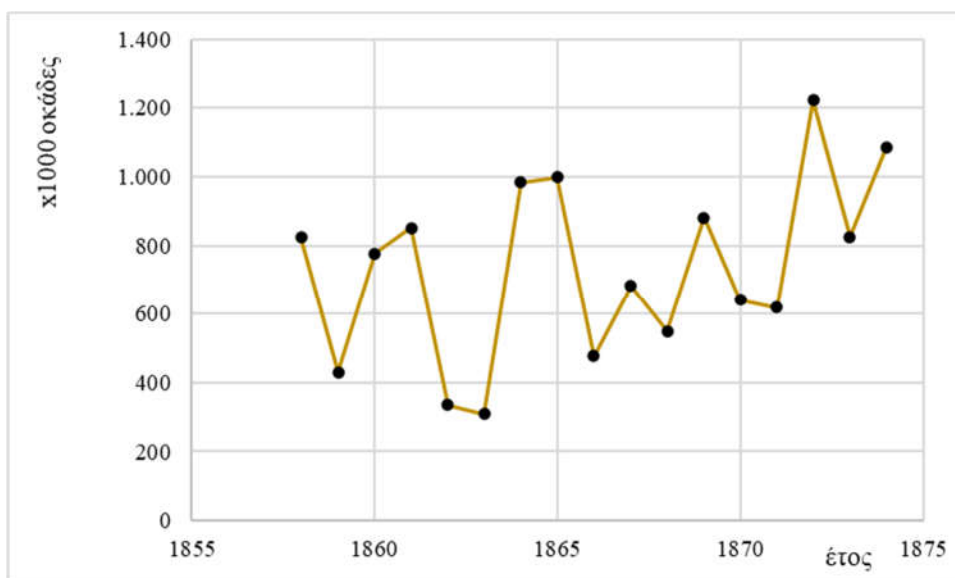
3.3 Ο καπνός

Πίνακας 3.3 Εξαγωγές καπνού κατ' έτος, ποσότητα, αξία, ποσοστό επί της αξίας των εξαγωγών της επικράτειας και τιμή ανά οκά. Περίοδος Ι

	ποσότης οκάδες	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας
1858	823.649	892.939	4,01%	1,08
1859	429.391	649.452	2,99%	1,51
1860	777.220	883.782	3,69%	1,14
1861	851.561	1.100.016	4,40%	1,29
1862	335.163	464.782	1,86%	1,39
1863	309.168	604.025	2,95%	1,95
1864	984.210	1.267.828	5,65%	1,29
1865	999.045	1.392.502	3,77%	1,39
1866	477.513	1.077.863	2,91%	2,26
1867	682.226	1.196.057	2,76%	1,75
1868	548.554	837.975	2,32%	1,53
1869	880.797	1.028.195	2,48%	1,17
1870	640.424	509.813	1,51%	0,80
1871	617.796	719.583	1,27%	1,16
1872	1.223.231	1.343.760	2,69%	1,10
1873	825.563	1.070.073	1,86%	1,30
1874	1.085.562	1.065.867	1,84%	0,98

Πηγή: Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχων ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Γραφική παράσταση 3.3

Χρονική εξέλιξη της εξαγωγής καπνού κατά ποσότητα. Περίοδος Ι

Πίνακας 3.4 Η έκταση καλλιέργειας καπνού τα έτη 1855 έως 1860 σε στρέμματα

1855	1856	1857	1858	1859	1860
22.793	17.502	35.122	21.404	22.484	25.996

Πηγή: Μανσόλας 1867 σ. 65/77

Το 50% των εκτάσεων βρίσκονται στους νομούς Αργολίδας και Κορινθίας, ενώ το 25% των εκτάσεων κατανέμονται εξ ίσου στους νομούς Φθιώτιδας, Φωκίδας, και Αιτωλοακαρνανίας. Η παραγωγή του 1860 ανέρχεται στις 1.069.835 οκάδες. (Μανσόλας 1867, σ. 65/77). Η σύγκριση με την εξαγωγή του 1861 (παραγωγή του 1860) που ανέρχεται στις 851.564 οκάδες δείχνει ότι εξάγεται το 80% της παραγωγής. Ο καπνός καλλιεργείται για να εξαχθεί, όπως και η σταφίδα.

«η καλλιέργεια του καπνού ολοέν επεκτείνεται, η δε ποιότης αυτού βελτιούμενη φέρει και την αύξησιν της τιμής αυτού» (Μανσόλας 1867, σ. 66/78). Όντως το 1875 η έκταση που καλλιεργείται στις αρχαίες επαρχίες (δηλαδή πλην Ιονίων νήσων) έχει ανέβει στα 39.992 στρέμματα και η παραγωγή στις 2.972.714 οκάδες, 2,8 φορές μεγαλύτερη αυτής του 1860, και αξίας 2.428.442 (Πετμεζάς 2003, σ. 224). Και λίγο διαφορετικοί αριθμοί για το ίδιο έτος. «Κατά τας επισήμους περί γεωργίας της Ελλάδος πληροφορίες του 1875, η μεν έκτασις των καπνοφυτειών ανήλθεν εις 42.037 στρέμματα, η δε παραγωγή καπνού εις 48.413 στατήρας, ήτοι 2.130.172 οκάδας.» (Οικονομική Επιθεώρησις φ. 77, 1879, σ.220/15). Αν και οι αριθμοί διαφέρουν η ανοδική πορεία της καλλιέργειας του καπνού είναι κοινώς παραδεκτή.

Ο ελληνικός καπνός βρίσκεται σε ένα άκρως ανταγωνιστικό περιβάλλον, έχοντας να αντιμετωπίσει τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Αυστρία αλλά και την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη που ανήκουν στην Τουρκία. Ενδεικτικά ας αναφερθεί ότι η ευρωπαϊκή παραγωγή καπνού το 1866 ήταν περίπου 120 εκατομμύρια οκάδες. (Μανσόλας 1867, σ. 67/79).

Το 28% των εξαγωγών κατευθύνεται προς την Αγγλία, το 23% προς τη Γαλλία, 21% προς την Τουρκία. Περιστασιακά μεγάλο μέρος του εξαγόμενου καπνού κατευθύνεται προς την Αίγυπτο 35% το 1866 και 36% το 1869. (βλέπε Παράτημα πίνακας Π. 7).

Κεφάλαιο 4 Το εξωτερικό οινεμπόριο Περίοδος Ι

4.1 Στατιστικά δεδομένα και συγκρίσεις

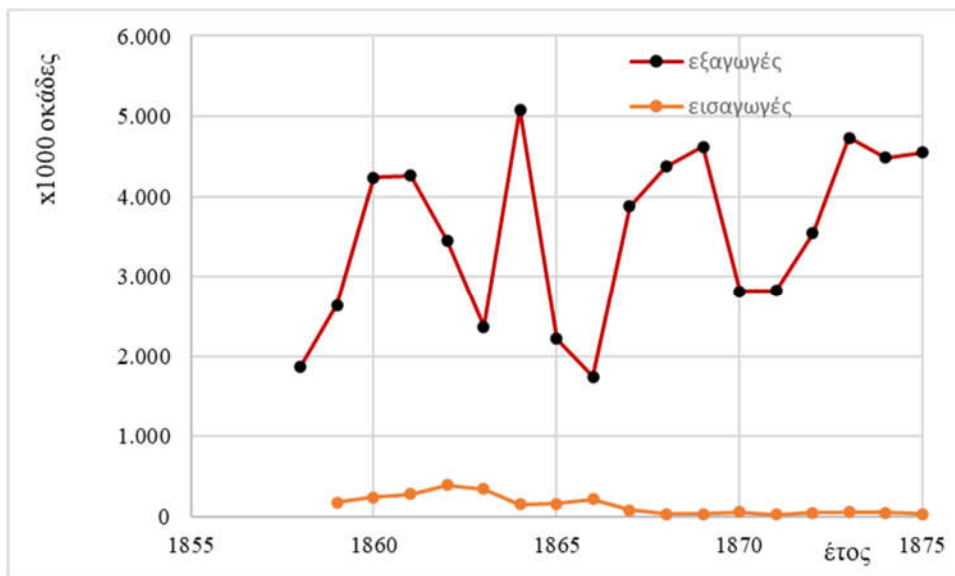
Πίνακας 4.1 Εξαγωγή και εισαγωγή οίνου κατ' έτος, ποσότητα, αξία, ποσοστό επί της αξίας των εξαγωγών και των εισαγωγών της επικράτειας αντίστοιχα καθώς και τιμή ανά οκά. Περίοδος Ι

	Εξαγωγές				Εισαγωγές			
	ποσότης οκάδες	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας	ποσότης οκάδες	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας
1858	1.867.680	831.749	3,73%	0,45				
1859	2.636.160	1.035.330	4,76%	0,39	176.345	104.154	0,25%	0,59
1860	4.238.385	1.233.460	5,15%	0,29	240.181	137.949	0,29%	0,57
1861	4.257.383	1.252.009	5,00%	0,29	280.565	144.108	0,34%	0,51
1862	3.454.498	981.342	3,93%	0,28	389.838	268.554	0,68%	0,69
1863	2.366.764	861.971	4,21%	0,36	342.657	231.848	0,46%	0,68
1864	5.085.127	1.204.984	5,37%	0,24	149.564	133.503	0,27%	0,89
1865	2.210.608	725.776	1,97%	0,33	159.718	157.162	0,23%	0,98
1866	1.739.768	674.453	1,82%	0,39	219.939	193.751	0,28%	0,88
1867	3.876.770	955.989	2,20%	0,25	79.932	105.025	0,16%	1,31
1868	4.372.829	1.047.485	2,90%	0,24	28.814	76.665	0,12%	2,66
1869	4.619.531	1.425.750	3,43%	0,31	29.546	75.260	0,10%	2,55
1870	2.814.980	854.940	2,53%	0,30	56.049	77.899	0,10%	1,39
1871	2.817.545	711.532	1,26%	0,25	22.600	77.067	0,09%	3,41
1872	3.542.796	808.228	1,62%	0,23	51.199	129.803	0,15%	2,54
1873	4.728.401	1.611.113	2,81%	0,34	54.849	126.124	0,15%	2,30
1874	4.481.027	1.736.955	3,00%	0,39	48.932	88.591	0,10%	1,81
1875	4.549.294	1.137.323	1,69%	0,25	34.591	89.776	0,09%	2,60

Πηγή: α. Εξωτερικόν Εμπόριον 1858 - 1874, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

β για το έτος 1875, Οικονομική επιθεώρησις τευχ, 65, 1878, σ. 194/4

Γραφική παράσταση 4.1

Χρονική εξέλιξη της εξαγωγής και της εισαγωγής οίνου κατά ποσότητα. Περίοδος Ι

Οι εξαγωγές οίνου αντιπροσωπεύουν, κατά μέσο όρο, το 2,94% της αξίας των συνολικών εξαγωγών της επικράτειας για την εξεταζόμενη περίοδο. Για να εκτιμηθεί αυτό το 2,94%, πρέπει να ληφθούν υπόψη μερικές παράμετροι:

- α. Το 1859 η χώρα εξάγει 57 διαφορετικά προϊόντα, ενώ το 1868 αυτά ανέρχονται σε 84 και το 1873 σε 89.
- β. Ένα απ' αυτά τα προϊόντα, η κορινθιακή σταφίδα, κατέχει περί το 50% της αξίας των εξαγωγών όπως παρουσιάστηκε.

Άρα δεν είναι καθόλου ευκαταφρόνητο ένα προϊόν, όπως ο οίνος, το ελαιόλαδο ή και ο καπνός, που παρουσιάστηκαν προηγουμένως, να κατέχει περίπου το 3%.

Αντίστοιχα για τις εισαγωγές το 1857 τα εισαγόμενα είδη είναι 94, το 1868 ανέρχονται σε 120 και το 1873 σε 160. Φυσικά και εδώ υπάρχουν προϊόντα που κατέχουν τη μερίδα του λέοντος αλλά όχι όπως η σταφίδα στις εξαγωγές. Το 1859 το 21% της αξίας των εισαγωγών αφορούσε τα υφάσματα ενώ το 17% τα σιτηρά και τα άλευρα. Το 1868 το 28% τα υφάσματα και το 19% τους δημητριακούς καρπούς και τα άλευρα, ενώ το 1872 το 30% της αξίας των εισαγωγών διατέθηκε για τους δημητριακούς καρπούς και τα άλευρα ενώ το 22% για τα υφάσματα. Έτσι εκτιμάται ότι το 0,2% της αξίας των εισαγωγών που αντιπροσωπεύει ο οίνος δε μπορεί να θεωρηθεί σημαντικό.

Οι εισαγωγές του οίνου αντιπροσωπεύουν το 3,94% των εξαγωγών του σε ποσότητα αλλά το 11,85% σε αξία. Εισάγουμε λίγο άλλα το πληρώνουμε ακριβά. «Κατά την τελευταίαν πενταετίαν παρατηρείται επαισθητή τάσις εις πρόοδον της ημετέρας εις

οίνους εξαγωγής, απέναντι της οποίας η εισαγωγή αποτελεί 5 σχεδόν τοις % επί του βάρους και 1/6 επί της αξίας, κατά λόγον τουτέστι των εισαγομένων οίνων της πολυτελείας» (Οικονομική Επιθεώρησης, τευχ. 65, 1878, σ. 199/4)

Ενδεικτικές τιμές εισαγωγής και εξαγωγής οίνου αναφέρονται στον πίνακα 4.2.

Πίνακας 4.2 τιμές σε δραχμές ανά οκά κατά την εισαγωγή και εξαγωγή οίνου για τα τρία έτη και τις τέσσερις χώρες

	Τουρκία		Ιταλία		Αυστρία		Γαλλία	
	εισαγ.	εξαγ.	εισαγ.	εξαγ.	εισαγ.	εξαγ.	εισαγ.	εξαγ.
1869	0,7	0,3	5,6	0,3	4,7	0,5	4,4	0,5
1870	0,5	0,3	3,2	0,4	3,3	0,3	3,9	0,7
1871	1,4	0,2	4,1	0,4	4,5	0,5	5	0,5

Πηγή: Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

4.2 Η μεταβλητότητα των εξαγωγών

Οι μεταβολές στις ποσότητες εξαγωγής μπορούν να ερμηνευτούν μέσω τριών παραμέτρων.

α. Η ποσότητα παραγωγής οίνου στην Ελλάδα για την οποία δεν υπάρχουν επαρκείς πληροφορίες, για την περίοδο που μελετάται. Σύμφωνα με τον Πετμεζά το 1858 οι εξαγωγές αποτελούν το 2% της παραγωγής οίνου που ανέρχεται σε 145,7 εκατομμύρια οκάδες ενώ η καλλιεργούμενη έκταση οιναμπέλων καταλάμβανε 407.100 στρέμματα. Το 1860 το ποσοστό εξαγωγής επί της παραγωγής ανήλθε στο 5% και οι καλλιεργούμενες εκτάσεις στα 416.085 στρέμματα, ενώ το 1875 το ποσοστό παραμένει 5% ενώ τα καλλιεργούμενα στρέμματα έχουν ανέλθει στα 705.305. (Πετμεζάς 2003, σ. 235).

Σύμφωνα με το Μανσόλα το 1860 οι αμπελώνες κατέχουν έκταση 492.502 στρεμμάτων και μάλιστα διανέμονται κατά νομούς ως κάτωθι:

Αττικής και Βοιωτίας	55.590 στρ.
Ευβοίας	28.053 στρ.
Φθιώτιδας και Φωκίδας	37.721 στρ.
Ακαρν. και Αιτωλίας	24.357 στρ.
Αχαΐας και Ήλιδας	80.937 στρ.
Αρκαδίας	62.771 στρ.
Λακωνίας	29.395 στρ.
Μεσσηνίας	45.633 στρ.
Αργολίδας και Κορινθίας	51.905 στρ.
Κυκλάδων	76.140 στρ.

Η δε παραγωγή για το έτος 1865 ανέρχεται σε 1.850.679 βαρέλας (88,8 εκατομμύρια οκάδες). (Μανσόλας 1867, σ. 70/82). Συγκρίνοντας τις εξαγωγές του επομένου έτους 1866 με την παραγωγή του 1865, οι εξαγωγές αποτελούν το 2% της παραγωγής.

Το 1875 οι αμπελώνες καταλάμβαναν έκταση 871.079 στρεμμάτων και η οινοπαραγωγή ανήλθε σε 97,6 εκατομμύρια οκάδες. (Ι. Σούτσος Οικονομική Επιθεώρησις τευχ. 77, 1879, σ. 223). Από τα 871.079 στρ. τα «165.774 ανήκουσιν εις νέας φυτείας και 705.305 εις τελείως παραγωγικάς. [...] οι εν Επτανήσω αμπελώνες κατά το τελευταίον έτος υπελογίζοντο εις 133.220 στρεμ. Αι σημαντικώτεροι εις την αμπελουργίαν επαρχίαι είναι αι εξής: Θήβα 44.533 στρ. Μεγαρίς 35.700, Αττική 35.407, Ηλεία 32.575, Θήρα 32.483, Πάτραι 29,055» (Οικονομική Επιθεώρησις τευχ. 65, 1878, σ. 199/4)

Με τα λίγα αυτά στοιχεία μπορείς κανείς, χωρίς να διακινδυνεύσει, να οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι η παραγωγή οίνου δεν έχει προσανατολιστεί στο εξαγωγικό εμπόριο αλλά εστιάζει στην εγχώρια κατανάλωση.

- β. Η διεθνής – ευρωπαϊκή οικονομική συγκυρία που ακροθιγώς σχολιάστηκε στο κεφ. 2
- γ. Ο ανταγωνισμός με τις άλλες οινοπαραγωγές χώρες όπως η Γαλλία, η Ιταλία και η Ισπανία. Η εξέταση της παραμέτρου αυτής διαφεύγει του σκοπού της παρούσης μελέτης.

Όσον αφορά την παραγωγή οίνου άρα και την παραγωγή σταφυλιών, πρέπει να ληφθούν υπόψιν οι κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν κάθε χρόνο σε κάθε τόπο και μπορούν να είναι από ευνοϊκές μέχρι και καταστροφικές. Αυτό είναι γνωστό από αιώνες. Αυτό που δεν ήταν γνωστό ήταν το οίδιο. Το οίδιο έφθασε από την Αμερική στην Ευρώπη το 1845 στην Αγγλία, το 1847 στη Γαλλία, όπου το 1854 προξένησε μεγάλες καταστροφές, ενώ στην Ελλάδα φθάνει το 1851 όπου προσβάλλονται οι σταφιδάμπελοι της Πάτρας και της Ήλιδας και μέσα σε δύο χρόνια εξαπλώνεται στην υπόλοιπη Ελλάδα αλλά και στα Επτάνησα. Η καταστροφή της παραγωγής είναι ενίοτε ολοκληρωτική. Χαρακτηριστικές είναι οι ενθυμήσεις του ιερομόναχου Μακαρίου της μονής Παγανών Θεσπρωτίας: «1854. Εφάνη εις τα αμπέλια νεοφανής ασθένεια [...] έκαμαν ωσάν στάχτη επάνω εις το σταφύλι [...] εσάπησαν και ούτω μεγάλη υστέρηση οίνου. 1858, Σεπτεμβρίου 10, η ασθένεια το παρόν έτος επροόδεψε γιγαντιαίως βήμασι» και συνεχίζει γράφοντας ότι το 1867 και 1868 «η ασθένεια επανεμφανίσθη». Ευτυχώς η αντιμετώπιση του μύκητα, το θειάφι, ήταν απλή και βρέθηκε γρήγορα. Έκτοτε το θειάφι μπήκε στη φαρέτρα του αμπελουργού αλλά χρειάστηκε κάποιος χρόνος γι' αυτό. (Λογοθέτης 1977 σελ. 48-50, Λογοθέτης 1934 σελ. 4).

Η αστάθεια στην παραγωγή σταφυλιών στην Ευρώπη, λόγω του μύκητα, ίσως είναι επαρκής αιτία για την παρατηρούμενη διακύμανση των εξαγωγών του Ελληνικού οίνου.

Πίνακας 4.3 Εξαγωγές Οίνου κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εξαγωγών οίνου. Περίοδος Ι

	Σύνολο οκάδες	Τουρκία		Ρωσία		Αυστρία		Ιταλία		Αγγλος	
		οκάδες	%	οκάδες	%	οκάδες	%	οκάδες	%	οκάδες	%
1859	2.636.160	1.747.104	66,27%	644.784	24,46%	108.960	4,13%				
1861	4.257.383	2.436.981	57,24%	731.301	17,18%	900.543	21,15%	83.393	1,96%		
1864	5.083.127	3.137.912	61,73%	1.648.403	32,43%	1.014	0,02%	91.628	1,80%	67.398	1,33%
1866	1.759.768	1.006.013	57,17%	275.974	15,68%	208.011	11,82%	36.073	2,05%	63.769	3,62%
1867	3.876.770	1.825.487	47,09%	1.015.612	26,20%	282.816	7,30%	491.742	12,68%	189.834	4,90%
1868	4.372.829	2.387.369	54,60%	1.107.380	25,32%	86.232	1,97%	468.140	10,71%	253.006	5,79%
1869	4.619.531	1.660.580	35,95%	2.265.004	49,03%	34.793	0,75%	450.733	9,76%	181.306	3,92%
1870	2.814.980	1.533.940	54,49%	1.014.970	36,06%	10.800	0,38%	76.200	2,71%	154.040	5,47%
1871	2.817.515	1.678.029	59,56%	1.026.295	36,43%	4.728	0,17%	26.821	0,95%	63.218	2,24%
1872	3.542.796	1.866.231	52,68%	1.054.294	29,76%	71.042	2,01%	357.263	10,08%	140.556	3,97%
1873	4.728.401	1.254.495	26,53%	1.254.495	26,53%	1.128.785	23,87%	967.386	20,46%	89.820	1,90%
1874	4.481.057	1.500.957	33,50%	1.538.876	34,34%	764.058	17,05%	274.717	6,13%	183.411	4,09%
1875	4.549.294	2.338.880	51,41%	1.158.051	25,46%	350.269	7,70%	397.661	8,74%	134.967	2,97%
Συν.	49.539.611	24.373.978	49,20%	14.735.439	29,74%	3.952.051	7,98%	3.721.757	7,51%	1.521.325	3,07%

Πηγή: α. Εξωτερικών Εμπόριον 1858 - 1874, Ήρφακλή Βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

β για το έτος 1875. Οικονομική επιθεώρησης τευχ. 65, 1878, σ. 194/4

Πίνακας 4.4 Εισαγωγές Οίνου κατά ποσότητα, χώρα προέλευσης και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εισαγωγών οίνου. Περίοδος Ι

	Σύνολο οκάδες	Τουρκία		Γαλλία		Αγγλία		Αυστρία		Ιταλία	
		οκάδες	%	οκάδες	%	οκάδες	%	οκάδες	%	οκάδες	%
1859	176.345	73.763	41,83%	4.820	2,73%	463	0,26%	393	0,22%		0,00%
1861	280.565	267.257	95,26%	4.674	1,67%	6.637	2,37%	108	0,04%	59	0,02%
1864	149.564	117.984	78,89%	12.816	8,57%	3.164	2,12%	1.569	1,05%	205	0,14%
1866	219.939	194.376	88,38%	8.177	3,72%	15.203	6,91%	695	0,32%	1.485	0,68%
1867	79.932	63.980	80,04%	5.397	6,75%	8.650	10,82%	1.176	1,47%	729	0,91%
1868	28.814	15.097	52,39%	8.141	28,25%	2.517	8,74%	635	2,20%	1.985	6,89%
1869	29.546	11.829	40,04%	8.784	29,73%	7.729	26,16%	456	1,54%	527	1,78%
1870	56.049	37.790	67,42%	8.306	14,82%	7.852	14,01%	2.116	3,78%	1.024	1,83%
1871	22.600	7.385	32,68%	7.844	34,71%	2.446	10,82%	3.171	14,03%	1.644	7,27%
1872	51.199	8.052	15,73%	10.293	20,10%	9.047	17,67%	21.935	42,84%	1.852	3,62%
1873	54.849	23.286	42,45%	14.499	26,43%	11.084	20,21%	3.919	7,15%	2.054	3,74%
1874	48.932	19.030	38,89%	12.481	25,51%	8.662	17,70%	5.481	11,20%	3.108	6,35%
1875	34.591	11.786	34,07%	13.476	38,96%	3.876	11,21%	4.386	12,68%	933	2,70%
Συν.	1.232.925	851.615	69,07%	119.708	9,71%	87.330	7,08%	46.040	3,73%	15.605	1,27%

Πηγή: α. Εξωτερικών Εμπόριον 1858 - 1874, Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

β για το έτος 1875. Οικονομική επιθεώρησης τευχ. 65, 1878, σ. 194/4

Οι εξαγωγές οίνου είναι δέσμιες της οθωμανικής παράδοσης του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Η Τουρκία και η Ρωσία είναι οι κύριες χώρες προορισμού των εξαγωγών, με την Αίγυπτο να διατηρεί μια μικρή αλλά σταθερή παρουσία. Η αγορά της Ευρώπης είναι μικρή, αλλά τα τελευταία χρόνια της εξεταζόμενης περιόδου βαίνει αυξανόμενη.

Οι μικρές εισαγωγές αν και αρχικά μονοπωλούνται από την Τουρκία, στη συνέχεια η προτίμηση των Ελλήνων σε οίνους Τουρκίας μειώνεται δραστικά. Ταυτόχρονα η ζήτηση σε οίνους Γαλλίας αυξάνεται σημαντικά. Οι 14,5 χιλιάδες οκάδες, που είναι το μέγιστο της εισαγωγής από τη Γαλλία, δηλαδή λιγότερο από 30 χιλιάδες φιάλες, δεν μπορεί να θεωρηθεί σπουδαία, λαμβάνοντας υπόψη και το πολυάριθμο αλλογενές πολιτικό προσωπικό που διαμένει στην Ελλάδα.

Η πτώση των εισαγωγών οφείλεται αποκλειστικά στη μείωση των εισαγωγών από την Τουρκία. Οι ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γαλλία, η Αγγλία, η Αυστρία και η Ιταλία διατηρούν τις ποσότητες σταθερές ή και αυξανόμενες. Προτιμάμε τα ευρωπαϊκά κρασιά από τα τούρκικα.

4.3 Ο ελληνικός οίνος

Ποιος είναι ο ελληνικός οίνος στα μέσα του 19^{ου} αιώνα;

Το 1836 ο πρώτος Έλληνας γεωπόνος Γρηγόριος Παλαιολόγος στο εγχειρίδιο περί οινοποιίας αναφέρει: «Τα ελληνικά κρασιά λοιπόν, μέτρια σε ποιότητα, αλλοιώνονταν γρήγορα και δεν είχαν σταθερή γεύση, έπαιρναν δυσάρεστη γεύση από τους ασκούς με τους οποίους μεταφέρονταν, οι παραγωγοί τα άφηναν να γίνονται σε κάδους ανοιχτούς, παραμελούσαν το σκέπασμα και τη μετάγγιση, έβαζαν πολύ γύψο και ρετσίνη» (Αγριαντώνη 1990. σ. 133).

Ας αναφερθεί και η άποψη του Γ. Φλωμπέρ κατά το ταξίδι του το 1851 στην Πάτρα «...Στις 11 παρά τέταρτο, ένα κουτσό γκαρσόνι μας φέρνει δύο σκληρά κοτόπουλα κι ένα μπουκάλι απαίσιο γλυκό κρασί αφρώδες.» (Μπακουνάκης 1997, σ. 17).

«Οι οίνοι καιτοι αποτελούντες εν των σπουδαιότερων και μάλλον διακεκριμένων ελληνικών προϊόντων, εις τας πλείστας όμως επαρχίας η κατασκευή αυτών γίνεται άνευ μεθόδου τινός και επιμελείας, εις ολίγας δε, και προπάντων εις τινας νήσους ως εις Θήραν, Τήνον και Νάξον καταβάλλεται επιμεμελημένη προσπάθεια προς κατασκευήν καλών και αμιγών ξένων ουσιών οίνων» (Μανσόλας 1867, σ. 70/82).

« Τι ωφελεί να έχωμεν καλὰς γαίας, καλὰς ελαίας και καλὰς αμπέλους. [...] οι δε οίνοι μας να περιορίζωνται εις ολίγα μόνον επιτυχή δοκίμια του Σόλωνος, του Κλάου, του Παυλίδου, του Τρίτου, του Κασσαβέτη και άλλων, να ρέη δε και να παφλάζη πανταχού ως πολυκύμαντος Μισισιπής ο ρητινίτης, όστις αναγκάζει πάντα ασυνήθιστον ω' ανατριχιάζει μόλις σφραίνεται αυτόν.» (Γεωπονικά φυλλ. ιστ 1873. σ. 123/29)

Ας καταστεί απολύτως σαφές ότι η οινοπαραγωγή βρίσκεται στα χέρια του αμπελουργού. Η έννοια του οινοποιείου, ως υφίσταται σήμερα, δεν υπάρχει. Οι μικροί παραγωγοί οινοποιούν κατ' οίκον και αποθηκεύουν το κρασί σε ασκούς (τουλούμια) ή στη καλύτερη περίπτωση σε ξύλινα βαρέλια. Το ενδεχόμενο πλεόνασμα ή υστέρημα πωλείται στην τοπική αγορά. Οι μεγάλοι παραγωγοί - κτηματίες διαθέτουν πατητήρια. Το γλεύκος που παράγεται διακινείται προς τους τελικούς τόπους κατανάλωσης, οινομαγειρεία, οινοπαντοπωλεία, οινοπώλες εν γένει, όπου συμβαίνει και η οινοποίηση ή οινοποιείται και διατίθεται στους εμπόρους για εξαγωγή. Στην αναφορά προς τη Βουλή για το νόμο «περί επιβολής δικαιώματος καταναλώσεως των οίνων» το 1882 (για φόρο πρόκειται, 6 λεπτά στην οκά) οι οινοπώλες Αθηνών και Πειραιώς αναφέρουν μεταξύ άλλων: «... πριν γίνωμεν οινοπώλαι είμεθα οινοποιοί. Αγοράζομεν το γλεύκος των σταφυλών μόλις από του φλοιού αυτών αποχωρισθή, και το μεταποιούμεν εις οίνον δια πολλής εργασίας, δια πολλών κινδύνων και πολλών κεφαλαίων». (Οικονομική Επιθεώρησις, φ. 118, 1883, σ. 451/18)

4.4 Η οινοβιομηχανία

Δεν πρέπει να διαφύγουν της προσοχής οι λίγες, έστω και βραχύβιες, προσπάθειες δημιουργίας οινοποιείων.

Η οινοποιία του Γεωργαντά, κτηματία και οινοπαραγωγού, στην Κηφισιά όπου το 1852 ιδρύει την πρώτη οινοποιία και εξάγει οίνους στην Αγγλία.

Το 1858 ιδρύεται η Εταιρεία Ελληνικής οινοποιίας στην Πάτρα. Οι καταστατικοί σκοποί της εταιρείας ορίζονται να είναι «η κατασκευή και η τελειοποίησις των ελληνικών οίνων και οινοπνευμάτων από τοπικούς αμπλεκοκάρπους και σταφιδοκάρπους, δια της τελειοτέρας και καταλληλοτέρας μεθόδου, υπό εμπείρων οινοποιών εφαρμοσθησομένης». (Μπακουνάκης 1997, σ.71). Το 1860 τίθεται σε λειτουργία και το 1875 διακόπτει τη λειτουργία της.

Η Τρίτη περίπτωση είναι αυτή της Οινουργικής Εταιρείας Κεφαλληνίας. Αν και το 1858 που ιδρύεται, τα Ιόνια Νησιά δεν ανήκουν ακόμη στην ελληνική επικράτεια, το

1865 που η εταιρεία διαλύεται, έχουν ενσωματωθεί. Συγχρόνως, το 1854, έχει ιδρυθεί από τον Άγγλο σταφιδέμπορο Ερνέστο Τουλ ο «μέγας οίκος οινοποιίας και κονιακοποιίας», ο οποίος το 1872 αγοράζει τις εγκαταστάσεις της Οινουργικής Εταιρείας Κεφαλληνίας και δημιουργεί τη «Βινάρια Τουλ» που εξήγαγε οίνο κυρίως στη Γερμανία.

Στην Κόρινθο το 1868 ιδρύεται το οινοποιείο των αδελφών Τρίπου που παράγει «οίνους μέλανας κατά το σύστημα Βορδώ». Ο Θεοφάνης, ένας από τα πέντε αδέλφια, έχει σπουδάσει οινοποιία στο Bordeaux. «Η οινοποιία ήρχισε να ευρήνη τας εργασίας της, έκαμεν αποθήκας στην Νεμέαν, ηύξησεν τα αγροτικά των κτήματα και τέλος ήρχισεν και σταδιοεργασίας, με αποθήκας κατεργασίας της σταφίδος εις Βραχάτι Κορινθίας». Η κατεργασία σταφίδας γινόταν για λογαριασμό του Clauss. Το 1902 η οινοποιία κλείνει (Τρίπος 2009).

Στην Κηφισιά λειτουργεί και το Οινοποιείο του Κ Κασσαβέτη ενώ στην Αθήνα του Γ. Σόλωνα (Αγριαντώνη 1990, σ. 137, και Μπακουνάκης 1997, σ. 71-79).

«Προ τινων ετών ευστάθησαν εν Πάτραις και εν Αθήναις, δι' εταιρικών κεφαλαίων, ίδια καταστήματα προς κατασκευήν οίνων εντελεστέρων και μάλλον επιμεμελημένων ευρωπαϊκών μεθόδων, διευθυνόμενα παρ' εμπείρων Γάλλων τεχνικών. Το εν Πάτραις συστηθέν απέτυχε μέχρι τούδε του σκοπού αυτού, το εν Αθήναις όμως παράγει προ πολλού αρκετήν ποσότητα εξαιρετών οίνων εφαμίλλων κατά πολλά των εν Γαλλία κατασκευαζομένων, αφ' ων εξάγει και σπουδαίον ποσόν προ τινων ετών». (Μανσόλας 1867, σ. 71/83).

«Ει και η οινοποιία δύναται να θεωρηθή κοινή εις πολλά επαρχίας ως εκ της πανταχού σχεδόν της Ελλάδος καλλιεργείας της αμπέλου, ουχ ήττον αύτη εκτελείται εις τας πλείστας λίαν ελαττωματικώς και άνευ μεθόδου τινός και επιμελημένης φροντίδος. Οινοποιητικά δε εργοστάσια άξια λόγου εισίν ολιγοστά και τούτα συστηθέντα ουχί προ πολλών χρόνων, μετά συνεχείς αποτυχίας προηγουμένων τοιούτων. [...] Τα σήμερα υπάρχοντα και βιομηχανικήν σπουδαιότητα κεκτημένα οινοποιίας καταστήματα εισίν 7, ήτοι 3 εν τη περιφερεία του δήμου Αθηναίων (1 εν Αθήναις και 2 εν Κηφισία), 2 εν Πάτραις, 1 εν Κορίνθω και 2 εν Κεφαλληνία». Τα 2 οινοποιεία της Πάτρας απασχολούν 25 εργάτες ενώ το ένα εξ' αυτών διαθέτει ατμοκίνητη μηχανή, το 1 της Κορίνθου 8 εργάτες και το 1 της Κεφαλλονιάς 8 εργάτες (Μανσόλας 1876, σ. 33, 34/43, 44).

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1870 εμφανίζεται ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τα οινοποιεία. Θα παρουσιαστεί στην επόμενη περίοδο.

Το 1863 ο Pasteur θέτει σε επιστημονική βάση το φαινόμενο της αλκοολικής ζύμωσης στον οίνο με τη δημοσίευσή του «Etudes sur le vin». Μια τομή στην εξέλιξη της

οινοποίησης και η αρχή της οινολογίας. Θα χρειαστούν, όμως, πολλά χρόνια για να μεταφερθεί η γνώση αυτή από τα εργαστήρια του Pasteur στον οίνο της Ελλάδας.

4.5 Κατάταξη προϊόντων σύμφωνα με την αξία εξαγωγών

Στον πίνακα 4.5 παρουσιάζεται η κατάταξη κατά φθίνουσα σειρά της αξίας των εξαγωγών της επικράτειας κατ' έτος. Η πρώτη θέση, αδιαφιλονίκητα, ανήκει στην κορινθιακή σταφίδα, που οι εξαγωγές της ξεπερνούν σε αξία το 50% των εξαγωγών της επικράτειας. (πιν. 3.1)

Ο οίνος βρίσκεται μέσα στην πρώτη δεκάδα των εξαγόμενων προϊόντων παρ' όλα τα μικρά ποσοστά του. Ομοίως και ο καπνός. Το ελαιόλαδο κάνει δυναμικά την εμφάνισή του μετά το 1866, με την ενσωμάτωση των Ιονίων Νήσων.

Έκπληξη είναι η εμφάνιση του μόλυβδου 1866 που έκτοτε βρίσκεται συνεχώς μεταξύ δεύτερης και τρίτης θέσης. «Κατά το 1866 η λαβούσα την παραχώρησιν εταιρία του Ιλαρίωνος Ρου και Σα. ήρξατο κατά μεγάλης ποσότητας την ανακαμίνευσιν των αρχαίων μολυβδούχων σκωριών του Λαυρίου εν τω νομώ Αττικής». (Εξωτερικόν Εμπόριον 1866, σελ. 1/10). Ενώ στην απογραφή του 1870 σ. κζ. κη/67, 68 «Αι μέχρι τούδε παραχωρήσεις μεταλλείων ανέρχονται εις 113 και επί εκτάσεως γης στρεμμάτων 474.932 περίπου. [...] Ο ζήλος, όστις κατέλαβεν άπαντας σχεδόν, προς αναζήτησιν του εν τοις σπλάγχιος της γης υπάρχοντος πλούτου, δεν ηλαττώθη έτι, αλλά διπλάσαι περίπου αιτήσεις μεταλλείων ευρίσκονται εκκρεμείς, εξ ων υπέρ τας 100 εν τω Υπουργείω των Εσωτερικών και τω επί των μεταλλείων Συμβουλίω». και συνεχίζει με ενδιαφέροντα σχόλια. Το Λαύριο έχει μπει δυναμικά στην οικονομική ζωή της χώρας.

Οι βάλανοι (βελανίδια) χρησίμευαν στη βυρσοδεψία για το μαλάκωμα των δερμάτων μαζί με το έλαιο κέδρου και τη στυπτηρία. Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα αντικαταστάθηκαν από άλατα του τρισθενούς χρωμίου.

Χαρακτηριστικό της περιόδου είναι ότι εκτός του μόλυβδου όλα τα άλλα προϊόντα είναι γεωργικά επιβεβαιώνοντας το γεωργικό χαρακτήρα του εξωτερικού εμπορίου της Ελλάδας.

Πίνακας 4.5 Κατάταξη προϊόντων σύμφωνα με την αξία εξαγωγών

	1	2	3	4	5	6	7	8	οίνος
1858	Σταφίς	κουκούλια	δέρματα	ξηρά σύκα	δημητριακά	καπνός	οίνος	λωποί οπώραι	7
1859	Σταφίς	κουκούλια	οίνος	δέρματα	λωποί οπώραι	ξηρά σύκα	μετάξι	καπνός	2
1861	Σταφίς	δέρματα	ξηρά σύκα	βάλανοι	οίνος	καπνός			5
1864	Σταφίς	δέρματα	βαμβάξ	ξηρά σύκα	καπνός	οίνος	βάλανοι		6
1866	Σταφίς	δέρματα	ελαιόλαδον	μόλυβδος	βάλμβαξ	ξηρά σύκα	καπνός	κουκούλια	
1867	Σταφίς	ελαιόλαδον	μόλυβδος	δέρματα	βάλανοι	ξηρά σύκα	κουκούλια	βαμβάξ	10
1868	Σταφίς	μόλυβδος	ελαιόλαδον	δέρματα	κουκούλια	ξηρά σύκα	βαμβάξ	βάλανοι	9
1869	Σταφίς	ελαιόλαδον	μόλυβδος	ξηρά σύκα	βάλμβαξ	βάλανοι	οίνος	καπνός	7
1870	Σταφίς	μόλυβδος	ελαιόλαδον	ξηρά σύκα	βάλανοι	βάλμβαξ	οίνος	δέρματα	7
1871	Σταφίς	ελαιόλαδον	μόλυβδος	ξηρά σύκα	δέρματα	βάλανοι	μετάξι	βάλμβαξ	11
1872	Σταφίς	μόλυβδος	δέρματα	ξηρά σύκα	ελαιόλαδον	βάλανοι	μαλλία	βάλμβαξ	13
1873	Σταφίς	ελαιόλαδον	μόλυβδος	δέρματα	ξηρά σύκα	οίνος	στάων	καπνός	6
1874	Σταφίς	δέρματα	μόλυβδος	ελαιόλαδον	ξηρά σύκα	βάλανοι	οίνος	μετάξι	7

Πηγή: Εξωτερικών Εμπόριον των αντιστοιγών ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Κεφάλαιο 5. Τα προϊόντα σύγκρισης. Περίοδος II

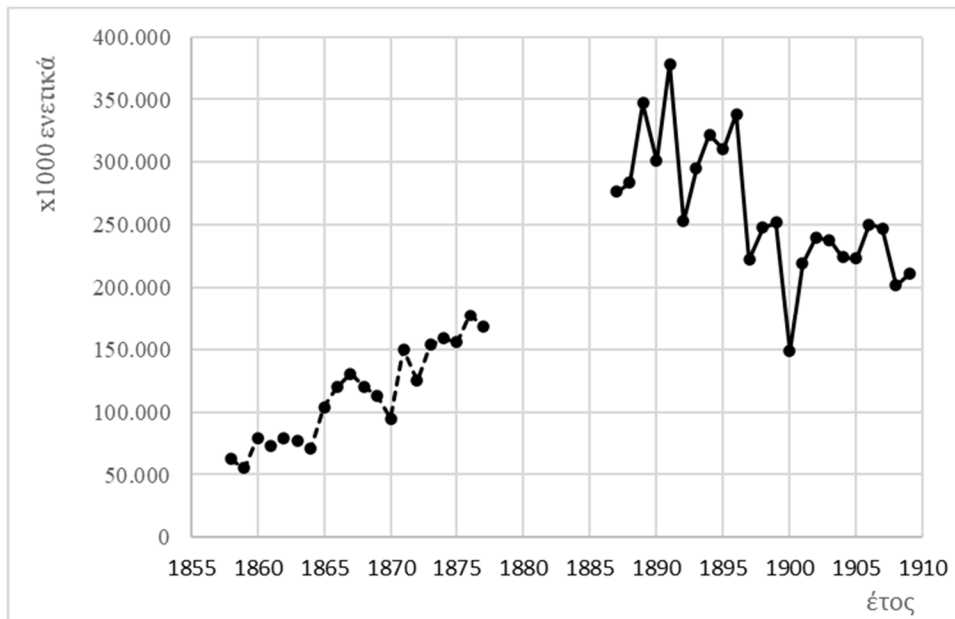
5.1 Η κορινθιακή σταφίδα

Πίνακας 5.1 Εξαγωγή κορινθιακής σταφίδας κατ' έτος, ποσότητα, αξία, ποσοστό επί της αξίας των εξαγωγών της επικράτειας και τιμή ανά 100 ενετικά λίτρα. Περίοδος II

	ποσότης ενετικά λίτρα	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας
1887	276.333.191	54.429.776	53,02%	19,70
1888	283.799.827	52.388.569	54,77%	18,46
1889	346.929.978	55.508.735	51,50%	16,00
1890	300.838.780	48.123.791	50,24%	16,00
1891	378.095.393	60.495.263	56,28%	16,00
1892	252.873.618	40.459.779	49,18%	16,00
1893	294.713.392	47.154.143	53,56%	16,00
1894	322.127.000	22.548.890	30,35%	7,00
1895	310.059.741	21.704.181	29,66%	7,00
1896	338.278.986	23.139.527	31,93%	6,84
1897	222.067.503	33.300.223	40,75%	15,00
1898	247.788.112	37.168.216	42,13%	15,00
1899	251.783.512	37.767.517	40,26%	15,00
1900	148.385.834	52.553.327	51,15%	35,42
1901	219.055.190	40.807.265	43,41%	18,63
1902	239.351.565	22.405.271	28,12%	9,36
1903	238.260.394	24.779.080	28,84%	10,40
1904	224.374.645	28.334.205	31,28%	12,63
1905	223.101.076	33.540.060	40,08%	15,03
1906	250.442.543	42.575.232	34,47%	17,00
1907	247.238.809	39.558.209	33,63%	16,00
1908	201.933.485	29.280.355	26,45%	14,50
1909	210.997.400	32.704.597	32,16%	15,50

Πηγή: Εξωτερικών Εμπορίων των αντιστοιχών ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Γραφική παράσταση 5.1

Χρονική εξέλιξη της εξαγωγής κορινθιακής σταφίδας κατά ποσότητα. Περίοδοι I - II

Μετά το δεκαετές κενό στοιχείων οι εξαγωγές της σταφίδας έχουν σχεδόν διπλασιαστεί. Η καλλιεργούμενη γη από τα 300.000 στρέμματα το 1870 ανέρχεται στα 620.000 στρέμματα το 1890, όπως έχει ήδη αναφερθεί. Η ραγδαία αυτή ανάπτυξη της σταφιδοκαλλιέργειας οφείλεται στο άνοιγμα της αγοράς της Γαλλίας. Το 1878/1879 η φυλλοξήρα έχει καταστρέψει μεγάλο μέρος των αμπελώνων της Γαλλίας η οποία πλέον αναζητεί εναγωνίως πρώτη ύλη για παρασκευή οίνων. Μια τέτοια πρώτη ύλη είναι και η ξηρά σταφίδα (ξηροσταφιδίτης οίνος) και η κύρια χώρα παραγωγής της η Ελλάδα.

«Αλλ' η αύξησις αυτή της παραγωγής ούσα δυσανάλογος προς την κατανάλωσιν, επόμενον ήτο να επιφέρη την υποτίμησιν του προϊόντος. Τοσούτον δε είχεν αυξήσει η παραγωγή, ώστε κατά τίνα εποχήν μόλις τα τρία τέταρτα του προϊόντος κατηναλίσκαντο, το δε έτερον τέταρτον έμενε παρακρατεθείμενον και επήρχετο ένεκα τούτου σπουδαία υποτίμησις του καρπού. Την ως εκ της καταστάσεως ταύτης προμηνυομένην κρίσιν προέλαβεν η εκ της καταστροφής των αμπελώνων της νοτίου Γαλλίας υπό της φυλλοξήρας προελθούσα ζήτησις της σταφίδος, προς κατασκευήν κοινών οίνων εις χρήσιν της εργατικής τάξεως της χώρας ταύτης». (Πονηρόπουλος 1888, σ. 365).

Ο πίνακας 5.2 που ακολουθεί δείχνει το τι ακριβώς έγινε. Στην πρώτη γραμμή φαίνεται ο μέσος όρος των εξαγωγών την τετραετία 1871 – 1874, που είναι το τέλος της πρώτης περιόδου μελέτης. Εξάγονται 146,85 εκατομμύρια ενετικά λίτρα με κύριο προορισμό την Αγγλία που απορροφά 127,52 εκατομμύρια ενετικά λίτρα. Η Γαλλία είναι

ουσιαστικά απύσχα, ενώ η Αυστρία και η Αμερική συμμετέχουν με τις μικρές ποσότητές τους.

Μεσολαβεί η 10ετία απουσίας στοιχείων όπου λαμβάνει χώρα και το άνοιγμα της αγοράς της Γαλλίας. Έτσι το 1887 ενώ η ποσότητα που εξάγεται στην Αγγλία παραμένει η ίδια, η Γαλλία εισάγει 86,5 εκατομμύρια ενετικά λίτρα ποσό στο οποίο οφείλεται το μεγαλύτερο μέρος της συνολικής αύξησης των εξαγωγών. Φυσικά, ως φαίνεται, σ' αυτή βοηθούν η Γερμανία και η Αμερική. Από το 1887 μέχρι το 1891 οι ποσότητες αυξάνουν με προεξέχουσα τη Γαλλία. Η συνολική ποσότητα εξαγωγών αυξάνεται κατά 36,82%!!! Και αίφνης η Γαλλία τραβιέται από την αγορά και την ακολουθεί η Αγγλία. Σε μια χρονιά οι εξαγωγές πέφτουν κατά 33,12%. Οι μικρές αυξήσεις των υπολοίπων εταίρων δεν μπορούν να ανατρέψουν την κατάσταση. Η σταφιδική κρίση είναι γεγονός.

Σταδιακά η Αγγλία θα σταθεροποιηθεί λίγο πάνω τα 100 εκατομμύρια, η Γαλλία ουσιωδώς θα εξαφανιστεί, η Αμερική και η Γερμανία θα βελτιώσουν τις θέσεις τους, το 1896 θα μπει στο παιχνίδι η Ολλανδία ενώ η Αυστρία παραμένει σταθερή.

Η παραγωγή της σταφίδας μπαίνει πλέον σε καθεστώς προστασίας με διάφορες μορφές που επινοήθηκαν από τις εκάστοτε κυβερνήσεις. Παρακράτημα 1895, Ίδρυση Σταφιδικής Τράπεζας 1899, Ίδρυση «Ενιαίας» 1905. Πολλά έχουν γραφτεί για το ζήτημα. Το 1902 «Η σταφίς της παρακρατήσεως, ανερχομένη ετησίως εις 40 έως 45 εκατομμύρια λίτρας ενετικής, χρησιμοποιείται κατά 25 περίπου εκατομμύρια δια την οινοποιίαν και κατά 20 εκατομμύρια δια την οινοπνευματοποιίαν». (Λοβέρδος 1902, σ.29/17).

Πίνακας 5.2 Εξαγωγές σταφίδας κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εξαγωγών σταφίδας. Περ. II

	Σύνολο		Αγγλία		Γαλλία		Αμερική		Γερμανία		Ολλανδία		Αυστρία	
	x10 ⁶ ετησίικά	%	x10 ⁶ ετησίικά	%	x10 ⁶ ετησίικά	%	x10 ⁶ ετησίικά	%	x10 ⁶ ετησίικά	%	x10 ⁶ ετησίικά	%	x10 ⁶ ετησίικά	%
ΜΟ71-74	146,85	86,83%	127,52	86,83%	0,07	0,05%	4,37	2,98%					10,80	7,35%
1887	276,33	46,48%	128,45	46,48%	86,51	31,31%	20,49	7,42%	19,90	7,20%			5,47	1,98%
1888	283,80	49,53%	140,56	49,53%	71,24	25,10%	24,99	8,80%	21,66	7,63%			5,29	1,86%
1889	346,93	41,94%	145,51	41,94%	142,89	41,19%	17,58	5,07%	14,85	4,28%			8,52	2,45%
1890	300,84	45,47%	136,80	45,47%	94,63	31,46%	30,13	10,01%	13,55	4,50%			7,49	2,49%
1891	378,10	53,72%	203,10	53,72%	112,76	29,82%	24,38	6,45%	12,84	3,40%			5,33	1,41%
1892	252,87	55,20%	139,59	55,20%	39,30	15,54%	29,60	11,70%	16,40	6,49%			7,18	2,84%
1893	294,71	55,09%	162,34	55,09%	30,75	10,43%	33,20	11,26%	26,34	8,94%			10,58	3,59%
1894	322,13	51,07%	164,51	51,07%	43,34	13,45%	26,38	8,19%	18,97	5,89%			5,70	1,77%
1895	310,06													
1896	338,28	32,44%	109,74	32,44%	23,51	6,95%	32,30	9,55%	38,69	11,44%			27,52	8,14%
1897	222,07	51,88%	115,20	51,88%	9,37	4,22%	22,09	9,95%	29,01	13,06%			24,20	10,90%
1898	247,79	55,88%	138,46	55,88%	11,20	4,52%	24,57	9,91%	34,30	13,84%			25,55	10,31%
1899	251,78	49,49%	124,61	49,49%	13,58	5,39%	38,18	15,16%	29,27	11,63%			29,72	11,80%
1900	148,39	51,54%	76,48	51,54%	7,91	5,33%	19,76	13,31%	25,92	17,47%			12,52	8,44%
1901	219,06	51,23%	112,22	51,23%	1,26	0,58%	27,59	12,59%	29,39	13,42%			32,74	14,94%
1902	239,35	47,18%	112,92	47,18%	4,44	1,86%	33,03	13,80%	30,50	12,74%			45,98	19,21%
1903	238,26	49,35%	117,57	49,35%	11,10	4,66%	36,38	15,27%	25,39	10,66%			30,20	12,68%
1904	224,37	50,47%	113,24	50,47%	6,23	2,78%	24,12	10,75%	33,11	14,76%			30,57	13,62%
1905	223,10	48,91%	109,12	48,91%	2,27	1,02%	32,52	14,58%	29,94	13,42%			34,14	15,30%
1906	250,44	56,18%	140,69	56,18%	1,52	0,61%	34,53	13,79%	32,67	13,04%			22,87	9,13%
1907	247,24	47,09%	116,43	47,09%	1,42	0,58%	43,85	17,74%	38,94	15,75%			29,88	12,08%
1908	201,93	54,64%	110,33	54,64%	1,96	0,97%	20,96	10,38%	31,00	15,35%			22,92	11,35%
1909	211,00	47,91%	101,09	47,91%	1,16	0,55%	33,19	15,73%	33,64	15,94%			25,98	12,31%

Πηγή: Εξωστρεφικών Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

«Την ομαλήν ανάπτυξιν των πόρων της χώρας και επομένως την απρόσκοπτον πρόοδον της μετά των ξένων επικρατειών εμπορικής επιμιξίας αυτής, ανέκοψεν η από του 1891 ενσκήψασα σφοδρά οικονομική κρίσις, της οποίας είς των πρωτίστων παραγόντων εγένετο η μεγάλη έκπτωσις των τιμών της σταφίδος. [...] τραύμα σοβαρώτατον ένεκα των μέτρων άτινα εν Γαλλία ελήφθησαν κατά της εκ σταφίδος οينوποιίας. Η δε εντεύθεν προκύψασα κρίσις επέδρασεν ολεθρίως εφ' ολοκλήρου της κοινωνικής οικονομίας του τόπου» (Παναγιωτίδης, Εξωτερικόν Εμπόριον 1898, σ. 18/18)

Ήταν άραγε η σταφιδική κρίση κεραυνός εν αιθρία;

Το γράμμα του Δ. Βικέλα στις 29/4/1884 προς το φίλο του μαρκήσιο de Queux de Saint Hilaire είναι διαφωτιστικό.

«Η καλλιέργεια της σταφίδος είναι πολυδάπανος, η συγκομιδή δεν είναι πάντοτε άφθονος, ενίοτε η παραγωγή υπερβαίνει την ζήτησιν, ανάγκη κεφαλαίων ικανών όπως υποστή ο καλλιεργητής τας ζημίας των κακών ετών μέχρις ού έλθωσιν αι ωφέλειαι των καλών. Αλλ' οι πλείστοι στερούνται κατ' αρχάς κεφαλαίων επαρκών. Έως ού δε τ' αποκτήσωσι προσφεύγουν εξ ανάγκης εις δάνεια και τούτο επί πληρωμή τόκων βαρέων. Μένει δε προς τούτοις και το ζήτημα των απαιτούμενων άλλων προσόντων, απαιτείται πείρα, επιτηδειότης, επιστήμη, δραστηριότης. Εν συνόλω η καλλιέργεια της σταφίδος είναι κερδοσκοπία ως πάσα άλλη καθ' ήν θα επιτύχωσιν οι ικανώτεροι, οι δε μη ικανοί θα αποτύχωσιν, αλλ' αυτό καθ' αυτό το έργον φαίνεται καλόν, άλλως δεν θα μετετρέπεντο εις αμπελώνας τοσαύται εκτάσεις γης, όχι μόνο εις την Ήλιδα, αλλά καθ' όλας τας επαρχίας της Ελλάδος όπου ευδοκιμεί η Κορινθιακή σταφίς. Και όμως, λυπείσαι επί τέλους μη βλέπων περισσοτέραν ποικιλίαν περί την καλλιέργειαν, αφού επί τίνας ημέρας ειδής αμπελώνας και μόνον αμπελώνας. Αυτούς είδα εις την Αιτωλίαν, εις την Ζάκυνθον, εις την Ήλιδα, αύριον δε θα τους ιδώ και εις την Αχαΐαν. Συλλογίζεταιί τις μην είναι απρονοησία το να κρεμά (κατά την παροιμίαν) όλα τα φορέματα εις εν και το αυτό καρφίον, μη δεν είναι επικίνδυνον το να εξαρτάται ο πλούτος της χώρας εξ ενός προϊόντος υποκειμένου εις την αυτήν τύχην και εκτιθεμένου εις τας αυτάς περιπετείας. Τρέμει τις αναλογιζόμενος οποία δεινά θα επήρχετο εάν, ο μη γένοιτο, ενέσκηπτε και ενταύθα η συμφορά ήτις δυστυχώς επέφερε τοσαύτην καταστροφήν εις την Γαλλίαν. Δεν μέφομαι τους ιδιοκτήτας διότι επιδίδονται αποκλειστικώς εις την καλλιέργεια τούτην, αφού επλούτησεν ούτω η χώρα, αλλά νομίζω ότι η Κυβέρνησις ηδύνατο να λάβη μέτρα όπως ούτοι ευρίσκωσι ωφέλειαν εις την καλλιέργειαν και άλλων προϊόντων, δια τα οποία το κλίμα και το χώμα της Ελλάδος είναι ουχ ήτον πρόσφορα». (Βικέλας 1886, σ. 166, 167/169, 170).

«Ο αστήρ της κορινθιακής σταφίδος ήρξατο από τινος χρόνου ωχριών. [...] Το τελευταίον κτύπημα κατήνεγκεν η εν Γαλλία προστατευτική αντίδρασις, απειλούσα να αποφράξη, ή να στενεύση επαισθητώς την μεγάλην διέξοδον, ην ήνοιξεν του προϊόντος τούτου η εν τη χώρα εκείνη, ένεκα της φυλλοξήρας, ελλειπής οινοπαραγωγή. Τι δε σημαίνει η γαλλική αγορά, κατανοεί τις ευκόλως, άμα λάβη υπ' όψιν ότι, κατά το έτος 1886, απερρόφησεν αύτη τον στρογγύλον αριθμόν 100 εκατομ. λίτρων. [...] είναι αναντίρρητον, ότι η αγορά αύτη, η απειλήσασα επί τινος χρόνον να υποσκελίση την Αγγλικήν, θα έχη εις το εξής δευτερεύουσαν σημασίαν». (Οικονομική Επιθεώρησις, τευχ. 143, 1888, σ. 468 – 470/7 – 8).

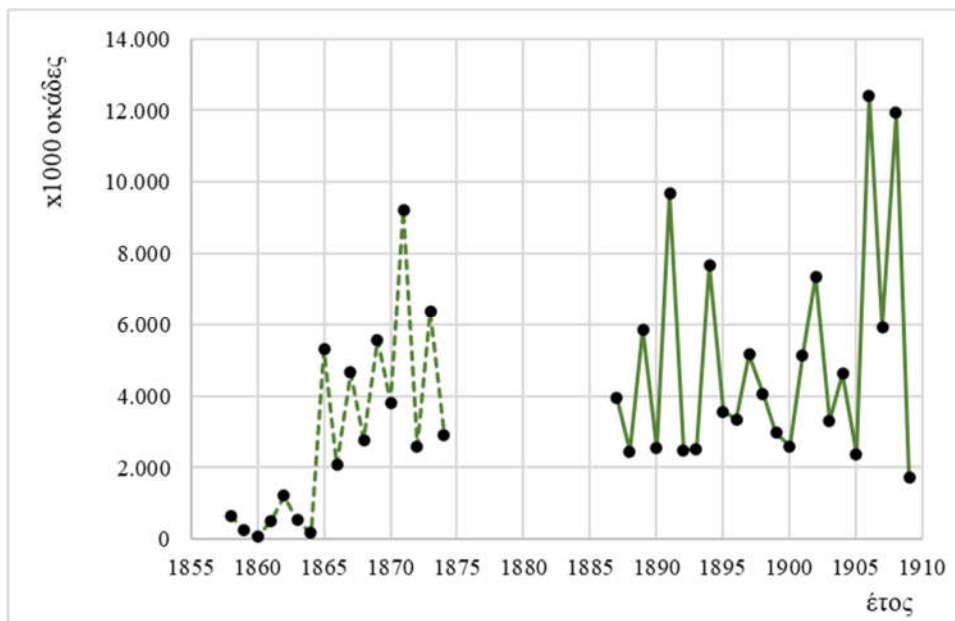
5.2 Το ελαιόλαδο

Πίνακας 5.3 Εξαγωγή ελαιολάδου κατ' έτος, ποσότητα, αξία, ποσοστό επί της αξίας των εξαγωγών της επικράτειας και τιμή ανά οκά. Περίοδος ΙΙ

	ποσότης οκάδες	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας
1887	3.943.244	3.535.821	3,44%	0,90
1888	2.456.613	2.296.982	2,40%	0,94
1889	5.858.788	5.274.705	4,89%	0,90
1890	2.544.375	2.280.938	2,38%	0,90
1891	9.679.655	8.711.689	8,10%	0,90
1892	2.491.131	2.242.018	2,73%	0,90
1893	2.512.986	2.261.687	2,57%	0,90
1894	7.693.644	6.924.280	9,32%	0,90
1895	3.557.543	3.201.788	4,38%	0,90
1896	3.349.068	3.041.161	4,20%	0,91
1897	5.161.984	4.645.795	5,69%	0,90
1898	4.064.366	3.657.929	4,15%	0,90
1899	2.970.407	2.673.366	2,85%	0,90
1900	2.597.713	2.337.941	2,28%	0,90
1901	5.133.280	4.619.952	4,92%	0,90
1902	7.355.012	6.619.511	8,31%	0,90
1903	3.307.839	2.977.073	3,46%	0,90
1904	4.625.847	4.163.262	4,60%	0,90
1905	2.389.206	2.150.283	2,57%	0,90
1906	12.415.183	13.636.701	11,04%	1,10
1907	5.925.356	6.517.891	5,54%	1,10
1908	11.928.569	13.121.425	11,85%	1,10
1909	1.733.439	1.906.782	1,88%	1,10

Πηγή: Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχων ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Γραφική παράσταση 5.2

Χρονική εξέλιξη της εξαγωγής ελαιολάδου κατά ποσότητα. Περίοδοι I - II

Η σταθερότητα των εξαγομένων ποσοτήτων και η περιοδικότητα είναι εμφανής. Μόνο που η αξία των εξαγωγών της επικράτειας έχουν πια διπλασιαστεί και έτσι η συμμετοχή του ελαιολάδου από 9,61% της πρώτης περιόδου περιορίζεται στο 5%.

Ενώ κατά την πρώτη περίοδο οι κύριες χώρες προορισμού ήταν η Αγγλία με 32% και ακολουθούσε η Αυστρία με 22% επί των ποσοτήτων, στη δεύτερη αυτή περίοδο πρώτη χώρα προορισμού είναι η Ιταλία με 25% και ακολουθεί η Ρωσία με 21%. Συγχρόνως εμφανίζεται και η Γαλλία απορροφώντας το 9% των εξαγωγών (βλέπε Παράτημα πίνακας Π. 5).

Τα σχόλια για την ποιότητα του παραγομένου ελαιολάδου, που είναι αποτέλεσμα των καλλιεργητικών τεχνικών και των μεθόδων ελαιοτρίβησης, περιγράφουν την υφιστάμενη κατάσταση.

«είναι δε καιρός να βελτιωθεί η κατασκευή του ελαίου, ως εν Ιταλία, και μάλιστα η διήθησις αυτού, προπάντων πρέπει να αλατίζονται επαρκώς αι ελαίαι δια να μην ευρωτιώσι, διότι ένεκα της ελλείψεως ταύτης επέρχεται η αηδής και ανυπόφορος εκείνη δυσωδία του ελαίου». (Βερναρδάκης 1885, σ.19/ 42).

«Η εξαγωγή του ελαίου της Κεφαλληνίας είνε μικροτέρα ή όσον θα υπέθετέ τις εκ της εκτάσεως των ελαιώνων της. Αιτία είνε βεβαίως κατά το πλείστον η μικρά περιποίησης του δένδρου. Σκόπιμος κλάδευσις και λίπανσις σχεδόν ουδαμού παρατηρείται. [...] Το ολίγον έλαιον πέμπεται σχεδόν όλον εις Ρωσίαν». (Πραστ 1890, σ. 247).

«Τα ελαιόλαδα [...] παράγονται υπό κοινών ελαιοτριβείων κατά πρακτικήν και πλημμελή μέθοδον. Μηχανικά ελαιουργεία υπάρχουν εις τον Πειραιά και εις άλλας τινάς πόλεις, αλλ' η υπό τούτων παραγομένη ποσότης είνε μικρά σχετικώς προς το σύνολον της παραγωγής». (Λοβέρδος 1902, σ. 31/18).

«Αναμφιβόλως εσφαλμένη είνε η επικρατούσα γνώμη, ότι τα έλαια της Ελλάδος, όπως παρασκευάζονται, δύνανται να γίνωσιν άριστα, εάν υποστώσι την κατεργασίαν της διηθήσεως ή του καθαρισμού. Οι ούτω φρονούντες πιστεύουσιν εκ πεποιθήσεως, ότι Ιταλοί έμποροι προμηθευόμενοι ελληνικά έλαια τ' αποστέλλουσιν ενταύθα, αφού τα καθαρίσωσι και τα πωλούσι πολύ ακριβά, ως άριστης ποιότητος! [...] Η διήθησις ή ο καθαρισμός του ελαίου είνε μια εργασία μηχανική σκοπούσα ν' αφαιρέση τας εν αυτώ αιωρούμενας στερεάς ουσίας, αίτινες θολώνουσι το έλαιον. Επομένως, αν το έλαιον τι ήτο ταγγόν ή πράσινον προ του διύλισμού, θα ήνε τοιούτον και μετά την κατεργασίαν ταύτην, ήτοι κακής ποιότητος. Η παρασκευή εντεύθεν εκλεκτών ελαίων, ως εκείνων της Ιταλίας των γνωστών υπό τ' όνομα *olio crudo*, αγουρέλαια, δεν οφείλεται εις τον καθαρισμόν, αλλ' εις εφαρμογήν μεθόδου, αγνώστου ατυχώς παρ' ημίν, και εις προφυλάξεις, ας πρέπει να λαμβάνη υπ' όψει ο ελαιοκόμος κατά την παρασκευήν και την διατήρησιν του ελαίου. Η καλή ποιότης του ελαίου δεν εξαρτάται μόνον εκ της εγκαίρου συλλογής και εκ του τρόπου της εξαγωγής αυτού, αλλά και εκ της ποιότητος του εδάφους, όπου είνε φυτευμένα αι ελαίαι, της ποικιλίας της ελαίας και της εποχής της συλλογής του καρπού. Αν παρ' ημίν εισήγοντο αι πεφωτισμένοι μέθοδοι της ελαιουργίας, τα έλαια της Ελλάδος θα εβελτιούντο σημαντικώς, επαρχίαι δε τινες θα παρήγαγον τοιαύτα εφάμιλλα των φημισμένων της Ευρώπης». (Α. Γεωργακόπουλος Νέα Γεωπονικά τευχ. 38, 1909, σ. 596/5).

Σύμφωνα με την απογραφή των βιομηχανικών εργοστασίων του 1889, από την οποία όμως λείπουν 7 Νομοί, καταγράφηκαν 8 ατμοκίνητα ελαιοτριβεία, 4 στην Αράχοβα και 4 στην Άμφισσα, συνολικής ιπποδύναμης 52 ίπων (Πανελλήνιος Σύντροφος 1890. σ. 337/337).

«Στάθηκε, δυστυχώς, αδύνατον να εντοπίσουμε αξιόπιστους υπολογισμούς σχετικά με τον όγκο και την αξία του αγροτικού προϊόντος που τροφοδοτεί ως πρώτη ύλη τα εκμηχανισμένα ελαιοτριβεία». (Πετμεζάς 2003, σ. 112).

Συμπεραίνεται ότι τα τελευταία 50 χρόνια δεν έχουν γίνει σημαντικές πρόοδοι στην ελαιουργία.

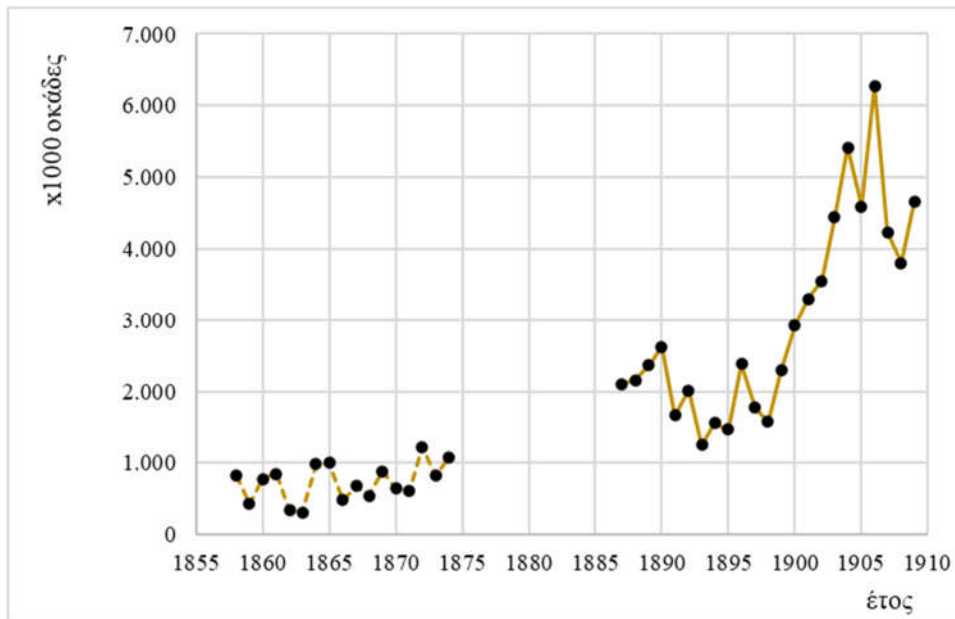
5.3 Ο καπνός

Πίνακας 5.4 Εξαγωγή καπνού κατ' έτος, ποσότητα, αξία, ποσοστό επί της αξίας των εξαγωγών της επικράτειας και τιμή ανά οκά. Περίοδος ΙΙ

	ποσότης οκάδες	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας
1887	2.101.241	2.317.837	2,26%	1,10
1888	2.160.446	2.510.748	2,62%	1,16
1889	2.363.750	2.801.239	2,60%	1,19
1890	2.619.964	3.501.520	3,66%	1,34
1891	1.666.373	2.054.799	1,91%	1,23
1892	2.015.721	2.174.048	2,64%	1,08
1893	1.248.141	2.453.189	2,79%	1,97
1894	1.557.231	2.216.174	2,98%	1,42
1895	1.471.800	1.885.278	2,58%	1,28
1896	2.383.061	2.626.225	3,62%	1,10
1897	1.768.475	1.899.407	2,32%	1,07
1898	1.578.985	1.877.611	2,13%	1,19
1899	2.290.101	2.793.469	2,98%	1,22
1900	2.917.990	3.523.890	3,43%	1,21
1901	3.304.975	4.100.827	4,36%	1,24
1902	3.557.315	3.561.001	4,47%	1,00
1903	4.442.508	5.524.018	6,43%	1,24
1904	5.414.905	6.963.948	7,69%	1,29
1905	4.595.999	6.157.092	7,36%	1,34
1906	6.280.837	9.848.467	7,97%	1,57
1907	4.233.541	8.572.186	7,29%	2,02
1908	3.806.909	6.181.898	5,58%	1,62
1909	4.655.381	7.508.876	7,38%	1,61

Πηγή: Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχων ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Γραφική παράσταση 5.3

Χρονική εξέλιξη της εξαγωγής καπνού κατά ποσότητα. Περίοδοι I - II

Πίνακας 5.5 Η έκταση καλλιέργειας, η παραγωγή καπνού και το ποσοστό των εξαγωγών επί της παραγωγής για μερικά έτη της περιόδου II

	1881	1887	1890	1895	1900	1909
στρέμματα	52.713	76.665	63.940	65.112	92.009	114.249
οκάδες	2.775.564	3.292.000	3.361.098	3.661.591	5.365.594	5.385.567
%		77,74	77,95	42,34	54,38	86,44

Πηγή: Πετμεζάς 2003 σ. 228

Είναι προφανές ότι η καλλιέργεια καπνού επεκτείνεται. Η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας το 1881 κατέχει πρωτεύουσα θέση στην επέκταση αυτή. Σύμφωνα με τον πίνακα 3.4 η καλλιεργούμενη έκταση το 1860 ήταν 25.996 στρ. ενώ η παραγωγή μόλις ξεπερνούσε το 1 εκατομμύριο οκάδες. Εικοσιένα χρόνια μετά τα μεγέθη έχουν διπλασιαστεί, και στα επόμενα τριάντα χρόνια έχουν διπλασιαστεί και πάλι. Τα ποσοστά εξαγωγής επί της παραγωγής παραμένουν υψηλά καταδεικνύοντας τον εξαγωγικό χαρακτήρα του καπνού. Ο καπνός είναι πολλά υποσχόμενος, ένα νέο αστέρι γεννιέται.

Το ποσοστό της αξίας των εξαγωγών καπνού επί του συνόλου των εξαγωγών της επικράτειας αν και βαίνει αυξανόμενο διατηρείται κάτω του 10%. Ποσοστό, που όπως έχει ήδη αναφερθεί δεν πρέπει να θεωρηθεί μικρό, είναι όμως καθοριστικό για την οικονομική ισορροπία των καπνοπαραγωγών περιοχών της επικράτειας.

Οι χώρες προορισμού των εξαγωγών καπνού είναι ουσιαστικά η Αίγυπτος και η Ολλανδία που απορροφούν πάνω από το 50%, μέχρι και το 92% το 1907. Η Τουρκία αρχικά εμφανίζεται στους πίνακες με ποσοστά περί το 20%, μετά όμως το πόλεμο του 1897 τα ποσοστά πέφτουν στο 1% ή και χαμηλότερα (βλέπε Παράρτημα πίνακας Π. 8.)

Κεφάλαιο 6 Το εξωτερικό οινεμπόριο Περίοδος II

6.1 Στατιστικά δεδομένα και συγκρίσεις

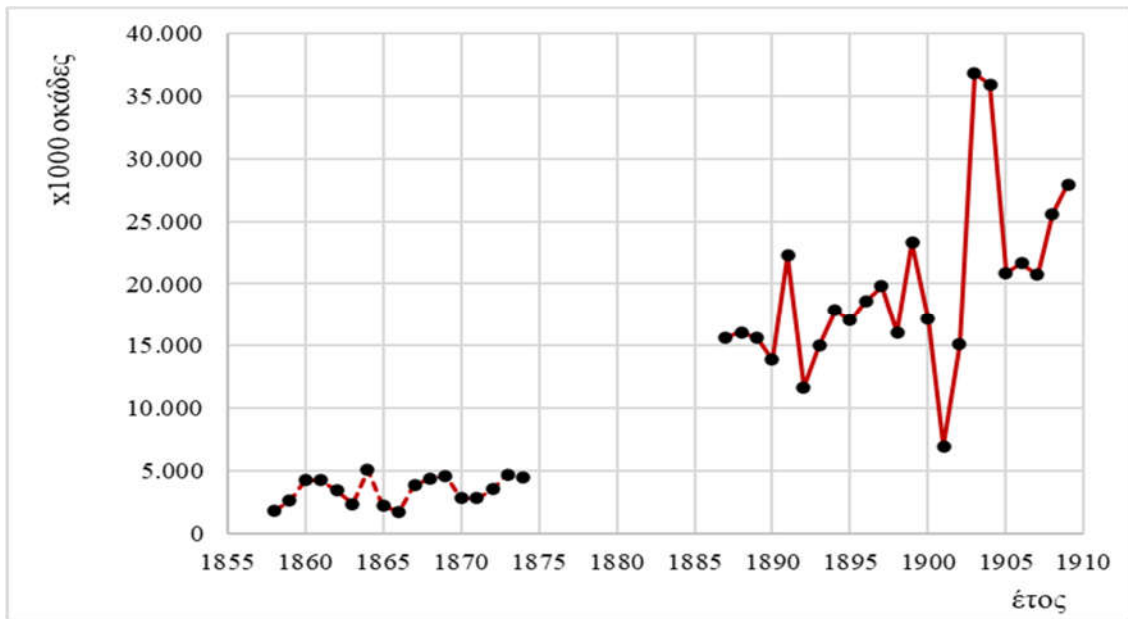
Πίνακας 6.1 Εξαγωγή και εισαγωγή οίνου κατ' έτος, ποσότητα, αξία και ποσοστό επί των εξαγωγών και των εισαγωγών της επικράτειας αντίστοιχα. Περίοδος II

	Εξαγωγές				Εισαγωγές			
	ποσότης οκάδες	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας	ποσότης οκάδες	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας
1887	15.682.095	5.062.599	4,93%	0,32	7.303	24.159	0,02%	3,31
1888	16.093.765	4.414.871	4,62%	0,27	9.148	40.242	0,04%	4,40
1889	15.596.804	4.379.408	4,06%	0,28	5.719	16.385	0,01%	2,87
1890	13.867.288	3.870.031	4,04%	0,28	8.488	15.625	0,01%	1,84
1891	22.287.460	6.241.648	5,81%	0,28	67.227	110.973	0,08%	1,65
1892	11.696.888	3.276.844	3,98%	0,28	52.937	72.476	0,06%	1,37
1893	15.001.091	4.200.445	4,77%	0,28	60.601	153.348	0,17%	2,53
1894	17.874.736	5.007.268	6,74%	0,28	58.383	140.470	0,13%	2,41
1895	17.026.612	4.985.601	6,81%	0,29	27.917	80.722	0,07%	2,89
1896	18.573.559	5.195.410	7,17%	0,28	65.385	114.305	0,10%	1,75
1897	19.831.611	5.594.600	6,85%	0,28	20.970	55.150	0,05%	2,63
1898	16.083.984	4.536.618	5,14%	0,28	50.438	79.061	0,06%	1,57
1899	23.293.593	6.522.678	6,95%	0,28	49.019	87.666	0,07%	1,79
1900	17.133.190	4.829.356	4,70%	0,28	50.647	89.732	0,07%	1,77
1901	6.982.831	1.956.768	2,08%	0,28	173.680	192.391	0,14%	1,11
1902	15.119.863	4.237.233	5,32%	0,28	177.192	191.829	0,14%	1,08
1903	36.816.022	10.298.959	11,99%	0,28	161.822	134.888	0,10%	0,83
1904	35.926.033	10.084.960	11,14%	0,28	147.994	199.902	0,15%	1,35
1905	20.872.226	5.853.865	6,99%	0,28	256.818	224.093	0,16%	0,87
1906	21.668.712	7.606.975	6,16%	0,35	340.331	317.530	0,22%	0,93
1907	20.746.769	7.261.079	6,17%	0,35	696.882	523.761	0,35%	0,75
1908	25.601.988	8.954.015	8,09%	0,35	545.984	463.526	0,30%	0,85
1909	27.975.115	9.794.787	9,63%	0,35	413.934	369.611	0,27%	0,89

Πηγή: Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

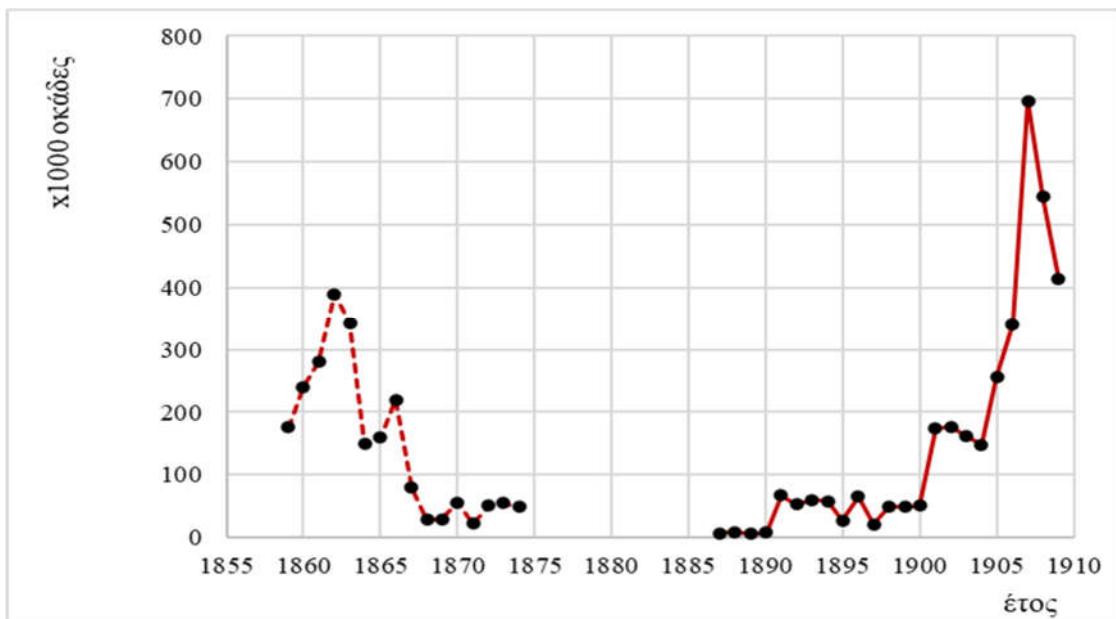
Σημείωση: Από το 1889 αρχίζει ξεχωριστή καταγραφή για τους εξαγόμενους εμφιαλωμένους οίνους ενώ από το 1891 για τον εξαγόμενο μούστο. Στον παραπάνω πίνακα φαίνεται το άθροισμα τόσο του οίνου σε βαρέλια, που είναι η κύρια ποσότητα, όσο και των εμφιαλωμένων και του μούστου. Ομοίως και για τις εισαγόμενες ποσότητες. Παρουσίαση των εμφιαλωμένων οίνων θα γίνει στη συνέχεια.

Γραφική παράσταση 6.1

Χρονική εξέλιξη της εξαγωγής οίνου κατά ποσότητα. Περίοδοι I - II.

Γραφική παράσταση 6.2

Χρονική εξέλιξη της εισαγωγής οίνου κατά ποσότητα. Περίοδοι I - II.

Μετά το δωδεκαετές κενό στοιχείων οι εξαγωγές του οίνου έχουν τριπλασιαστεί και βαίνουν αυξανόμενες καθ' όλη περίοδο. Άξια προσοχής είναι η έντονη διακύμανση των ετών 1900 – 1907 που εντάσσεται στο πλαίσιο της ονομαζόμενης «η κρίσις των οίνων» που θα παρουσιαστεί παρακάτω.

Συγκρίνοντας τα στοιχεία που αντλήθηκαν από τα αρχεία της ΕΛ. ΣΤΑΤ με αυτά του Foreign Office όπως τα παρουσιάζει ο Ν. Μπακουνάκης παρατηρούνται πολύ μικρές διαφορές. Το ποσοστό των εξαγωγών οίνου επί της αξίας των συνολικών εξαγωγών της επικράτειας για τα έτη 1895 έως 1898 είναι 6.13%, 7.02%, 6.84% και 5.06% αντίστοιχα, ενώ για τις εισαγωγές οίνου έχουμε 0,14%, 0,1%, 0,04% και μηδέν για το 1998 (Μπακουνάκης 1997, σ. 112 – 113).

Το 1891 καταργούνται τελωνειακοί δασμοί εισαγωγής του οίνου και οι ποσότητες εισαγωγής αυξάνονται θεαματικά, οκταπλασιάζονται. Το 1890 ο εισαγόμενος οίνος σε βαρέλια τιμολογείται 0,8δρχ/οκά και οι δασμοί σε 2,3δρχ/οκά, οι εμφιαλωμένοι μη αφρώδεις οίνοι τιμολογούνται με 2,5δρχ/οκά και ο δασμός που αντιστοιχεί σε 3,5δρχ/οκά ενώ οι τιμές για τους αφρώδεις οίνους είναι 5δρχ/οκά και 5,7δρχ/οκά αντίστοιχα.

Το 1900 καταργείται και ο φόρος κατανάλωσης των εισαγόμενων οίνων και οι εισαγωγές τριπλασιάζονται από 50 χιλιάδες οκάδες γίνονται 175 χιλιάδες οκάδες.

Οι εισαγωγές αντιπροσωπεύουν το 0,8% των εξαγωγών σε ποσότητα ενώ το 2,7% σε αξία. Ποσοστά σημαντικά μικρότερα της πρώτης περιόδου που ήταν 3,94% και 11.85% αντίστοιχα αλλά οι απόλυτοι αριθμοί είναι πολύ μεγαλύτεροι. Οι Έλληνες συνεχίζουν να πωλούν τον οίνο φθηνά και να τον αγοράζουν ακριβά.

Η Σάμος και η Κρήτη λόγω της απόσχισής τους από τη Οθωμανική αυτοκρατορία και μέχρι την ενσωμάτωσή τους στη Ελλάδα αποτελούν, κατά μία έννοια, αυτόνομα κράτη και έτσι εμφανίζονται στους πίνακες εισαγωγής.

Η ανεξαρτητοποίηση τους ακολουθείται, ως είναι λογικόν, από την μείωση των εισαγωγών της Ελλάδας από την Τουρκία που μέχρι τότε η Σάμος και η Κρήτη ανήκαν σ' αυτή. Γρήγορα όμως, όπως φαίνεται από τον πίνακα 6.4, η μείωση αυτή υπερκαλύπτεται στο πολλαπλάσιο από τις εισαγωγές Σάμου και Κρήτης. Εν μέσω της κρίσης των οίνων η Ελλάδα εισάγει έως και πλέον των 600 χιλιάδων οκάδων οίνων. Φυσικά ποσό ασήμαντο συγκρινόμενο με την εγχώρια παραγωγή των 250 εκατομμυρίων. Τούτο όμως δείχνει την οινοπαραγωγική δυνατότητα των δύο αυτών περιοχών.

Η Σάμος έχει ήδη δεχθεί την επίθεση της φυλλοξήρας από τα μέσα της δεκαετίας του 1890 «από 10 ήδη ετών προσέβαλε την νήσον Σάμον, ης κατέστρεψε τα 9/10 των αμπέλων, ήτοι σχεδόν όλας τας αμπέλους, εκτάσεως 60 περίπου χιλιάδων στρεμμάτων, εξ ων δεν απέμειναν πλέον των 4 – 5 χιλιάδων στρεμμάτων υποκειμένων και αυτών εις τη καταστροφήν». (Χασιώτης, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 9, 1902, σ.132/5). Ο οίνος που εξάγει στην Ελλάδα είναι ξηροσταφιδίτης, από σταφίδες που εισάγονται είτε από την Ελλάδα είτε από τη Σμύρνη.

Σε αντίθεση με την πρώτη περίοδο όπου μόλις το 2% του παραγομένου οίνου εξαγόταν (κεφ. 4, σελ. 39,) τώρα η κατάσταση έχει αλλάξει. Στον πίνακα που ακολουθεί φαίνεται η αλλαγή αυτή.

Πίνακας 6.2 Εξαγωγή και παραγωγή οίνου καθώς και το ποσοστό των εξαγωγών επί της παραγωγής κατ' έτος. Περίοδος ΙΙ

	εξαγωγές/οκ	παραγωγή/οκ	%
1886		156.243.750	
1887	15.682.095	172.627.684	10,04%
1888	16.093.765	137.494.500	9,32%
1889	15.596.804	140.619.375	11,34%
1890	13.465.198		9,58%
1891	22.287.460	158.306.558	
1892	11.696.888	156.243.750	7,39%
1893	15.001.091		9,60%
1894	17.874.736		
1895	17.026.612	124.995.000	
1896	18.573.559	167.962.031	14,86%
1897	19.831.611	93.746.250	11,81%
1898	16.083.984	128.979.216	17,16%
1899	23.293.593	97.964.831	18,06%
1900	17.133.190	6.015.384	17,49%
1901	6.982.831	85.934.063	116,08%
1902	15.119.863	156.243.750	17,59%
1903	36.816.022	101.558.438	23,56%
1904	35.926.033	140.619.375	35,37%
1905	20.872.226	85.934.063	14,84%
1906	21.668.712		25,22%

Πηγή: Στη τρίτη στήλη «παραγωγή/οκ» καταγράφεται η παραγωγή οίνου σε οκάδες σύμφωνα με τον Πετμεζά 2003. Στην τέταρτη στήλη % υπολογίζεται το ποσοστό της εξαγωγής επί της παραγωγής. Θεωρήθηκε λογικό ότι οι εξαγωγές του νιοστού χρόνου πρέπει να συγκριθούν με την παραγωγή του (ν-1) χρόνου, μιας και ο οίνος που εξάγεται φέτος έχει παραχθεί πέρσι.

Πέρα από τους απόλυτους αριθμούς της παραγωγής και της εξαγωγής, που καθορίζονται από κλιματολογικές και καλλιεργητικές παραμέτρους καθώς και τις ασθένειες (οίδιο, περονόσπορο), τη διεθνή συγκυρία και άλλους παράγοντες, ενδιαφέρον παρουσιάζει η αύξηση του ποσοστού της εξαγωγής επί της παραγωγής. Μια αύξηση που υποδηλώνει ότι ο οίνος μετατρέπεται σε εξαγωγίμο προϊόν.

Πίνακας 6.3 Εξαγωγές Οίνου σε βαρέλια κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εξαγωγών οίνου. Περίοδος ΙΙ

Σύνολο οκώδες	Γαλλία	Γερμανία	Αυστρία	Γερμανία	Τουρκία	Αγγλία	Άντρος								
1887	15.682.095	4.419.897	28,18%	1.021.109	6,51%	7.120.683	45,41%	128.947	0,82%	630.576	4,02%	1.295.762	8,26%	370.418	2,36%
1888	16.093.765	7.638.832	47,46%	493.536	3,07%	6.324.205	39,30%	26.680	0,17%	403.238	2,51%	582.952	3,62%	200.144	1,24%
1889	15.570.617	9.507.279	61,06%	39.621	0,25%	5.086.658	32,67%	116.019	0,75%	104.842	0,67%	35.461	0,23%	92.168	0,59%
1890	13.449.903	7.124.717	52,97%	59.988	0,45%	5.444.048	40,48%	1.664	0,01%	297.057	2,21%	14.393	0,11%	58.560	0,44%
1891	22.270.164	13.607.312	61,10%	262.670	1,18%	6.437.339	28,91%	161.456	0,72%	624.240	2,80%	29.456	0,13%	102.692	0,46%
1892	11.581.219	8.828.248	76,23%	214.579	1,85%	487.116	4,21%	45.096	0,39%	387.094	3,34%	15.004	0,13%	126.796	1,09%
1893	14.979.518	8.773.837	58,57%	1.645.089	10,98%	1.845.321	12,32%	221.305	1,48%	898.698	6,00%	128.728	0,86%	606.946	4,05%
1894	17.753.465	4.646.021	26,17%	7.159.212	40,33%	2.389.823	13,46%	425.593	2,40%	773.579	4,36%	831.107	4,68%	620.067	3,49%
1895	15.800.659														
1896	18.153.248	3.827.195	21,08%	7.979.764	43,96%	1.622.118	8,94%	422.758	2,33%	711.845	3,92%	2.069.608	11,40%	555.756	3,06%
1897	19.734.566	3.395.753	17,21%	10.233.988	51,86%	2.297.441	11,64%	209.107	1,06%	568.040	2,88%	1.757.907	8,91%	413.218	2,09%
1898	15.955.248	2.670.542	16,74%	5.121.443	32,10%	4.495.647	28,18%	303.401	1,90%	1.685.748	10,57%	240.605	1,51%	404.479	2,54%
1899	23.234.080	6.183.671	26,61%	8.129.315	34,99%	4.277.479	18,41%	676.736	2,91%	1.783.220	7,68%	16.238	0,07%	304.035	1,31%
1900	17.060.936	6.258.103	36,68%	4.816.701	28,23%	2.630.184	15,42%	800.791	4,69%	1.088.789	6,38%	60.307	0,35%	330.239	1,94%
1901	6.693.912	357.101	5,33%	1.604.141	23,96%	1.255.148	18,75%	732.839	10,95%	1.070.932	16,00%	210.745	3,15%	456.740	6,82%
1902	14.880.987	471.110	3,17%	4.746.165	31,89%	2.652.760	17,83%	1.420.685	9,55%	2.481.959	16,68%	540.646	3,63%	589.378	3,96%
1903	35.152.960	13.738.139	39,08%	5.110.115	14,54%	4.903.885	13,95%	1.028.243	2,93%	1.228.262	3,49%	2.101.142	5,98%	1.018.050	2,90%
1904	35.723.391	8.400.807	23,52%	6.661.257	18,65%	6.504.811	18,21%	3.312.158	9,27%	3.171.759	8,88%	1.532.109	4,29%	1.030.333	2,88%
1905	20.829.069	937.354	4,50%	4.863.171	23,35%	2.438.891	11,71%	1.794.733	8,62%	1.743.596	8,37%	3.148.915	15,12%	1.816.014	8,72%
1906	21.426.503	779.183	3,64%	5.409.484	25,25%	2.704.438	12,62%	2.369.348	11,06%	1.882.372	8,79%	2.343.762	10,94%	2.105.807	9,83%
1907	20.536.301	1.398.203	6,81%	3.760.993	18,31%	2.100.534	10,23%	3.329.731	16,21%	2.713.665	13,21%	2.945.008	14,34%	2.023.530	9,85%
1908	25.460.421	1.198.112	4,71%	3.489.716	13,71%	2.615.900	10,27%	6.337.972	24,89%	2.039.773	8,01%	2.757.254	10,83%	2.322.329	9,12%
1909	27.930.167	3.732.059	13,36%	4.111.601	14,72%	2.080.733	7,45%	5.789.247	20,73%	2.158.817	7,73%	4.453.032	15,94%	2.048.312	7,33%
Συν.	445.953.194	117.893.475	26,44%	86.933.658	19,49%	77.715.162	17,43%	29.654.509	6,65%	28.448.101	6,38%	27.110.141	6,08%	17.596.011	3,95%

Πηγή: Εξωτερικών Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Πίνακας 6.4 Εισαγωγές Οίνου κατά ποσότητα και χώρα προέλευσης

	Σύνολο οκώδες	Κρητη	Σάμος	Τουρκία	Γαλλία	Ιταλία	Αγγλία						
1887	7.303			669	9,16%	4.972	68,08%	700	9,59%	272	3,72%		
1888	9.148			943	10,31%	6.683	73,05%	360	3,94%	623	6,81%		
1889	5.719			424	7,41%	3.765	65,83%	487	8,52%	179	3,13%		
1890	8.488			2.169	25,55%	3.712	43,73%	1.394	16,42%	707	8,33%		
1891	67.227			29.287	43,56%	35.003	52,07%	543	0,81%	1.695	2,52%		
1892	52.937			35.322	66,72%	14.142	26,71%	1.178	2,23%	1.154	2,18%		
1893	60.601			36.458	60,16%	19.514	32,20%	1.033	1,70%	2.211	3,65%		
1894	58.383			38.475	65,90%	16.277	27,88%	1.667	2,86%	1.697	2,91%		
1895	27.917												
1896	65.385			53.555	81,91%	1.983	3,03%	1.701	2,60%	195	0,30%		
1897	20.970			9.126	43,52%	7.234	34,50%	2.296	10,95%	826	3,94%		
1898	50.438			22.598	44,80%	14.732	29,21%	3.503	6,95%	1.596	3,16%		
1899	49.019			5.641	11,51%	14.945	30,49%	2.028	4,14%	1.453	2,96%		
1900	50.647			4.596	9,07%	16.186	31,96%	1.785	3,52%	1.109	2,19%		
1901	173.680			35.160	20,24%	21.551	12,41%	1.800	1,04%	309	0,18%		
1902	177.192	49.689	28,04%	71.453	40,33%	20.013	11,29%	27.012	15,24%	3.844	2,17%	747	0,42%
1903	161.822	24.739	15,29%	58.729	36,29%	3.668	2,27%	33.696	20,82%	3.651	2,26%	2.814	1,74%
1904	147.994	38.775	26,20%	31.170	21,06%	30.187	20,40%	22.149	14,97%	3.817	2,58%	1.147	0,78%
1905	256.818	100.677	39,20%	109.982	42,82%	9.892	3,85%	22.712	8,84%	4.011	1,56%	196	0,08%
1906	340.331	143.805	42,25%	115.280	33,87%	15.655	4,60%	26.550	7,80%	17.717	5,21%	17	0,00%
1907	696.882	522.520	74,98%	106.739	15,32%	21.472	3,08%	28.533	4,09%	9.485	1,36%	1.756	0,25%
1908	545.984	386.199	70,73%	94.642	17,33%	11.686	2,14%	36.691	6,72%	5.275	0,97%	438	0,08%
1909	413.934	274.614	66,34%	82.569	19,95%	19.857	4,80%	25.357	6,13%	4.327	1,05%	1.395	0,34%
Συν.	3.448.819	1.541.018	44,68%	670.564	19,44%	406.853	11,80%	403.399	11,70%	72.602	2,11%	22.536	0,65%
Μ.Ο	149.949	192.627		83.821		18.493		18.336		3.300		1.024	

Πηγή: Εξωτερικών Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Η δεύτερη περίοδος μπορεί να χαρακτηριστεί ως η συνάντηση του ελληνικού οίνου με την Ευρώπη. Ενώ κατά την πρώτη περίοδο οι εξαγόμενοι οίνοι προορίζονται προς την Τουρκία και τη Ρωσία (80%, πίνακας 4.3), κατά τη δεύτερη περίοδο οι χώρες προορισμού είναι η Γαλλία, η Ιταλία, η Αυστρία και η Γερμανία (πίνακας 6.3) που απορροφούν το 70% των εξαγωγών. Χώρες κατ' εξοχήν οινοπαραγωγές.

6.2 Το περιβάλλον και η συγκυρία

Τι όμως εννοεί την είσοδο του ελληνικού οίνου, στις ευρωπαϊκές αγορές; Το περιβάλλον και η συγκυρία.

Το κοινωνικό περιβάλλον της Ευρώπης αλλάζει ραγδαία κατά τον 19^ο αιώνα. Η αλματώδης ανάπτυξη της βιομηχανίας με την ταυτόχρονη μεγέθυνση των αστικών κέντρων και τη δημιουργία λαϊκών – προλεταριακών αστικών πληθυσμών, όπου η κατανάλωση του οίνου γενικεύεται δημιουργεί μια νέα αγορά. Μια αγορά που ζητά ένα προϊόν φθινό, μαζικό, άρα όχι κατ' ανάγκη ποιοτικό, γευστικά απλό και σταθερό. Ας ληφθεί υπόψη ότι παρόμοιες κοινωνικές αλλαγές συμβαίνουν και στην Ελλάδα, μικρότερες και με χρονική καθυστέρηση, ίσως και 50 χρόνων. Η ευρωπαϊκή οινοβιομηχανία προσανατολίζεται στη νέα αυτή αγορά παράγοντας φθηνούς οίνους σε βάρος της ποιότητας. Ο σταφιδίτης οίνος είναι δημιούργημα αυτής της ανάγκης. Μόνο που η Ελλάδα δεν διαθέτει οινοβιομηχανία ή επί το ακριβέστερο η οινοβιομηχανία της βρίσκεται στα σπάργανα άρα δεν μπορεί να ανταποκριθεί σ' αυτή την πρόκληση. Η πορεία της ελληνικής οινοβιομηχανίας θα παρουσιαστεί παρακάτω.

Ενώ η ευρωπαϊκή αγορά του οίνου βρίσκεται σε πλήρη άνοδο έρχεται η συγκυρία. Το 1863 πρωτοεμφανίζεται η φυλλοξήρα στη νότια Γαλλία, το 1875 στη Γερμανία, το 1876 στην Ισπανία, το 1879 την Ιταλία και την Ουγγαρία. Το 1892 εμφανίζεται στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου (Σάμος) αλλά η μετάδοσή της στον ελλαδικό χώρο είναι πολύ αργή λόγω κυρίως της μεγάλης διασποράς του ελληνικού αμπελώνα. Έως το 1890 ο όγκος των εξαγωγών της Γαλλίας μειώνεται κατά 64% (Μπακουνάκης 1997, σ.103-104).

Η αναταραχή που προκαλείται στην παραγωγή οίνου και στο οινομπόριο είναι μεγάλη. Ελλείπει πρώτης ύλης πως θα παρασκευαστεί το προϊόν;

Για εκτιμηθεί το μέγεθος του προκύπτοντος προβλήματος παρατίθεται η οινοπαραγωγή της Γαλλίας σε δισεκατομμύρια οκάδες, σύμφωνα με τις πηγές.

1864	3,9	Pasteur 1866, σ.2
1875	6,5	Στασινόπουλος 1903, σ. 4, (θεωρείται το μέγιστο της παραγωγής)

1897	2,5	Moniteur Vinicole / Στασινόπουλος 1903, σ. 4
1898	2,5	Moniteur Vinicole/ Στασινόπουλος 1903, σ. 4
1900	5,2	Στασινόπουλος 1903, σ. 4

Κάνοντας μια αυθαίρετη υπόθεση ότι η παραγωγή του 1864 είναι ενδεικτική και θεωρώντας μια απώλεια της τάξης του 50% (ας θεωρηθεί το 64% υπερβολικό) καταλήγει κανείς ότι το κενό που παρουσιάζεται στην αγορά είναι της τάξης των 2 δις οκάδων ετησίως.

Στα ίδια μεγέθη καταλήγει και ο Π. Γεννάδιος το 1884. «Η Γαλλία σήμεραν χρησιμοποιεί κατ' έτος δια την επιτόπιον αυτής κατανάλωσιν και δια την εξαγωγήν εξήκοντα περίπου εκατομμύρια εκατόλιτρα οίνου, παρήγαγε δ' η πολυστάφυλος αύτη χώρα οίνους ετησίως.

Τω 1859 – 1873 εκατόλιτρα 54.000.000 περίπου

Τω 1874 – 1878 εκατόλιτρα 59.000.000 περίπου

Τω 1879 – 1883 εκατόλιτρα 31.000.000 περίπου

Ωστε κατά την τελευταίαν τετραετίαν η Γαλλία υφίσταται ετήσιον έλλειμμα εξ 29 περίπου εκατομμυρίων εκατολίτρων οίνου, (το εκατόλιτρον ισοδυναμεί προς 78 οκάδες), όπως πληρώση το έλλειμμα τούτο, εδέησε να καταφύγει εις τους αμπελώνας άλλων χωρών και ιδίως της Ισπανίας, της Ιταλίας και της Ανατολής, συν τη Ελλάδα, ήτις χορηγεί τη Γαλλία το τριακοστόν περίπου του ελλείμματος αυτής. (Η Γαλλία ολιγοστους οίνους προμηθεύεται εξ Ελλάδος, η δε εκ 50 περίπου εκατομμυρίων λιτρών σταφίς, ην λαμβάνει παρ' ημών ετησίως, ισοδυναμεί προς 750.000 εκατόλιτρα οίνου. Τω 1882 η μεν Ισπανία απέστειλεν εις Γαλλία εξ εκατομμύρια περίπου εκατόλιτρα οίνου, η δε Ιταλία δύο περίπου εκατομμύρια. Κατά τους πρώτους δε εξ μήνας του 1883 η Γαλλία επρομηθεύθη εξ Ιταλίας 1.600.000 εκατόλιτρα οίνου εις βυτία)» (Φ.Ε.Κ 232, 6/6/1884, σ. 1201/9).

Προς σχηματισμό μιας όσο το δυνατόν πληρέστερης εικόνας παρατίθενται τα διαθέσιμα στοιχεία για την οινοπαραγωγή σύμφωνα με το Moniteur Vinicole, σε δισεκατομμύρια οκάδες όπως τα παραθέτει ο Στασινόπουλος (1903, σ. 4), για την Ιταλία, την Ισπανία και την Ελλάδα για τα έτη 1897 και 1898

	Ιταλία	Ισπανία	Ελλάδα
1897	2,0	1,5	0,09
1898	2,4	1,9	0,08

Ο Στασινόπουλος θεωρεί ότι η Ελλάδα αδικείται και μέσω δαιδαλώδους συλλογισμού και υπολογισμού στις σελίδες 7 και 8, καταλήγει ότι η παραγωγή της Ελλάδας το 1898 ανέρχεται σε 0,22 δισεκατομμύρια οκάδες. Σύμφωνα με τον Πετμεζά, όπως φαίνεται

στον πίνακα 6.2, η παραγωγή είναι 0,13 δις. οκάδες, ενώ συμφωνεί με το *Moniteur Vinicole* για το 1897. Κατά το Λοβέρδο (Λοβέρδος 1902, σ. 25), η μέση ετήσια παραγωγή για τη δεκαετία του 1890 ανέρχεται σε 0,23 δις οκάδες. Σύμφωνα με τους οινοπώλες Αθηνών και Πειραιώς η οινοπαραγωγή το 1882 ανέρχεται σε 0,25 δις. οκάδες εξαιρουμένης αυτής της Επτανήσου (Οικονομική Επιθεώρησις φ. 118, 1883, σ. 455/20).

Ας θεωρηθεί λοιπόν ότι η οινοπαραγωγή της Ελλάδας είναι της τάξης των 0,2 δις οκάδων και αντιπροσωπεύει το 10% του κενού που δημιουργήθηκε στην αγορά λόγω της φυλλοξήρας στη Γαλλία.

Από τους πίνακες 4.1 και 6.1 παρατηρούμε ότι από σχεδόν 5 εκατομμύρια οκάδες τα τελευταία χρόνια της περιόδου I οι εξαγωγές εκτινάχθηκαν σε περισσότερες από 15 εκατομμύρια στα πρώτα χρόνια της περιόδου II. Μια αύξηση που απορροφάται από την Γαλλία συνεπικουρούμενη από την Αυστρία. Το μέγιστο των εξαγωγών μας προς τις δύο αυτές χώρες φθάνει στα 20 εκατομμύρια οκάδες το 1891. Ποσό πολύ μικρό μπροστά στο κενό που έχει δημιουργηθεί στην ευρωπαϊκή αγορά όπως υπολογίστηκε ανωτέρω.

6.3 Ο ξηροσταφιδίτης οίνος στη Γαλλία

Στην προσπάθειά της η Γαλλική οινοβιομηχανία να αντιμετωπίσει την κατάσταση εφάρμοσε νέες τεχνικές παραγωγής οίνου. Ο ξηροσταφιδίτης οίνος ήταν ήδη γνωστός όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο 3.1 χωρίο 4. Μόνο που τώρα εφαρμόζεται σε ευρεία κλίμακα.

«Η οινοποίησης της ξηράς σταφίδος γίνεται δι' εκχυλίσεως (diffusion) συνήθως εις δεξαμενάς από τας οποίας το ύδωρ διέρχεται 5 – 6 φορές εις 2 – 3 ώρας εκάστην φοράν. Εν θερμώ η εκχύλισις γίνεται εις 4 – 5 φορές. Ο ούτω παραγόμενος σταφιδίτης, έχει βαθμόν οινοπνεύματος 11 – 13, αρκετήν οξύτητα 3 ½ - 5 ½ και *extrait total* 23 – 24, είνε δηλ. χημικώς σχεδόν όμοιος προς τους εκ σταφυλής οίνους. Πρακτικώς όμως όχι μόνον υστερεί τούτων, κυρίως εις το άρωμα, αλλά έχει και ιδιάζουσιν γεύσιν, ιδίως όταν δεν αφηρέθησαν εκ τούτου αι καφαλοουραί της εκχυλίσεως της σταφίδος, οφειλομένην ως φαίνεται εις αλλοιώσεις (αιθεροποιήσεις) των συστατικών της σταφίδος κατά την αποξήρανσιν και διατήρησιν αυτής. Δια τούτο δε εν Γαλλία δεν κατηναλίσκετο αυτούσιος αλλά κυρίως δι' ανάμιξιν (*coupage*) μετ' οίνων εκ κοινών σταφυλών» (Ευελπίδης, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 11, 1919, σ. 166/7).

Με τη μέθοδο του J. Audibert, που περιεγράφηκε ανωτέρω από το Χρ. Ευελπίδη Νομογεωπόνο, με 78 οκάδες ξηρής κορινθιακής σταφίδας και νερό παρασκευάζονται 250L οίνου 11-12%νοι ή 275L οίνου 10-11%νοι. Ο οίνος που παράγεται είναι λευκός.

«Οι κοινοί οίνοι της Γαλλίας, οι καταναλισκόμενοι ιδίως υπό των εργατικών τάξεων της χώρας τούτης είναι μέλανες ή υπομέλανες, ότε μεν φυσικοί, ότε δε κεχρωματισμένοι δι' άλλων οίνων, των καλουμένων χρωματιστικών (vins teinturiers). [...] η χώρα αυτή κετέφυγεν ιδίως εις την Ιταλίαν και την Ισπανίαν προς προμήθειαν των χρωματιστικών οίνων (ως τοιούτος προμηθεύεται και τους οίνους της Λευκάδος, της Κύμης, σήμερον δε και της βορείου Ευβοίας) εις δε την Ελλάδα και την Μικράν Ασίαν προς προμήθειαν των σταφίδων, εξ ων παράγονται οίνοι λευκοί, ούτοι μεν είναι εύνοι, οι δε μέλανες δαπανηρότεροι, αυξάνει δε η αξία τούτων καθ' όσον το χρώμα των είναι βαθύτερον». (Πονηρόπουλος 1888, σ. 377).

Η παραγωγή της της Γαλλίας σε ξηροσταφιδίτη οίνο, το 1880 ανέρχεται σε 1.660.000 εκατόλιτρα ενώ 1890 έφθασε σε 4.292.850 εκατόλιτρα. Το 1889 μόνο στο Παρίσι υπήρχαν 38 βιομηχανίες – βιοτεχνίες σταφιδίτη οίνου. Με την ανάκαμψη των αμπελώνων της, με εφαρμογή βαρέων εισαγωγικών δασμών το 1891 και το 1893 απέκλεισε σχεδόν αποτόμως την εισαγωγή σταφίδας άρα και την παραγωγή ξηροσταφιδίτη οίνου για να υποστηρίξει την οινοπαραγωγή της. (Πιζάνιας 1988)

«Εάν η αμπελοπαραγωγή της Γαλλίας υπεχώρησεν εις τον πόλεμον του ζωϋφίου τούτου, η οινοποιία της Γαλλίας κατώρθωσε, προμηθευομένη πανταχόθεν τα πρώτας ύλας, να κρατήσει την ιστορικήν σημασίαν του οινεμπορίου της». Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Αγγλία το 1887. Οι συνολικές εισαγωγές οίνου είναι 68.000 τόνους. Η Γαλλία είναι ο πρώτος προμηθευτής της με 29.000 τόνους, ενώ η Ελλάδα ανήκει στους λοιπούς προμηθευτές της με 1.296.096 οκάδες δηλαδή 1.659 τόνους. Παράλληλα η Ελλάδα έχει εξαγει στην Γαλλία πάνω από 5,5 χιλιάδες τόνους (Οικονομική Επιθεώρησις φ. 142, 1888, σ. 20/446).

Όπως και στη συνέχεια θα φανεί, οι ελληνικοί οίνοι χρησιμοποιούνται σαν βελτιωτικό του ξηροσταφιδίτη οίνου και γενικότερα σαν οίνοι ανάμιξης.

6.4 Ο ελληνικός οίνος

Ποιος είναι λοιπόν ο οίνος που παράγεται αυτή την περίοδο II;

«Βοστιλίδι ή γοστιλίδι. Είναι δυνατός μετρίως δριμύς, πυρρός οίνος κατωτέρου είδους άνευ αρώματος, πολύ καλός την γεύσιν, αλλ' ως οίνος τραπέξης πολύ πυρώδης.

[...] Πολύ σημαντικώτερος είνε ο αρωματικός και βαθυτάτου χρώματος οίνος της νήσου, η μαυροδάφνη. [...] Αύτη είνε, πριν ο χρόνος καταστήση ανοικτοτέραν, τόσον σκοτεινού χρώματος, ώστε ολίγαι σταγόνες εξ αυτής μεταχρωματίζουσι σφόρδα ποτήριον λευκού οίνου. Δια τούτο η μαυροδάφνη είνε περιζήτητος οίνος προς ανάμιξιν εις την ευρωπαϊκην και ιδίως την βορειογερμανικην οινοποιαν. [...] Εκτός του γλυκέως μοσχάτου, του πολυτιμοτάτου επιδορπίου οίνου της νήσου, εξάγεται και δριμύ μοσχάτο και πλήθος κατωτέρων οίνων». (Παρτζ 1890, σ. 249 - 251). Αναφέρεται στην Κεφαλλονιά.

«Εκ των 230 εκατομμυρίων οκάδων οίνου, εις τας οποίας ανέρχεται η παραγωγή κατά τον μέσον όρον της τελευταία δεκαετίας, [...] το πλείστον παράγεται υπό των κτηματιών κατά τρόπον αρχέγονον, ώστε δεν προσηρμόζετο προς τούτον ο χαρακτηρισμός της βιομηχανίας. Αφ' ετέρου η εις τους οίνους τούτους γενομένη προσθήκη ρητίνης και γύψου καθιστά δριμείαν και δυσάρεστον την γεύσιν δια τους μη εξοικειωμένους και αποκλείει τους οίνους τούτους πάσης ξένης αγοράς». (Λοβέρδος 1902, σ. 25/15).

«Τα περισσότερα κρασιά μας είναι δυνατά και παχειά, διατηρούντα σάκχαρον αζύμωτον. [...] Σήμερον έπεσεν η βασιλεία των δυνατών κρασιών. Οι γενναίοι οίνοι, μόνον εις τα μυθιστορήματα τα παλαιά, εβλέπαμεν να αρέσουν εις τους γενναίους ιππότας. Τα σημερινά γούστα, τα σημερινά στομάχια και τα σημερινά κεφάλια, θέλουν λεπτά, ελαφρά κρασιά. Εάν δε εξαιρέσητε τας οινοποιίας, αίτινες κάμνουν τοιαύτα, το ρετσίνατο των Αθηνών – ο μόνος σχεδόν τύπος ελληνικού κρασιού – και το κρασί μερικών υψηλών τοποθεσιών, όπου η φύσις – όχι η τέχνη – το κάμνει κατάλληλον προς πόσιν, τα λοιπά κρασιά μας αδυνατούν να εισαχθούν εις το στόμα πολιτισμένου ανθρώπου. Χρησιμεύουν μόνον ως ακατέργαστος ύλη και ως τοιαύτη σχεδόν εξάγεται της Ελλάδος». (Στασινόπουλος 1903, σ. 10, 11).

«Αμπελουργικά και οινολογικά Φθιώτιδος. Επειδή ο τρυγητός είνε εκ των σπουδαιότερων εργασιών του αμπελουργού, επιχείρησα επίτηδες χάριν αυτού εκδρομήν, αφ' ενός, ίνα ιδιοίς όμμασιν εξετάσω και αντιληφθώ τα ατοπήματα, άτινα λαμβάνουν κατ' αυτόν χώραν, [...] Και εν πρώτοις εν πολύ σπουδαίον ατόπημα είνε ο προσδιορισμός της εποχής του τρυγητού υπό του αστυνόμου κατόπιν αναφοράς μιας επιτροπής χωρικών προς αυτόν. Όλα τα είδη γαιών των κεκαλυμμένων υπό αμπέλων και όλα τα είδη των σταφυλών τότε μόνον αποκτώσι το δικαίωμα να τρυγηθώσιν, όταν εκδοθή το ουκάζιον του αστυνόμου. Ας έχουν ωριμάσει αι σταφυλαί όσον θέλουν, ας σταφιδώνουν, αν δεν βαρύνωνται, ο αμπελουργός δεν δύναται να τας τρυγήση προ της ημέρας ταύτης. [...] Εύρον υπερώριμα είδη σταφυλών, τα οποία έδειξαν γλευκομετρούμενα δια του αραιομέτρου του Guyot 31° ζάκχαριν, ήτοι 20 επί τοις εκατόν αναλογούν οινόπνευμα. Εύρον

επίσης αώρους σταφυλάς, τρυγηθείσας εν τούτοις, αι οποίαι εις το ίδιον αραιόμετρον έδειξαν 10° μόνον βαθμούς ζάκχαριν, ήτοι 6 ½ επί τοις εκατόν αναλογούντος οινοπνεύματος. Έκαμα ανάλυσιν οίνου δια της συσκευής Salleron περυσινής εσοδείας και αλλαγού με εύρον οίνους με 7,50% οινοπνεύματος, αλλαγού μέχρι 16,8%. Το μεν πρώτον με τους 7,50% ήτο ξυνισμένον ύδωρ, το δε άλλο ήτο κάθε άλλο παρά κρασί». (Εμμ. Ρίτσος, Νέα γεωπονικά τευχ. 38, 1909, σ. 602/11).

«Διότι πράγματι οίνοι Ελληνικοί δεν υπάρχουν, ύλην δε μόνον οίνου επώλει η Ελλάς, αναγκαίαν εις την Ευρωπαϊκήν οινοποιάν. Και όμως εκραγείσης της εκ της πληθώρας της παραγωγής κρίσεως και αποκλεισθείσης, δια τους εκτεθέντας λόγους, της ανάγκης της ύλης του Ελληνικού οίνου εκ της ξένης οινοποιητικής βιομηχανίας, ουδεμία ουδαμού υπήρχεν αξία λόγου πελατεία Ελληνικών οίνων, διότι δεν υπήρχον – πλην ελαχίστων εξαιρέσεων – οίνοι Ελληνικοί γνωστοί εν αξία λόγου πελατεία, οίτινες αν υπήρχον, βεβαίως δεν θα ήτο τοσούτον ευχερής ο αποκλεισμός αυτών». (Ρέπουλης, έκθεση της επιτροπής της βουλής για τους οίνους, Εστία 6/3/1909).

Άρα η εκτίμηση της ποιότητας του οίνου δεν έχει αλλάξει από την περίοδο Ι της μελέτης.

6.4.1 Ο ξηροσταφιδιτής οίνος και τα μιστέλλια

Η παραγωγή οίνου από χλωρή σταφίδα δεν είναι άγνωστη στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, στην Κεφαλλονιά, στη Ζάκυνθο και στο Μεσολόγγι που καλλιεργείται η σταφίδα. Τις χρονιές που υπάρχει είτε μεγάλη παραγωγή είτε «αζητησία» η σταφίδα αντί να οδηγηθεί στα αλώνια για ξήρανση οδηγείται στους ληνούς και στα πατητήρια για να γίνει κρασί, σταφιδίτης οίνος.

Αλλά και η παραγωγή οίνου από ξηρή σταφίδα είναι πλέον γνωστή. Η μέθοδος του Audibert «L' art de faire le vin avec les raisins sec» εφαρμόζεται ήδη στη Γαλλία από τα μέσα της δεκαετίας του 1870. Τόσο ο σταφιδίτης όσο και ο ξηροσταφιδίτης οίνος δεν είναι πρώτης ποιότητας αλλά είναι οίνοι. Η σταφιδική κρίση του 1893 θα επιφέρει αλλαγές, προς το χειρότερο, στην ήδη υποβαθμισμένη ποιότητα. Η πλεονάζουσα φθηνή πρώτη ύλη αποτελεί πρόκληση για τους Έλληνες παραγωγούς, ιδιαίτερα για την οινοβιομηχανία, και έτσι επεκτείνεται η παραγωγή ξηροσταφιδίτη οίνου και στην Ελλάδα σε βάρος του οίνου από νωπά σταφύλια. Αποτελεί μια κάποια λύση στο σταφιδικό ζήτημα.

Ο σταφιδίτης οίνος έχει κάνει πλέον την εμφάνισή του στην ελληνόφωνη βιβλιογραφία. Ο Ε. Πονηρόπουλος, καθηγητής φυτολογίας, στο βιβλίο του «Ελληνική αμπελουργία και οινοποιία», 391 σελίδων, που εκδόθηκε το 1888 στην Αθήνα, αφιερώνει 17

σελίδες στο «περί της δια σταφίδος οινοποιίας». Ο Γ. Κ. Ορφανός στο βιβλίο του « Αμπελουργία και οινοποιία», 180 σελίδων, που εκδόθηκε στη Σάμο το 1906, αφιερώνει μία σελίδα για να δώσει οδηγίες για την παρασκευή του σταφιδίτη οίνου. Ο Κ.Α Στασινόπουλος, οινοποιός, στα «Στοιχεία πρακτικής οινοποιίας» του 1905, περιγράφει πως δυναμώνεται ο μούστος με τη χρήση της ξηράς σταφίδας. Στη Γενική Οινολογία του Π. Πύρλα, οινολόγου χημικού, 205 σελίδων, που εκδόθηκε το 1907, αφιερώνεται ένα κεφάλαιο στην κατασκευή σταφιδίτη οίνου και ένα κεφάλαιο στην κατασκευή μιστελίου.

Η οικονομική διάσταση του σταφιδίτη οίνου αναδεικνύεται από τα ακόλουθα κείμενα.

«Είτε εν Γαλλία κατασκευάζεται ο εκ σταφιδών οίνος, είτε εν Ελλάδι, το πράγμα είναι εν και το αυτόν, Προτιμώτερον μάλιστα θεωρούμεν να προσπορίζεται ημίν η ωφέλεια, ήτις άχρι τούδε προσεπορίζετο τοις εν Γαλλία κατασκευευσταίς του σταφιδίτου οίνου, δια της εν Ελλάδι εργασίας της τοιαύτης μεταποιήσεως. [...] Ο σταφιδίτης επιτυχώς κατασκευαζόμενος προτιμάται και από τους κοινούς βορδιγαλλείους και βουργουνδείους, τους καλουμένους της τραπέζης, εξ ων τοσούτον μεγάλη κατανάλωσις γίνεται εν τε τη Γαλλία και τω εξωτερικώ, ιδίως δ' έν α Αγγλίαν». (Ε. Εμπειρικός, Οικονομική Επιθεώρησις φ.144, 1889, σ.512 – 514/9 – 10).

«Η σταφίς ξηραίνόμενη παρασκευάζεται όλη προς εξαγωγήν, όση δε μένει αζήτητος μετατρέπεται εις οίνον. Κατά το ΑΩΞΕ νόμον της 18 Απριλίου ε.ε ο εκ ξηρής σταδίφος παραγόμενος οίνος απαλλάσσεται του εγγείου των οίνων φόρου». (Οικονομική Επιθεώρησις φ.149, 1889, σ.186/14).

Εκτός του ξηροσταφιδίτη οίνου, εμφανίζονται στην αγορά και άλλα παράγωγα της σταφίδας. Ένα από αυτά είναι τα μιστέλλια.

«Τα μιστέλλια δεν είναι κυρίως κρασιά αλλά ποτά οινοπνευματώδη, καθώς είναι το ροσόλι κλπ., διότι το οινόπνευμα το οποίον περιέχουν είναι ξένον μη σχηματισθέν φυσικά από το βράσιμον του μούστου. Τα μιστέλλια γίνονται από σταφίδα ξηρή καθώς και από μούστον σταφυλιών, αυτά δε κατασκευαζόμενα από καλόν οινόπνευμα δεν διαφέρουν πολύ από τα κρασιά και εις τας Αθήνας πωλούνται τοιαύτα αντί γλυκού κρασιού, καίτοι είναι επιβλαβή εις την υγείαν, όσον και τα πνευματώδη ποτά. [] Αντί μούστου μεταχειριζόμεθα και σιρόπι της σταφίδας». (Στασινόπουλος 1905, σ.48).

«Εις την Ιταλίαν το μιστέλλιον χρησιμοποιείται προς ανάμιξιν και βελτίωσιν των εγχωρίων οίνων και των οίνων της Αργεντινής Δημοκρατίας. Εις την Ελλάδα επετράπη τελευταίως η ατελής εισαγωγή ξένων κοινών οίνων προς ανάμειξιν. Εκ της διατάξεως ταύτης θα επωφεληθή βεβαίως η εγχώριος βιομηχανία, δια να εισαγάγει τοιούτους

οίνους, τους οποίους ν' αναμιγνύη με το μυστέλλιον και ούτω παρεσκευασμένους ν' αποδίδη εις τας ξένας αγοράς αμέσως και όχι εμμέσως, ως γίνεται ήδη δια της μεσολαβήσεως της Ιταλίας εις την επεξεργασίαν ταύτην». (Λοβέρδος 1902, σ. 28/17).

Οι ποσότητες που παράγονται δεν είναι γνωστές, αλλά ο ξηροσταφιδίτης θεωρείται ως μια από τις αιτίες της κρίσης υπερπαραγωγής που θα ξεσπάσει το 1907/1908. Ταυτόχρονα η αγορά έχει κατακλυστεί από οινόπνευμα παραγόμενο νόμιμα ή παράνομα από την απόσταξη της σταφίδας.

6.5 Η οινοβιομηχανία

Οι οινοπώλες Αθηνών και Πειραιώς το 1882 στην αναφορά τους στη βουλή των Ελλήνων, επ' αφορμή του νόμου περί φορολογίας του οίνου περιγράφουν την κατάσταση της ελληνικής οινοποιίας. «Εξίσου φορολογείται η μεγάλη οινοποιία, η διαθέτουσα μεγάλα κεφάλαια, η οδηγούμενη υπό της επιστήμης, η παράγουσα τους εκλεκτούς των πλουσίων οίνους, και εξίσου η μικρά οινοποιία, η από στερήσεων και άνευ τέχνης παρασκευάζουσα τον οίνον του εργατικού λαού. Εξίσου φορολογείται ο καλός οίνος, ο εν φιάλας πωλούμενος αντί 5 και πλέον δραχμών, και εξίσου ο άτεχνος οίνος ο εις τιμήν μόλις εξηκοντάλεπτον αποβλέπων. 6 λεπτά να πληρόνη το μέγαρον και 6 λεπτά και η καλύβη». (Οικονομική Επιθεώρησις. φ. 118, 1883, σ. 459/22).

Στα μέσα της δεκαετίας του 1870 οργανωμένα οινοποιεία κάνουν την εμφάνισή τους φέρνοντας τη λόγια οινοποίηση στην Ελλάδα.

Το 1872, ως έχει ήδη αναφερθεί, ο Ερνέστος Τουλ, Άγγλος σταφιδέμπορος, έχει ιδρύσει στην Κεφαλλονιά τη «Βινάρια Τουλ» που εξήγαγε οίνο κυρίως στη Γερμανία. «Εις την τελειοποίησιν της θεραπείας των ωραίων κλημάτων της νήσου, εις την εξευγένισιν του οίνου δια νοήμονος περιποιήσεως και της αποθηκεύσεως των αξιολόγων παλαιών οίνων συνεβάλετο τα μάλιστα ο υποπρόξενος του Γερμανικού κράτους Ερνέστος Τουλ. Εις αυτόν κυρίως οφείλεται το ότι οι οίνοι Κεφαλληνίας διαρκώς επί μάλλον λαμβάνουσι την αρμόζουσα αυτοίς θέσιν εις το ευρωπαϊκόν εμπόριον. Το μέγιστον μέρος της όλης παραγωγής της μεγάλου αυτού οινοποιίας στέλλεται εις Γερμανίαν». (Παρτς 1890. σ.251).

Το 1872 ιδρύεται στην Πάτρα η ανώνυμος εταιρεία με την επωνυμία «Αχαΐα» του Gustav Clauss, στελέχους της γερμανικής σταφιδικής εταιρίας Fels που δραστηριοποιείται στην Πάτρα από τη δεκαετία του 1840. Η μακροβιότερη οινοποιία ως η ιστορία θα δείξει. Το 1893 το καταστατικό της εταιρίας τροποποιείται και προβλέπει την

«κατασκευή ελληνικών οίνων εκ χλωράς σταφίδος και απόσταξιν οινοπνευμάτων προς πώλησιν αυτών εις το εσωτερικόν και το εξωτερικόν». (Μπακουνάκης 1997, σ. 83-93) Η κρίση της σταφίδας δεν αφήνει κανένα αλώβητο. «Ονομαστότερος πάντων είναι ο οίνος ο επικαλούμενος “Μαυροδάφνη”, όστις είναι ειδικόν προιον της “Αχαΐας” άριστης ποιότητος, χρησιμοποιείται δε προ πάντων εν τοις γερμανικοίς και άλλοις νοσοκομείοις υπέρ των αρρώστων, ως άριστον αναληπτικόν και τονωτικόν μέσον». (Κορύλλος 1896, σ.44, 45).

Το 1875 ο Ανδρέας Καμπάς αρχίζει να δραστηριοποιείται στην Κάντζα και στα Σπάτα Αττικής δημιουργώντας ιδιόκτητο αμπελώνα και οινοποιείο. Το 1880 στις εγκαταστάσεις της εταιρίας θα λειτουργήσει και αποσταγματοποιείο για την παραγωγή κονιάκ. Το 1904 αρχίζει και παραγωγή ξηροσταφιδίτη οίνου που διακόπτεται όμως το 1907, μιας και η Γαλλία δια νόμου απαγόρευσε την εισαγωγή του. Η εταιρία συνέχισε τη μακροχρόνια πορεία της με οίνους όπως η ρετσίνα Καμπά κ.α. (Νικολαΐδου et al 2012, σ. 29, 48)

Το 1884 ο Γάλλος Εμμανουήλ Roche και ο Αριστόβουλος Ζάννος, γεωπόνοι από το Montpellier, ιδρύουν την εταιρεία Ζάννος – Ρως στην Αθήνα. Με εγκαταστάσεις στην Εύβοια, στην Πάρο και αργότερα στην Τρίπολη και στην Καλαμάτα, αρχικά φαίνεται να εμπνέεται από το πνεύμα εξευγενισμού των οίνων γρήγορα όμως στράφηκε στην παραγωγή οίνων ανάμιξης, μιστελιών και συμπυκνωμένων γλευκών με πρώτη ύλη τη σταφίδα με σκοπό την εξαγωγή (Αγριαντώνη 1990, σ. 142). «Σπουδαιότεροι παραγωγείς μυστελλίου είναι η εταιρεία Ζάννου και Ρως εις Αθήνας, παρασκευάζουσα ετησίως περί τας 30,000 εκατολλίτρων αξίας 300 έως 350 χιλιάδων φράγκων χρυσών, και άλλοι τινές εργοστασιάρχαι εις Πειραιά και εις Καλάμας. Η τελευταίως ιδρυθείσα Εταιρεία Οινοποιίας και Γεωργικής βιομηχανίας, εκ της Παλαιάς οινοποιητικής εταιρείας Ζάννου και Ρως, θα κατασκευάζη μεγάλας ποσότητας μυστελλίων και οίνων εις το εν Καλάμαις κατασκευαζόμενον μέγα οινοποιείον, υπό την διεύθυνση ειδικού επιστήμονος, του κ. Γ. Κυριακού. Το οινοποιείον τούτο είνε το μεγαλύτερον της Ανατολής. Αι δεξαμεναί και τα βυτία θα δύνανται να περιλάβουν 10 εκατομμύρια οκάδας οίνου, όσον η Εταιρεία υπολογίζει να αυξήση τας εργασίας της». (Λοβέρδος 1902, σ. 29/17).

Το 1891 ιδρύεται στην Πάτρα η οινοποιία του Albert Hamburger «που ασχολείται ιδίως εις την παρασκευή της πρώτης ύλης λευκών οίνων (vins de coupage) ήν αποστέλλει εις το εξωτερικόν προς οινοποίησιν. Παράγει επίσης και οίνον καλόν επιτραπέζιον, παρεμφερή προς τους οίνου Bordeaux ή Bourgogne». (Κορύλλος 1896, σ.45). Το 1900 οι εξαγωγές της εταιρείας φθάνουν το 40.000 εκατόλιτρα. Οι επιτραπέζιοι οίνοι

προορίζονται για εσωτερική κατανάλωση με ετικέτες στη γαλλική γλώσσα. Η οινοποιία του Hamburger θα ακολουθήσει την πορεία του οίκου Hamburger, που είχε ιδρυθεί από τον πατέρα του Albert, τον Theodor Hamburger, με αντικείμενο το σταφιδεμπόριο. Χρεοκοπεί το 1911 (Μπακουνάκης 1997, σ. 104, 105).

Το 1906 ιδρύεται η Ελληνική Εταιρεία Οίνων και Οινοπνευμάτων. Στην εταιρεία παραχωρείται από το ελληνικό κράτος η αποκλειστική διαχείριση του σταφιδικού παρακρατήματος. Η εταιρεία σχηματίζεται από τη σύμπραξη της Ζάννος – Ρως με τον επιχειρηματία Επαμεινώνδα Χαρίλαο, χρησιμοποιεί τις εγκαταστάσεις της Ζάννος -Ρως και επεκτείνεται σε όλη την Ελλάδα (Μύλοι Αττικής δηλαδή στα Σεπόλια, Ελευσίνα, Καλαμάτα, Πάτρα, Πύργος, Πάρος, Κύμη, Γαστούνη, Λευκάδα). Η παραγωγή της εταιρείας επικεντρώνεται στην παραγωγή συμπυκνωμένου γλεύκους από σταφίδα, οινοπνεύματος αλλά και σταφιδίτη οίνου υπό την προϋπόθεση να μην το διαθέτει στην εσωτερική αγορά (Αγριαντώνη 1990, σ. 143).

Την ίδια χρονική περίοδο ιδρύονται και άλλες μικρότερης σημασίας εταιρείες όπως ο Σύμφωμος στην Πάτρα που διαδέχθηκε την εταιρεία της Ελληνικής Οινοποιίας και υπήρξε «πρώτω εισαγόντι ενταύθα την κατ' επιστήμην οινοποιϊαν. [...] Η ετήσια παραγωγή του καταστήματος τούτου ανέρχεται κατά μέσον όρον εις 200.000 οκάδας». (Κορύλλος 1896, σ. 45). Στην Σαντορίνη το οινοποιείο Δε Κιγάλας το 1874 (Αγριαντώνη 1990, σ. 139).

Μετά την κρίση των οίνων εμφανίζονται συνεταιρισμοί που σκοπό έχουν να ρυθμίσουν την προσφορά ώστε να συγκρατηθούν οι τιμές.

Αντί η Ελλάδα να επενδύσει στην βελτίωση της ποιότητας της οινοπαραγωγής της προτίμησε την υποβάθμισή της χάριν της αντιμετώπισης του σταφιδικού ζητήματος. Μια επιλογή καθοριστικής σημασίας για την εξέλιξη της ποιότητας του ελληνικού οίνου διαχρονικά.

6.6 Η κρίσις των οίνων

Μεταξύ του 1905 και του 1909 παρατηρήθηκε μια έντονη ανισορροπία της ζήτησης και της προσφοράς του οίνου τουλάχιστον στην Ελλάδα. Αν και δεν υπήρχε κάποια σημαντική αύξηση της προσφοράς, τουναντίον, η ζήτηση μειώθηκε. Το φαινόμενο είναι πολυπαραγοντικό, κάποιες πλευρές παρουσιάζονται παρακάτω.

Η είσοδος του 20^{ου} αιώνα βρίσκει την Ελλάδα χρεωκοπημένη από δεκαετίας υπό οικονομική εποπτεία. Η κρίση της σταφίδας έχει σπρώξει τον αγροτικό πληθυσμό των

σταφιδοπαραγωγών περιοχών προς τα αστικά κέντρα και τη μετανάστευση. Η καταναλωτική δύναμη του πληθυσμού βαίνει μειούμενη.

Η οινοπαραγωγή της Ελλάδας είναι της τάξης των 250 εκατομμυρίων οκάδων, από τα οποία τα 25 εκατομμύρια εξάγονται και τα υπόλοιπα καταναλώνονται στο εσωτερικό. Σ' αυτές τις ποσότητες δεν προσμετράται ο ξηροσταφιδίτης οίνος που κυκλοφορεί στην αγορά.

Μετά από δύο καλές χρονιές για τις εξαγωγές 1903 και 1904, παρατηρείται μια μείωση των εξαγωγών της τάξης των 15 εκατομμυρίων οκάδων, λόγω των προστατευτικών μέτρων τις Γαλλίας, προς υποστήριξη της οινοβιομηχανίας της. Ποσό όχι και τόσο σημαντικό συγκρινόμενο με την παραγωγή της επικράτειας. Πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι το ποσό αυτό δεν ισοκατανέμεται στις οινοπαραγωγές περιοχές. Οι περιοχές που παράγουν οίνο προς εξαγωγή είναι συγκεκριμένες και η οικονομία τους στηρίζεται στην εξαγωγή αυτή. «Ο εξωτερικής εμπορίας Ελληνικός οίνος παράγεται υπό ωρισμένων επαρχιών, τίνες των οποίων ουδεμίαν έχουσιν άλλην πρόσοδον ή έχουσι κυριωτάτην την της αμπέλου, αύται δε συντρίβονται εξ ολοκλήρου υπό της υφισταμένης κρίσεως» (Ρέπουλης, έκθεση της επιτροπής της βουλής για τους οίνους, Εστία 6/3/1909). «Η σοβαρότης της οινικής παρ' ημίν κρίσεως δεν έγκειται δυστυχώς μόνον εις την παγκόσμιαν υπεραγωγήν των οίνων (Ιταλίας, Γαλλίας, Ισπανίας, Αλγερίας, Αυστροουγγαρίας κλ) και εις τον δεινόν ανταγωνισμόν εν ταις ξέναις αγοραίς, εξ ων απεκλείσθησαν τελείως οι οίνοι Κύμης, Λευκάδος, Θήρας, Κερκύρας, Χαλκίδος κλ και εν οίς μόνον ο εκ σταφίδος οίνος χάρις εις την μεγάλην αυτού ευθηνίαν πολαεί μετά τινός αντοχής». (Χασιώτης, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 40, 1909, σ. 628/5).

Η μείωση των εισοδημάτων ωθεί στη μείωση της κατανάλωσης ή στην κατανάλωση φθηνότερων, κατώτερης ποιότητας, οίνων όπως ο ξηροσταφιδίτης. Αυτό έχει σαν συνέπεια την απαξίωση της αμπελοκαλλιέργειας άρα και την παραμέλησή της με συνέπεια την κακή ποιότητα του παραγόμενου οίνου. Το κακό νόμισμα εκτοπίζει από την αγορά το καλό (νόμος του Gresham)

«Κατά την τελευταίαν δε πενταετίαν παρατηρείται βαθμιαία τις χειροτέρευσις της ποιότητας του οίνου, ώστε επιδεινούμενης ή παρατεινομένης ταύτης θα υπάρχη φόβος να διέλθωμεν δεινοτάτην οινολογικήν κρίσιν. Εάν [...] λάβωμεν ως παράδειγμα τους οίνους του έτους 1905 – 6, θα ίδωμεν ότι η ποιότης αυτών, τόσο εν Αττική, όσο και εις πλείστας επαρχίας υπήρξε κακίστη [...]. Η αστοργία λοιπόν της πολιτείας προς την οινοπαραγωγήν του τόπου μας και η μη ζήτησις των οίνων μας εκ των ξένων χωρών τόσο ενέκα των εισαγωγικών δασμών, όσο και εκ της μη καλής ποιότητος και ένεκα

υποτιμήσεως αυτών επέφερε την απογοήτευσιν εις τους οινοποιούς και εκείθεν εις τους αμπελουργούς, οίτινες μη δυνάμενοι δια των εισοδημάτων της αμπέλου των να εκτελώσι τα στοιχειώδη και απαραίτητα έργα αυτής παραμελούσι συνεπώς την βελτίωσιν τας καλλιεργείας αυτής μη εφαρμόζοντας τα εις τας περιστάσεις επιβαλλόμενα ριζικά μέτρα, και ως εκ τούτου έχομεν ως συνέπειαν την κακήν ποιότητα και μη διατήρησιν των οίνων». (Πύρλας, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 8, 1906 σ. 121, 123/10, 12).

«Ο δι' εσωτερικήν κατανάλωσιν παραγόμενος οίνος δεν είναι τώρα, ως νομίζεται, επασηθητώς αφθονώτερος, ή άλλοτε. Αλλ' ήρχισεν επικινδύνως να περιορίζηται η κατανάλωσις αυτού ου μόνον ένεκα των μεταναστεύσεων, αλλ' έτι μάλλον και ένεκα οικονομικής δυσπραγίας παρατηρουμένης εις όλας τας επαγγελματικάς τάξεις και μάλιστα εις τον εργατικόν λαόν, ο οποίος είναι ο σπουδαιότερος καταναλωτής οίνου». Για να γίνει αντιληπτό το μέγεθος της κρίσης η τιμή του γλεύκου ήταν 12 λεπτά η οκά. Το 1908 η τιμή έπεσε στα 5 – 6 λεπτά (Χασιώτης, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 40. 1909, σ. 628, 629/5,6).

«Το οινολογικόν ζήτημα, όπερ συνετάραξε τους αμπελουργικούς πληθυσμούς κατά το τρέχον έτος ένεκεν του πλεονασμού και της αζητησίας των οίνων, φαίνεται ότι με την νέαν προμηνυομένην άφθονον εσοδείαν θα λάβη οξύτερον χαρακτήρα, διότι μεγάλαι ποσότητες οίνου ρητινίτου της παρελθούσης εσοδείας μένουσιν απώλητοι εις τας διαφόρους οίναποθήκας. Μεταξύ των σπουδαιότερων λόγων της ελαττώσεως της καταναλώσεως του ρητινίτου είναι και η πλημμελής αυτού παρασκευή. Πράγματι ουδεμία δίδεται προσοχή εις το αγοραζόμενον γλεύκος υπό των οινοπαντοπωλών. Ούτοι αρκούνται εις τον μέγαν βαθμόν του μούστου, αδιαφορούντες δι' όλα τάλλα, τα σπουδαιότερα άλλως τε, ως θα ίδωμεν κατωτέρω, δια την επιτυχίαν ευγεύστου και ευδιατηρήτου οίνου». (Π. Γεωργαντής, Νέα Γεωπονικά τευχ. 44, 1909, σ.695/8).

Το 1900 καταργείται ο φόρος κατανάλωσης των εισαγόμενων οίνων και οι εισαγωγές τριπλασιάζονται από 50 χιλιάδες οκάδες γίνονται 175 χιλιάδες οκάδες. Φυσικά οι ποσότητες είναι πολύ μικρές μπροστά στην εγχώρια παραγωγή για να παίξουν καθοριστικό ρόλο στην κρίση. Το χαρακτηριστικό είναι ότι η αύξηση αυτή δεν οφείλεται σε εισαγωγές οίνων πολυτελείας από την Γαλλία ή άλλες ευρωπαϊκές χώρες αλλά σε εισαγωγές ξηροσταφιδίτη από τη Σάμο, «καθόσον είχε γνωστόν ότι εισάγονται εκατομμύρια οκάδων οίνου εκ Σάμου, παρασκευαζόμενοι εκ ξηράς σταφίδος, την οποίαν αγοράζουν οι Σάμιοι εντεύθεν» (Εστία, 5/3/1909). Το «εκατομμύρια» φαίνεται ότι είναι υπερβολή του συντάκτη.

Το 1909 η κρίση έχει πάρει σοβαρές διαστάσεις. Η ελληνική βουλή σχηματίζει την Επιτροπή των οίνων με επικεφαλής των Ε. Ρέπουλη, βουλευτή Ερμιονίδας, ο οποίος

συντάσσει έκθεση η οποία φέρεται στην ολομέλεια της βουλής στις αρχές Μαρτίου του 1909. Η έκθεση επικεντρώνεται στα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την αντιμετώπιση της κρίσης. «Ο κ. Εμμ. Ρέπουλης λαμβάνων τον λόγον επί της κρίσεως των οίνων λέγει ότι η κρίσις είνε γενική καθ' όλας τας χώρας, το μεν διότι γενικώς ηυξήθη η παραγωγή εις τας οινοφόρους χώρας, το δε διότι και εις χώρας μη οινοφόρους καλλιεργείται η άμπελος, και αναφέρει ότι κατά τινε στατιστικήν η παραγωγή οίνων κατά το 1907 ανήλθεν εις 190 εκατομμύρια εκατολλίτρων. Ερχόμενος κατόπιν εις το έργον της συσταθείσης ειδικής επιτροπής αναφέρει τα δυσκολίας, εις ας αύτη ευρέθη, τόσον προς εξεύρεσιν μέσων θεραπείας, όσον ως προς την συλλογήν πληροφοριών. [...] Κατόπιν δε εκθέτει τα μέτρα, δια των οποίων κατά την γνώμην της επιτροπής θα επέλθη προστασία τις εις την οινοπαραγωγήν». (Πρακτικά της βουλής 4/3/1909, σ.454 – 455).

Ταυτόχρονα με τη συζήτηση στη βουλή της πρότασης του Ρέπουλη διοργανώνεται στην Αθήνα οινολογικό συνέδριο με πρωτοβουλία του Ν. Κάραλη αντιπρόσωπου του δήμου Κυμαίων. Το συνέδριο λαμβάνει χώρα σε αίθουσα του Δημαρχείου Αθηνών και προεδρεύει ο Ι. Σόλωνας, αμπελοκτηματίας, οινοβιομήχανος και πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου Αθηνών. Το συνέδριο διαρκεί από τις 24 Φεβρουαρίου μέχρι της 8 Μαρτίου του 1909 και λαμβάνουν μέρος αντιπρόσωποι από πολλά μέρη της επικράτειας Αττικής, Χαλκίδας, Αλιβερίου, Κοτυλοίων, Κύμης, Ξηροχωρίου, Σκοπέλου, Νεμέας, Τρίπολης, Τεγέας, Μεγαλόπολης, Πάτρας, Κέρκυρας, Κεφαλλονιάς, Θήρας, Τυρνάβου κ.α.

Αν και οι απόψεις του Ρέπουλη και αυτές του Συνεδρίου συγκλίνουν σε πολλά σημεία, το νομοσχέδιο που κατατέθηκε στις 16 - 3 - 1909 πολύ απέιχε, αλλά δεν έχει σημασία μιας και η κυβέρνηση παραιτήθηκε στις 19 - 3 - 1909.

Και ένα τραγελαφικό σχόλιο του Ρέπουλη, για τις δυσκολίες που συνάντησε στη συγκέντρωση στοιχείων είναι η απάντηση ενός νομάρχη, τον οποίον αρνήθηκε να κατονομάσει, ότι ο νομός του παράγει οίνους αλλά όχι γλεύκος.

Ένα από τα μέτρα αντιμετώπισης της κρίσης είναι η δημιουργία συνεταιρισμών.

Το 1909 η συνεταιριστική «Μεγαρική Εταιρεία Οίνων και Οινοπνευμάτων, κατορθώσασα να μετριάση κατά πολύ την οικονομικήν κρίσιν των Μεγαρέων αμπελουργών αφήσασα ήδη κατά το πρώτον έτος κέρδη 30%. Εσχάτως ίδρυσεν εν Αθήναις πρατήριον δια την λιανικήν πώλησιν των οίνων της, έχει δε ήδη το 1/15 περίπου της παραγωγής γλεύκους της περιφέρειας Μεγάρων, ήτοι περί τις 500 χιλ. οκάδας ετησίως». (Παπαστράτος 1914, σ. 102).

Το 1912 ο αναγκαστικός συνεταιρισμός Μαρκοπούλου Αττικής «Μαρκό» σε συνεργασία με την Ελληνική Εταιρεία Οίνων και Οινοπνευμάτων αποκτά οινοποιείο. «Από

του 1912 οπότε η κρίσις των Οίνων (1905 – 1912) έφερε τον Συν/σμόν εις την ανάγκην να προστατεύση και να ρυθμίση με την επικουρίαν της Εταιρείας Οίνων το κύριον των Μεσογείων και της Κοινοότηός μας προϊόν, τους Οίνους Από του 1912 – 1930 και επί 17 εσοδείας έχουν οινοποιηθή υπέρ των 15.000.000 οκάδων σταφυλών, υπό τον γνωστόν τύπον Μαρκό, σταθερόν και μόνιμον, χωρίς ουδεμιάν εσοδείας οι οίνοι να υποστούν, όχι ασθένειαν, άλλ' ούτε την παραμικράν αλλοίωσιν». (Σωτηρίου 1931).

Άλλο ένα παράδειγμα είναι και ο Οινοποιητικός Συνεταιρισμός Μεσενικόλα στην Καρδίτσα.

6.7 Ο εμφιαλωμένος οίνος σαν μέτρο ποιότητας και πολυτέλειας

Πίνακας 6.5 Εξαγωγές και εισαγωγές εμφιαλωμένων οίνων κατά ποσότητα, αξία και ποσοστό επί της ποσότητας και αξίας της εξαγωγής και εισαγωγής αντίστοιχα

	Εξαγωγές					Εισαγωγές				
	ποσότητα οκάδες	% της ποσότητας εξαγωγής οίνου	Αξία δρχ	% της αξίας εξαγωγής οίνου	δρχ/οκά	ποσότητα οκάδες	% της ποσότητας εισαγωγής οίνου	Αξία δρχ	% της αξίας εισαγωγής οίνου	δρχ/οκά
1889	26.187	0,17%	19.633	0,45%	0,75	4.476	78,27%	15.142	92,41%	3,38
1890	15.295	0,11%	11.472	0,30%	0,75	3.328	39,21%	11.497	73,58%	3,45
1891	3.356	0,02%	2.517	0,04%	0,75	25.476	37,90%	77.572	69,90%	3,04
1892	10.372	0,09%	7.779	0,24%	0,75	16.267	30,73%	43.140	59,52%	2,65
1893	1.573	0,01%	1.180	0,03%	0,75	40.819	67,36%	137.522	89,68%	3,37
1894	11.521	0,06%	8.860	0,18%	0,77	35.146	60,20%	121.880	86,77%	3,47
1895	9.857	0,06%	7.393	0,15%	0,75	12.643	45,29%	68.503	84,86%	5,42
1896	14.847	0,08%	11.135	0,21%	0,75	24.035	36,76%	81.225	71,06%	3,38
1897	89.545	0,45%	67.157	1,20%	0,75	14.037	66,94%	49.556	89,86%	3,53
1898	74.032	0,46%	55.524	1,22%	0,75	14.967	29,67%	50.685	64,11%	3,39
1899	4.500	0,02%	3.383	0,05%	0,75	15.181	30,97%	69.285	79,03%	4,56
1900	68.454	0,40%	51.340	1,06%	0,75	16.048	31,69%	71.300	79,46%	4,44
1901	20.991	0,30%	15.743	0,80%	0,75	26.235	15,11%	105.348	54,76%	4,02
1902	21.676	0,14%	16.257	0,38%	0,75	24.866	14,03%	100.471	52,38%	4,04
1903	80.732	0,22%	60.549	0,59%	0,75	18.611	11,50%	73.777	54,70%	3,96
1904	63.502	0,18%	47.626	0,47%	0,75	25.040	16,92%	129.267	64,67%	5,16
1905	21.872	0,10%	16.405	0,28%	0,75	20.298	7,90%	90.943	40,58%	4,48
1906	134.707	0,62%	80.824	1,06%	0,60	27.566	8,10%	132.356	41,68%	4,80
1907	59.309	0,29%	35.585	0,49%	0,60	35.251	5,06%	161.239	30,78%	4,57
1908	21.363	0,08%	12.817	0,14%	0,60	39.352	7,21%	161.842	34,92%	4,11
1909	22.848	0,08%	13.708	0,14%	0,60	30.061	7,26%	139.698	37,80%	4,65

Πηγή: : Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Τόσο η ποσότητα όσο και η αξία των εξαγόμενων είτε των εισαγόμενων εμφιαλωμένων οίνων είναι ασήμαντες μπροστά στο σύνολο του εξωτερικού οινοεμπορίου της χώρας. Όσον αφορά τις εξαγωγές, οι εμφιαλωμένοι οίνοι καταδεικνύουν την ποιοτική ή μη αναβάθμιση της ελληνικής οινοβιομηχανίας. Όσον αφορά τις εισαγωγές η κατανάλωση εμφιαλωμένων οίνων δείχνει την τάση προς την ευημερία και την πολυτέλεια.

Η μεγάλη διακύμανση των ποσοτήτων εξαγωγής δείχνει ότι οι ελληνικοί εμφιαλωμένοι οίνοι δεν έχουν πιστούς πελάτες, με άλλα λόγια δεν είναι αναγνωρίσιμοι από την αγορά.

Οι εισαγόμενες ποσότητες παρουσιάζουν δύο άλματα. Το πρώτο, και μεγάλο, το 1891 με την κατάργηση των τελωνιακών δασμών και ένα δεύτερο μικρότερο το 1901 με την κατάργηση του φόρου κατανάλωσης. Ο Έλληνας αρέσκεται στους ποιοτικούς ευρωπαϊκούς οίνους, κυρίως γαλλικούς, αλλά δεν μπορεί να πληρώσει πολλά.

Χαρακτηριστική είναι και η διαφορά τιμής ανά οκά μεταξύ εξαγομένων και εισαγομένων οίνων.

Τα κείμενα που ακολουθούν περιγράφουν την υποδοχή των ελληνικών εμφιαλωμένων οίνων από την ευρωπαϊκή αγορά.

«[...]μέρος της εκθέσεως του καθηγητού Χημείας Αναστ. Κ. Χρηστομάνου, προέδρου της Ελλανοδικών Επιτροπής δια τους οίνους κλπ, αφορούσης τους εξετασθέντας τοιούτους κατά την Γ΄ Ολυμπιακήν Έκθεσιν του 1875. “Οι μέλανες οίνοι της Κορινθίας, ο Αγιογεωργίτικος οίνος της Νεμέας, εισίν οίνοι αρίστην χαίροντες ευπόληψιν εν Ελλάδι. Αλλά και πέραν των ορίων της Ελλάδος εγνωρίσθη τώρα ο οίνος Κορινθίας, ως οίνος της Ακροκορίνθου, ον επιτυχώς παρασκευάζουσιν οι δραστήριοι Αδελφοί Τρίπου. [...] Κατ’ αρχάς μεν προμήθευσαν 20.000 οκάδας οίνου, αυξανόμενης κατ’ έτος της προμήθειας εκ των οίνων πάντοτε της Νεμέας (Αγ. Γεωργίου), όπου ηγόρασαν 100 στρέμματα αμπελών, εξ ων λαμβάνουσιν εν μέρος του αναγκαιούντος αυτοίς οίνου, το δε υπόλοιπον, μέχρις 120.000 οκάδων κατ’ έτος προμηθεύονται παρά των εκεί κατοίκων και εκ των πέριξ της Κορίνθου. Το μέχρι τούδε διατηρηθέν πρόγραμμα των αδελφών Τρίπου είναι α) να μην εξαγωγήσιν οίνους εις κυκλοφορίαν νεωτέρους των τριών ετών και β) να συνιστώσιν αυτούς εις το εσωτερικόν και εξωτερικόν ως γνησίους ελληνικούς, μεταχειριζόμενοι την επιγραφήν του καταστήματος αυτών δι’ ελληνικών χαρακτήρων και εις το εξωτερικόν ακόμη. Έρχισεν νυν να εισάγεται ο οίνος ούτος και εν Γερμανία και μάλιστα συνίσταται θερμώς παρά καταναλωτών, ιατρών και διευθυντών νοσοκομείων, ως τε ευθυνότερος, ως τονοτικώτερος και ως υγιεινότερος του μέλανος οίνου του Βορδώ. Αποκλειστικήν αποθήκην του οίνου τούτου, ως και τινων θηραϊκών οίνων έχει ο I. F. Menzer εις Neckargemund της Βάδης, ανταποκριτής των αδελφών Τρίπου, όστις αναγγέλει δι’ όλων των εφημερίδων την πώλησιν ελληνικών οίνων και ιδίως της Ακροκορίνθου προς μάρκα 1,60 ήτοι δρχ, 2,30 κατά φιάλην. Εκ της ποιότητος του οίνου τούτου πάντες μέχρι τούδε οι εν Ευρώπη καταναλωταί έμειναν ευχαριστημένοι. [...] Ούτω έφθασαν εις Αμερικκήν κατ’ ειδήσεις του κ. Μπότση εν αρίστη καταστάσει διατηρήσεως

επανεπιλημμένα αποστολαί ανά 100 κιβωτίων οίνου και μεγάλως ευηρέστησαν. Εις Μάντζεστερ και Λίβερπουλ, όπου προς τον σκοπόν της συστάσεως των οίνων απεκατέστησαν ένα των αδελφών αυτών, γίνεται αρκετή αναλόγως του χρόνου κατανάλωσις. [...] Ο οίνος της Ακροκορίνθου δύναται επιτυχώς ν' αντικαταστήσει ου μόνον τον κοινόν αλλά και τον εξευγενισμένο οίνον του Βορδώ. [...] όταν δε χρονίση, τουτέστιν μετά 3 ή 4 έτη, γίνεται και αυτού του St. Julien αρωματικώτερος [...] Ο δε νέος οίνος και ιδιώς ο των ετών 1871 και 1872 ομοιάζει προς τα είδη Beaune και Pommard των βουργουνδίων οίνων». (Τρίπος 2009, σ. 162 – 164).

«ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΟΙΝΟΙ. Εξ εκθέσεως δημοσιευθείσης περί των Ελλ. Οίνων εν Γερμανία πληροφορούμεθα ότι μεγάλην ούτοι καθ' εκάστην λαμβάνουσι διάδοσιν, τρεις δ' είναι οι εμπορικοί Γερμανικοί οίκοι οι εισάγοντες τους οίνους ημών δια Ροτερδάμης και Αμβούργου. Οι κυρίως εισαγόμενοι μέλανες οίνοι είναι ο Καμαρίτης και ο του Βάκχου εκ των Θηραϊκών, έτι δε ο Μωρέας, ο του όρους Αίνου της Κεφαλληνίας και του Μαραθώνος του κ. Σκουζέ. Γλυκείς δ' ελληνικοί οίνοι καταναλισκόμενοι εν Γερμανία είναι ο Θηραϊκός της Καλλίστης ομοιάζων προς την Μαρσάλαν, ο λευκός μοσχάτος της Κεφαλληνίας, ο λευκός της Μονεμβασίας και ο ερυθρός της Μαυροδάφνης, αμφότεροι της γερμανικής οινοποιίας Πατρών. Πλην όμως των οίνων τούτων εισάγονται εις Γερμανίαν και εν τη λοιπή Ευρώπη και πολλοί άλλοι Κεφαλληνίας, Κορίνθου, Πατρών, Λευκάδος κλπ. Η τιμή των Ελλ. οίνων κατά φιάλας ποικίλει μεταξύ 2 – 4 δραχμών. Και επειδή περί Ελληνικών οίνων, αναγράφομεν ότι η διεύθυνσις του ξενοδοχείου Grand Hotel των Παρισίων εδημοσίευσε δήλωσιν ότι πλην των οίνων του Μαραθώνος του κυρίου Σκουζέ ηγόρασε και μεγάλην ποσότητα οίνων Πατρών και Κορίνθου, ους εκθέτει εις πώλησιν λιανικώς και χονδρικώς». (Πονηρόπουλος 1888, σ. 382/386).

«Εις την τελειοποίησιν της θεραπείας των ωραίων κλημάτων της νήσου, εις την εξαυγένισιν του οίνου δια νοήμονος περιποιήσεως και της αποθηκεύσεως των αξιολογών παλαιών οίνων συνεβάλετο τα μάλιστα ο υποπρόξενος του Γερμανικού κράτους Ερνέστος Τουλ. Εις αυτόν κυρίως οφείλεται το ότι οι οίνοι Κεφαλληνίας διαρκώς επί μάλλον λαμβάνουσι την αρμόζουσαν αυτοίς θέσιν εις το ευρωπαϊκόν εμπόριον. Το μέγιστον μέρος της όλης παραγωγής της μεγάλης αυτού οινοποιίας στέλλεται εις Γερμανίαν. [...] Όλη η εξαγωγή του οίνου ήτο τω 1888: 215.000δρ εξ αυτών δ' αποστάλησαν εκλεκτοί οίνοι εις Γερμανίαν 116.250δρ.». (Παρτς 1890, σ. 251).

«Οι ελληνικοί οίνοι δύναται να υποδιαιρεθούν εις τας ακόλουθους τέσσαρας κατηγορίας. α') Επιτραπέζιοι οίνοι α' ποιότητος. β') Επιδόρπιοι. γ') Κοινοί επιτραπέζιοι και δ') Οίνοι μίξεως. Οι πρώτης κατηγορίας είνε μικράς σημασίας. Εις τούτους ιδίως

κατατάσσονται οι οίνοι Μαραθώνος (clos Marathon), Δεκελείας και Πύργου Βασιλίσσης. Επιδόρπιοι είναι οι οίνοι Δεμέστιχα, Καλάβρυτα και Μαυροδάφνη της εν Πάτραις γερμανικής εταιρείας η “Αχαΐα” και οι οίνοι Μαυροδάφνη και Μοσχάτον του οινοποιείου Τουλ εις Αργοστόλιον, αποτελούντες δυνατούς οίνους εξαγομένους ιδίως εις Αγγλία και Γερμανίαν. [...] Κοινοί επιτραπέζιοι είναι οι οίνοι των οινοποιείων Συψώμου εις Πάτρας, Σόλωνος εις Αθήνας, Οικονομίδου εις Χαλκίδα και άλλων. Το οινοποιείον Αμβουργερ εις Πάτρας κατασκευάζει κοινούς οίνους δι’ εξαγωγήν. Η Τετάρτη κατηγορία των οίνων της μίξεως αποτελεί άξιον λόγου αντικείμενο του εξαγωγικού εμπορίου της Ελλάδος». (Λοβέρδος 1902, σ. 26, 27/16).

«[...] Περισσότερον να παρατηρήσωμεν, ότι ο καταναλισκόμενος εν Αιγύπτω οίνος εισάγεται όλος εκ του εξωτερικού, επομένως η χώρα αύτη είναι καταλληλοτάτη προς ανάπτυξιν της Ελληνικής οινεμπορίας, διότι αύτη μόνον άλλα ξένα προϊόντα έχει να συναγωνισθή και ουχί εγχώρια. Εν τω συναγωνισμώ τούτω οι Έλληνες ως εκ της γειτνιασεως μετά της Αιγύπτου, της διαφοράς του χαρτονομίσματος, του πλήθους των εν Αιγύπτω συμπατριωτών των και της ποιότητος των οίνων, έπρεπε λογικώς να ήναι ακαταμάχητοι. Τι λοιπόν παρηγκώνισε τους Ελλ. οίνους εις την πέμπτην σειράν των εισαγωγικών χωρών; Τα σφάλματα των εν Ελλάδι εμπόρων και παραγωγέων, ένεκα των οποίων σχετικώς μειονεκτούμεν εν τη εισαγωγή οίνων ενταύθα, εισί: α) η κακή εκλογή τινων αντιπροσώπων, η έλλειψις διαφημίσεως και η μη αποστολή παραγγελιοδόχων (commis voyageurs) ικανών, οίτινες ερχόμενοι τουλάχιστον άπαξ του έτους να επισκέπτονται τους εμπόρους και τους ξενοδόχους, [...]. β) η ελλιπής συσκευή, βυτία π.χ του αυτού αποστολέως εν τη αυτή αποστολή έρχονται ανάμικτα μικρά και μεγάλα, νέα και παλαιά, πολλάκις διατηρούντα οσμίν ή γεύσιν εκ του προηγούμενου περιεχομένου των, φιάλαι της αυτής μάρκας έρχονται διαφόρων αποχρώσεων και διαστάσεων με ετικέττας ατάκτως επικολλημένας, με φελλούς ήδη χρησιμοποιηθέντας κτλ. γ) η αμέλεια των αποστολέων περί τη ταχείαν και πιστήν εκτέλεσιν των παραγγελιών. δ) η έλλειψις σταθερότητος των ποιότητων έκαστον έτος πολλάκις δε και εντός ενός και του αυτού έτους παραλλάσσουν αι ποιότητες των οίνων εις τρόπον ώστε, μετά δύο ή τρεις δοκιμάς αποθαρρύνεται ο καταναλωτής και προστρέχει εις άλλους ιδίως εις του Γαλλικούς. ε) η νόθευσις των οίνων δι’ αναμίξεως σταφιδίτου ή δι’ άλλων μέσων. στ) η σχετικώς ακριβή τιμή των Ελληνικών οίνων συγκρινομένων προς άλλους Γαλλικούς και Ιταλικούς ομοίας τάξεως». (Δελτίον του εν Αλεξανδρεία Εμπορικού Επιμελητηρίου, εφημερίς Ο Αγών 21/5/1905).

6.8 Κατάταξη προϊόντων σύμφωνα με την αξία εξαγωγών

Πίνακας 6.6 Κατάταξη προϊόντων σύμφωνα με την αξία εξαγωγών

	1	2	3	4	5	6	7	8	οίνος
1887	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	ελαιόλαδον	καπνός	σύκα	στόγγιοι	βάλανοι	3
1888	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	σύκα	καπνός	ελαιόλαδον	στόγγιοι	βάλανοι	3
1889	σταφίς	μεταλλίδες	ελαιόλαδον	οίνος	καπνός	στόγγιοι	σύκα	βάλανοι	4
1890	σταφίς	μεταλλίδες	καπνός	οίνος	ελαιόλαδον	σύκα	στόγγιοι	βάλανοι	4
1891	σταφίς	μεταλλίδες	ελαιόλαδον	οίνος	καπνός	στόγγιοι	βάλανοι	σύκα	4
1892	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	σύκα	έλαιον	καπνός	στόγγιοι	βάλανοι	3
1893	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	ελαιόλαδον	καπνός	σύκα	στόγγιοι	βάλανοι	3
1894	σταφίς	μεταλλίδες	ελαιόλαδον	οίνος	σύκα	καπνός	στόγγιοι	κονιάκ	4
1895	σταφίς	μεταλλίδες	ελαιόλαδον	οίνος	σύκα	καπνός	στόγγιοι	κονιάκ	4
1896	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	σύκα	ελαιόλαδον	καπνός	στόγγιοι	κονιάκ	3
1897	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	ελαιόλαδον	σύκα	καπνός	βάλανοι	κονιάκ	3
1898	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	ελαιόλαδον	σύκα	βάλανοι	καπνός	κονιάκ	3
1899	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	ελαιόλαδον	σύκα	καπνός	βάλανοι	κονιάκ	3
1900	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	καπνός	σύκα	ελαιόλαδον	βάλανοι	μέταξα	3
1901	σταφίς	μεταλλίδες	ελαιόλαδον	καπνός	σύκα	βάλανοι	οίνος	στόγγιοι	7
1902	σταφίς	μεταλλίδες	ελαιόλαδον	καπνός	οίνος	σύκα	βάλανοι	στόγγιοι	5
1903	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	καπνός	σύκα	ελαιόλαδον	βάλανοι	κονιάκ	3
1904	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	καπνός	σύκα	ελαιόλαδον	βάλανοι	μέταξα	3
1905	σταφίς	μεταλλίδες	καπνός	οίνος	σύκα	ελαιόλαδον	βάλανοι	μέταξα	4
1906	σταφίς	μεταλλίδες	ελαιόλαδον	καπνός	οίνος	σύκα	μέταξα	βάλανοι	5
1907	σταφίς	μεταλλίδες	καπνός	οίνος	ελαιόλαδον	σύκα	μέταξα	βάλανοι	4
1908	σταφίς	μεταλλίδες	ελαιόλαδον	οίνος	καπνός	σύκα	βάλανοι	μέταξα	4
1909	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	καπνός	σύκα	μέταξα	βάλανοι	ελαιόλαδον	3

Πηγή: Εξωεμπόριον Εμπόριον των αντιστοίχων ετών, Ήθηιακή Βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Η κορινθιακή σταφίδα ανεξάρτητα από την κρίση κρατάει σταθερά και αποκλειστικά τα πρωτεία στις εξαγωγές της χώρας.

Ο μεταλλευτικός πυρετός που εμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας 1860 καλά κρατεί και επεκτείνεται πέρα του αργυρούχου μόλυβδου. Με τον όρο μεταλλίδες εννοούνται τα ακόλουθα μεταλλεύματα που εξάγονται από τα αντίστοιχα μεταλλεία:

Αργυρούχος Pb	Λαύριο - Στυλίδα
Ένθετος Pb ή γαληνίτης	Λαύριο
Μαγγανιούχος Fe	Σύρος – Λαύριο - Στυλίδα - Μήλος
Zn καλαμίνα	Λαύριο
Ένθετος Zn ή σφαλατίτης	Λαύριο

Οι εξαγωγές των μεταλλίδων βρίσκονται σταθερά στη δεύτερη θέση.

Ο οίνος βελτιώνει τη θέση του σε σχέση με την περίοδο I, χάριν του εξαγωγικού πλεόν προσανατολισμού και των συγκυριών. Βρίσκεται πλέον μεταξύ 3ης και 5ης θέσης. Παρατίθενται ενδεικτικά η αξία εξαγωγής των 8 κυριότερων προϊόντων του 1900.

Σταφίς	52,8	εκατομμύρια
Μεταλλίδες	20,8	-//-
Οίνος	4,8	-//-
Καπνός	3,5	-//-
Σύκα ξηρά	2,4	-//-
Ελαιόλαδο	2,3	-//-
Βάλανοι	1,6	-//-
Μέταξα	0,9	-//-

Πηγή: Λοβέρδος 1902, σ. 49

Κεφάλαιο 7. Τα προϊόντα σύγκρισης. Περίοδος ΙΙΙ

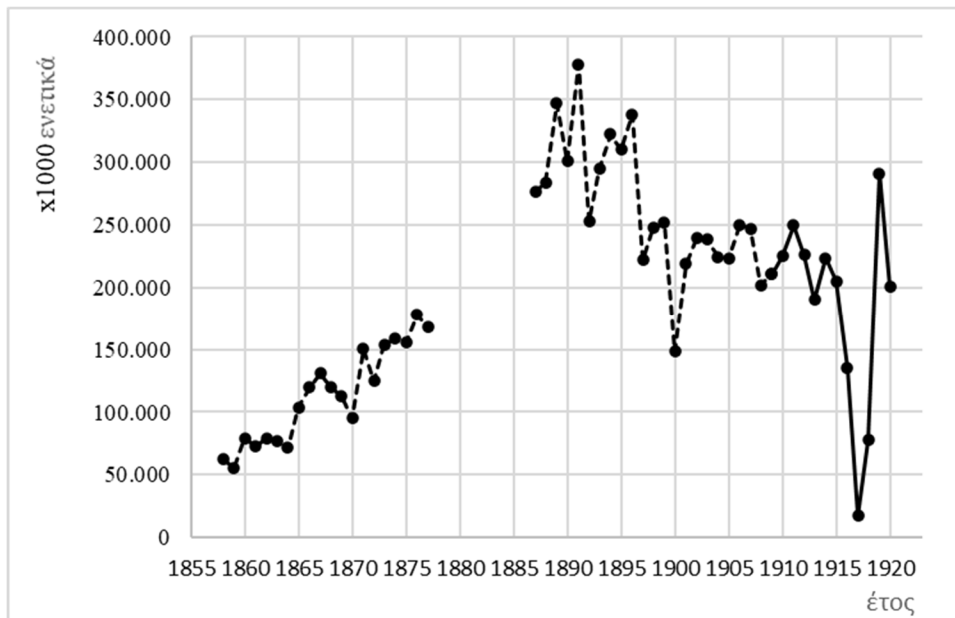
7.1 Η κορινθιακή σταφίδα

Πίνακας 7.1.Εξαγωγή κορινθιακής σταφίδας κατ' έτος, ποσότητα, αξία, ποσοστό επί της αξίας των εξαγωγών της επικράτειας και τιμή ανά 100 ενετικά λίτρα. Περίοδος ΙΙΙ

	ποσότης ενετικά λίτρα	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας
1910	225.180.412	40.523.474	28,03%	18,00
1911	249.882.627	46.728.051	33,16%	18,70
1912	225.908.098	40.668.457	27,82%	18,00
1913	190.132.026	34.223.764	28,76%	18,00
1914	223.321.011	39.081.176	21,89%	17,50
1915	205.097.183	36.917.492	16,91%	18,00
1916	135.021.980	43.207.033	27,90%	32,00
1917	17.413.150	7.140.039	6,34%	41,00
1918	77.422.161	96.777.701	32,60%	125,00
1919	291.228.879	163.554.139	21,40%	56,16
1920	200.280.342	120.168.205	17,51%	60,00

Πηγή: Εξωτερικών Εμπόριον των αντιστοιχων ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Γραφική παράσταση 7.1

Χρονική εξέλιξη της εξαγωγής κορινθιακής σταφίδας κατά ποσότητα. Περίοδοι Ι – ΙΙ - ΙΙΙ

«Η φυτευμένη έκταση ανέρχεται εις 89.000 περίπου εκτάρια, εξ ων 75.000 με σταφιδοκλήματα παρέχοντα 170.000 τόνους σταδίου και 14.000 εκτάρια με αμπέλους παράγουσας 2.500.000 εκτόλιτρα. Η σταφίδα διέρχεται κρίσιν λόγω υπερπαραγωγής. Η μέθοδος της καλλιέργειας της είνε πρωτόγονος, τα εργαλεία πανάρχαια και τα λιπάσματα σπανιότατα. Η ξήρανσις δι' εκθέσεως εις τον ήλιον είνε μέθοδος οικονομική μεν αλλ' εκθέτουσα τον καρπόν εις τον κίνδυνον της καταστροφής εκ βροχής. Ανακούφισιν εις την εκ της υπερπαραγωγής σταφιδικήν κρίσιν, επέφερεν οπωσδήποτε η εκ σταφίδος παραγωγή οινοπνεύματος και οίνων. Κατά το 1911 – 1912 η εταιρία οίνων και οινοπνευμάτων παρήγαγε 2.333.000 οίνου». (Καιροφύλλας, Πολιτική επιθεώρησις, τευχ. 26, 1916, σ. 907/26).

Η απότομη πτώση των εξαγωγών από το 1914 και μετά είναι απότοκος της έναρξης του Α' παγκοσμίου πολέμου που επέφερε ανεπάρκεια στα μεταφορικά μέσα, οι δε τιμές υφίστανται πολύ μεγαλύτερες διακυμάνσεις όπως όλα τα αγροτικά προϊόντα κατά τη διάρκεια του πολέμου. Το πολύ χαμηλό ελάχιστο του 1917 οφείλεται επιπροσθέτως και στον «ειρηνικό αποκλεισμό» των συμμάχων. Το 1919 επιτρέπεται η ελεύθερη εισαγωγή της σταφίδας στην Αγγλία και οι εξαγωγές εκτινάσσονται. Παράλληλα παρατηρούνται και μεγάλες διακυμάνσεις στους ναύλους. Μην παραληφθεί ότι όλη η εξαγόμενη σταφίδα μεταφέρεται στις χώρες προορισμού ακτοπλοϊκώς. «Οι ναύλοι της σταφίδας δια Λίβερπουλ και Λονδίνον προς του πολέμου εκυμένοντο από 16 – 25 σελίνια κατ' αγγλικό τόνον (2.117 εν. λ.) ήτοι περί τας 12 δραχ. κατά εν. χιλιόλιτρον. Κατά το 1918 ανήλθον εις 200 – 400 σελίνια δηλ. περί τας 180 δραχ. κατά εν. χιλιόλιτρον. Κατά τας αρχάς του 1919 έπεσαν εις 60 – 70 σελίνια, δηλ εις 40 δραχ. περίπου». (Ευελπίδης, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 11, 1919, σ. 166/7).

Κατά την τριετία 1916 – 1917 – 1918, λόγω πολέμου, το μη εξαχθέν πλεόνασμα της σταφίδας ανήλθε σε 400 εκατομμύρια ενετικές λίτρες. Η εγχώριος βιομηχανία, ευτυχώς, το απορρόφησε για την παρασκευή οίνων και οινοπνευμάτων «κατόπιν μάλιστα της ευρείας καταναλώσεως αυτών υπό των εδώ συγκεντρωθέντων πολυπληθών συμμαχικών στρατών και στόλων και των εκατοντάδων χιλιάδων ομογενών και Σέρβων προσφύγων. Διο τον λόγον τούτον η τιμή της σταφίδος, [...] όχι μόνον δεν κατέπεσεν, αλλά και υψώθη σημαντικώς». (Χασιώτης, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 5 - 6, 1920, σ. 67/4).

Στον πίνακα του παραρτήματος Π.3 φαίνεται ότι η Αγγλία είναι η μόνη σταθερή χώρα προορισμού.

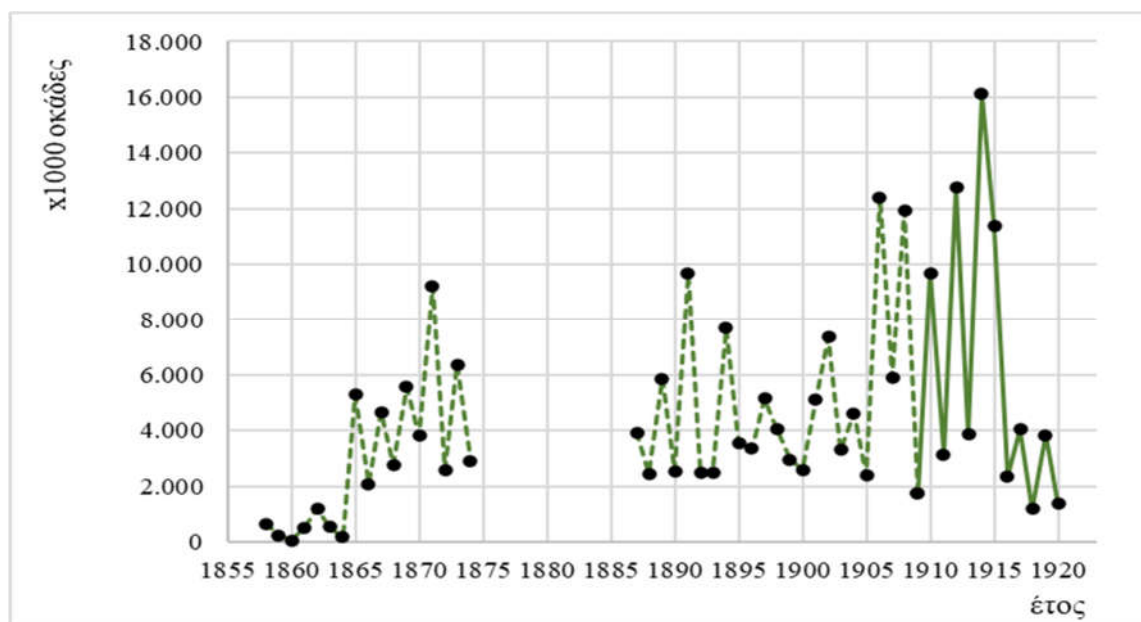
7.2 Το ελαιόλαδον

Πίνακας 7.2 Εξαγωγή ελαιολάδου κατ' έτος, ποσότητα, αξία, ποσοστό επί της αξίας των εξαγωγών της επικράτειας και τιμή ανά οκά. Περίοδος ΙΙ

	ποσότης οκάδες	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας
1910	9.703.086	17.465.554	12,08%	1,80
1911	3.145.171	4.088.724	2,90%	1,30
1912	12.763.827	15.316.593	10,48%	1,20
1913	3.881.489	4.657.726	3,91%	1,20
1914	16.122.217	20.215.272	11,32%	1,25
1915	11.382.837	18.212.539	8,34%	1,60
1916	2.369.706	5.213.353	3,37%	2,20
1917	4.038.401	8.928.482	7,93%	2,21
1918	1.188.334	4.754.216	1,60%	4,00
1919	3.838.330	15.384.144	2,01%	4,01
1920	1.386.145	5.821.363	0,85%	4,20

Πηγή: Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχων ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Γραφική παράσταση 7.2

Χρονική εξέλιξη της εξαγωγής ελαιολάδου κατά ποσότητα. Περίοδοι Ι – ΙΙ - ΙΙΙ

«Σήμερον οι ελαιώνες κατέχουν έκτασιν 300.000 εκταρίων, παντού σχεδόν της Ελλάδος πλην της Θεσσαλίας. Εν τούτοις η καλλιέργεια της υστερεί όσον αφορά την πυκνότητα. [...] Κατά στατιστικήν του υπουργείου της Εθνικής Οικονομίας, η

ελαιοπαραγωγή του 1912 – 1913 απέφευρεν εις ελαίας και έλαιον 40.000.000 φρ. εις την χώραν. Είνε αληθές, ότι η συγκομιδή του έτους εκείνου υπήρξεν εξαιρετικώς καλή». (Καιροφύλλας, Πολιτική επιθεώρησις, τευχ. 26, 1916, σ. 907/26).

Οι μέθοδοι ελαιοκαλλιέργειας και ελαιουργίας όμως δεν εξελίσσονται με αποτέλεσμα αφενός η ποσότητα του ελαιοκάρπου να μην είναι αντίστοιχη της έκτασης της καλλιέργειας και αφετέρου η ποιότητα του ελληνικού ελαιολάδου να παραμένει κακή. Η κατάσταση, αν και σχολιάζεται από πολλούς αρκετά χρόνια, φαίνεται να μην αλλάζει.

Το απόσπασμα της έκθεσης, που υποβλήθηκε το 1911 στο υπουργείο Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας, από το γεωπόνου, ελαιουργό Αλεξ. Ν. Γεωργακόπουλο, περιγράφει την κατάσταση.

«Εν Ευβοία, Κυνουρία και καθ' όλον το Κράτος παρατηρείται προϊούσα μείωσις της ελαιοπαραγωγής οφειλομένη εις την έλλειψιν καλλιεργείας του εδάφους των ελαιώνων, εις την μη λίπανσιν και κλάδευσιν των ελαιοδένδρων και εις την δια ραβδισμού συλλογήν του ελαιοκάρπου δια της οποίας καταστρέφονται οι καρποφορούντες διετείς κλαδίσκοι. [...] Δι' έλλειψιν κανονικής των ελαιοδένδρων κλαδεύσεως, η οποία εις τινας δήμους καταντά ξύλυσσις, επέρχεται καθ' όλον το Κράτος μείωσις τουλάχιστον κατά το 1/5 της όλης παραγωγής, αντιστοιχούν προς το ποσόν των 30, το ολιγώτερον, εκατομμυρίων οκάδων ελαιοκάρπου, δεδομένου ότι η Ελλάς παράγει κατά μέσον όρον περί τας 150 εκατομμύρια οκάδας. [...] Όλαι σχεδόν αι ελαιοφόροι επαρχίαι του Κράτους ηδύναντο να κάμνωσιν αρίστης ποιότητος έλαιον αντί του παραγομένου σήμεραν, όπερ είναι κατωτέρας ποιότητος. Κυριωτέρα τούτου αιτία δεν είναι τόσο η η έλλειψις επαρκούς αριθμού ελαιοτριβείων, όσον η επιβλαβής συνήθεια τους να διατηρούσι τον καρπόν επί μήνας και κατόπιν να κατεργάζονται αυτόν σαπισμένον πλέον και όζοντα». (Αρχιμήδης, τευχ. 12, 1911, σ. 141 – 143).

Από τη συνέντευξη του γενικού γραμματέα του Υπουργείου Γεωργίας Αλ. Μυλωνά στην εφημερίδα Tempo της Ρώμης «Έχομεν πολλές αυτοφυνείς ελαίας, αίτινες δέον εμβολιασθώσι και το ταχύτερον. Και επί του προκειμένου θα μνημονεύσω νόμον ημών, όστις ορίζει την παραχώρησιν γαιών εις χωρικούς υπό τον όρον, ίνα αι εν αυταίς αγριελαίαι εμβολιασθώσι. Αν εντός 5 ετών δεν διενεργηθεί ο εμβολιασμός τοις αφαιρούνται αι γαίαι». (Νέα γεωπονικά, τευχ. 2, 1919, σ. 18/3). Μόνο που ο νόμος είναι του 1856 (κεφ. 3.2).

Η μελέτη του Γ. Παπαβλασόπουλου, Νομογεωπόνου Κερκύρας, είναι άκρως διαφωτιστική για τις συνθήκες της ελαιοπαραγωγής.

«Επί 3.000.000 ελαιοδένδρων, κατεχόντων 220.000 στρέμματα, η κατά δένδρον απόδοσις θα είναι 2 οκ. 256 δράμια ελαίου η δε κατά στρέμμα τοιαύτη 50 οκάδες. Η απόδοσις αυτή είναι [...] κατά το ήμισυ μικροτέρα της μέσης κατά διετίαν τοιαύτης των μάλλον ελαιοκομικών επαρχιών της Ιταλίας (Σικελία, Πούλια) και της Νοτίου Γαλλίας. Ποία τα αίτια της σχετικώς με τας αναφερθείσας επαρχίας μικροτέρας ταύτης αποδόσεως δεν είνε δύσκολων να εύρωμεν, Και πρώτον η έλλειψις καλλιεργητικών φροντίδων είνε βεβαίως εκ των κυριωτέρων. [...] η καλλιέργεια του εδάφους, εάν που γίνεται, μόνον κατ' αραιάς περιόδους ετών διενεργείται, η λίπανσις έτι αραιότερον και δυστυχώς, λόγω του επικλινούς του εδάφους και αυτά τα από των ελαιοδένδρων αποβαλλόμενα φύλλα, παρασύρονται μακρά των ελαιώνων. Τέλος η κλάδευσις, μόλις από τινος υπό ελαχίστων ελαιοκτηματιών εισαχθείσδα, κατά τα τελευταία ταύτα έτη μετετράπη εις καταστρεπτικήν κοπήν ή και εκρίζωσιν έτι πολλών ελαιοδένδρων, λόγω υψηλής τιμής των ξύλων και ξυλανθράκων. [...] Άλλη αιτία της μικροτέρας εις έλαιον αποδόσεως είνε η ανεπάρκεια των ελαιοτριβείων προς έγκαιρον κατεργασίαν των ελαιών και η χρήσις μηχανημάτων όχι τελείων δια την παραγωγή ελαίου. [...] Υπάρχουσι δε σήμερα ως έγγιστα εν τη επαρχία Κερκύρας 1150 ελαιοτριβεία ιπποκίνητα, και 20 μηχανοκίνητα, με 1000 σιδηρά πιεστήρια, 400 ξύλινα και 60 υδραυλικά. Αλλά κατά τα έτη καλής καρποφορίας επειδή δεν καθίσταται δυνατόν ο ελαιόκαρπος ν' αλεσθή εγκαίρως, τοποθετείται και πιέζεται εντός μεγάλων καδών, των αυτών συνήθως ένθα διενεργείται η οινοποίησησις. [...] Τα έλαια της επαρχίας Κερκύρας λογίζονται γενικώς υπό των ξένων εμπόρων αγοραστών ως τα εκλεκτότερα εκ των ελληνικών ελαίων, εν τούτοις όμως πόρω απέχουν από του να φθάσουν την φήμην των εκλεκτών ελαίων της Νικαίας, Λούκας κλπ.» (Παπαβλασόπουλος, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 9, 1919, σ. 134, 135/7 – 8).

Το άρθρο του Σ. Χασιώτη, τμηματάρχη της γεωργίας, δίνει την εικόνα της ποιότητας των παραγομένων ελαίων.

«Η παραγωγή ελαίου φθάνει τα έτη της ευφορίας μέχρι 120 εκατομμ. οκ. και κατά μέσον όρον περί τα 75 εκατομμ. οκ. [...] Η φύσις του εδάφους, όπου φύονται τα περισσότερα από τα ελαιόδενδρά μας είνε δια να δίδη εκλεκτά και εξαιρετικής ποιότητος λάδια. Και εν τούτοις, εάν αξαιρέσωμεν τα πολύ μικράς ποσότητας ελαίου, όσον παρασκευάζεται δια συστηματικών ελαιουργείων υπό των ολιγών προοδευτικών ελαιοκτημόνων ή εργοστασιαρχών εις την Κέρκυραν, Καλάμας, Λέσβον, Πειραιά, Δαμαλά, Ηράκλειον κλ. ως και τινας μερίδας λαδιών φυσικής ποιότητος ανωτέρας των άλλων, Μάνης λ.χ. Κρανιδίου, Παζών, Κηφησίας κλ. τα περισσότερα λάδια μας ίσως μάλιστα τα 4/5 του συνόλου είνε συνήθως βρωμόλαδα, κάκοσμα, με υπερβολική οξύτητα, ταγγά, καιόντα

εις τον λαιμόν, δύσπεπτα και αηδή. Βεβαίως και τα περίφημα λάδια της Λούκας και της Νικαίας αν εγένεντο με τας ιδικά μας πρωτογενείς μεθόδους και με τόσην αμέλειαν, με όση και τα Ελληνικά λάδια, δεν θα διέφερον ουσιωδώς από τα δικά μας, τα οποία εις τας ξένας αγοράς θεωρούνται ως τα κατώτερα λάδια, πωλούμενα εις πολύ μικροτέραν τιμήν από τα ιταλικά. Όσα δε Ελληνικά λάδια καταναλίσκονται έξω, συνήθως υφίστανται νέαν κατεργασίαν εις την Ιταλία και λαμβάνουν μετά τούτο την γεύσιν, την φήμην και το όνομα των περιφήμων ιταλικών ελαίων». (Χασιώτης, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 4, 1920, σ. 50, 52/3, 5).

Στον πίνακα του παραρτήματος Π.6 φαίνεται ότι μέσα στα παραγμένα χρόνια των πολέμων η Ιταλία αναδεικνύεται ως κύρια χώρα προορισμού του ελληνικού ελαιολάδου απορροφώντας το 30% της ποσότητας εξαγωγής.

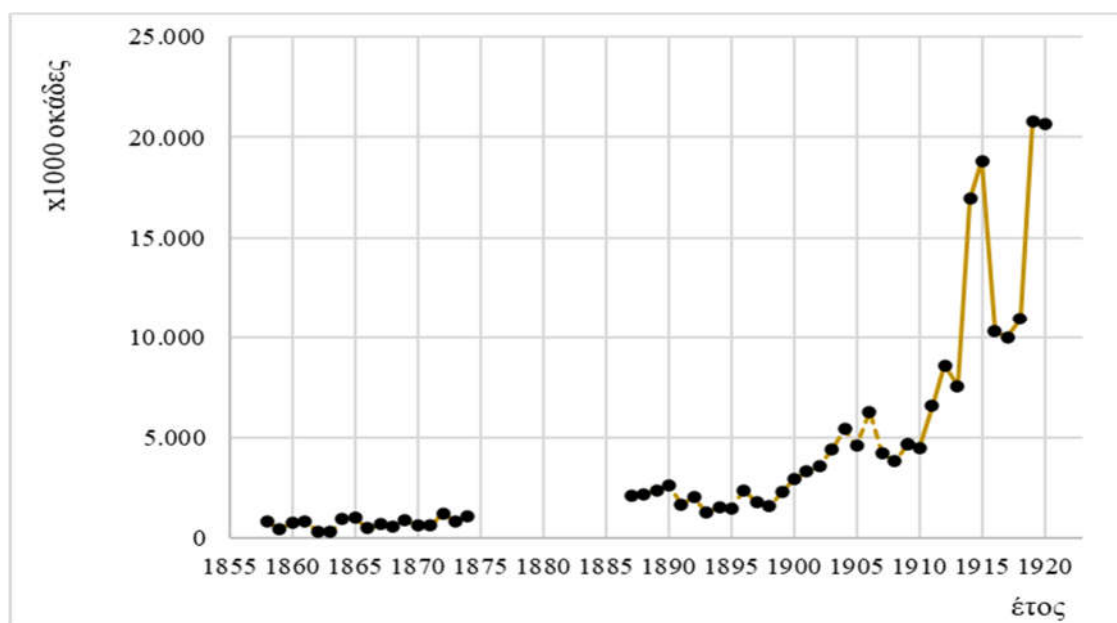
7.3 Ο καπνός

Πίνακας 7.3 Εξαγωγές καπνού κατ' έτος, ποσότητα, αξία, ποσοστό επί της αξίας των εξαγωγών της επικράτειας και τιμή ανά οκά. Περίοδος ΙΙΙ

	ποσότης οκάδες	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας
1910	4.470.019	12.061.045	8,34%	2,70
1911	6.584.822	18.698.731	13,27%	2,84
1912	8.579.484	19.563.008	13,38%	2,28
1913	7.552.744	17.368.779	14,60%	2,30
1914	16.947.135	41.909.052	23,47%	2,47
1915	18.841.863	65.499.885	30,00%	3,48
1916	10.286.313	40.425.950	26,11%	3,93
1917	9.985.081	47.264.866	41,97%	4,73
1918	10.921.866	134.356.054	45,26%	12,30
1919	20.776.016	249.445.163	32,64%	12,01
1920	20.653.208	196.208.778	28,59%	9,50

Πηγή: Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Γραφική παράσταση 7.3

Χρονική εξέλιξη της εξαγωγής καπνού κατά ποσότητα. Περίοδοι Ι – ΙΙ - ΙΙΙ

«Κατά το 1912 – 1913 η καλλιέργεια καπνού εν Ελλάδι καταλάμβανεν έκτασιν 12.000 εκταρίων. [...] Ενώ κατά το 1904 παρήχθησαν 3.000.000 οκάδων σήμερον έχωμεν παραγωγή 7.000.000 οκάδων. [...] Η μέση τιμή του είνε 4 φρ. το κοιλόν. Τα Ελληνικά καπνά είνε κατώτερα των Τουρκικών τιμωμένων 20 φρ. το κοιλόν. [...] Μεγίστη τούτου εξαγωγή γίνεται εις την Αίγυπτον. Δυστυχώς όμως η Αιγυπτιακή Κυβέρνησις ηύξησεν εσχάτως τον τελωνειακόν δασμόν επί των εισαγομένων καπνών. [...] Η Θεσσαλία παράγει τον μαύρον και κίτρινον καπνόν. Ο μυρωδάτος, ο ζητούμενος από την Αίγυπτον δεν επιτυγχάνει εκεί, παρά τας επανειλημμένας προσπαθείας καλλιεργείας του. η εν Θεσσαλία καπνοπαραγωγή αυξάνει από έτους εις έτος. Κατά τον εμπορικόν σύλλογον Βόλου, ενώ κατά το 1906 – 1907 παρήχθησαν μόνον 2.500.000 οκάδες σήμερον η παραγωγή ανήλθε περί τα 6.000.000. Η Βοιωτία, η Αργολίς και η Φθιώτις παράγουν ομοίως καπνόν. Τα καπνά Άργους και Ναυπλίου καθ' ο προϊόντα πεδιάδος είνε πολύ κατωτέρας ποιότητας και χρησιμοποιούνται ως γέμισμα των Βελγικών και Ολλανδικών πούρων. Η τιμή των ποικίλει από 30 – 75 λεπτά την οκάν. Αι συνήθεις τιμαί των καπνών Λαμίας, Λαρίσσης και Αγρινίου κυμαίνονται από 2 – 4 φρ. κατ' οκάν. Τα ξένα Μονοπόλεια απειράθησαν να αγοράσουν καπνά από την Ελλάδα. Τα Αυστριακά και Γαλλικά μονοπόλεια θα ηγόραζον καπνά Θεσσαλίας. Ατυχώς, η κακή πίστις μερικών μεσιτών καθιστά συχερή την αγοράν. Η Γαλλική Κυβέρνησις κατόπιν παραδόσεως κατωτέρων ποιότητων εις τιμάς υψηλοτέρας, αίτινες ανταπεκρίνετο εις παραγγελίαν 1.000.000 φρ. έπαυσε τας εξ Ελλάδος αγοράς της». (Καιροφύλλας, Πολιτική επιθεώρησις, τευχ. 26, 1916, σ. 907, 908/26, 27).

Η ενσωμάτωση της καπνοπαραγωγού Μακεδονίας και Θράκης

«Το σπουδαιότερον των γεωργικών προϊόντων της Μακεδονίας είνε ο καπνός, κατ' εξοχήν πλούσιον και μεγάλης αξίας είδος, ιδίως υπό της Ελλάδος ανακτηθεισών επαρχιών της Ανατολικής Μακεδονίας, οία η πεδιάς των Σερρών, η της Δράμας και η κοιλάς του Παγγαίου. Πέραν δε του ποταμού Νέστου, η εις Βιλαέτιον Ανδριανουπόλεως, επί Τουρκικού καθεστώτος, υπαγομένη επαρχία (Καζάς) της Ξάνθης, ης τμήμα επίσης ανεκτήθη υπό της Ελλάδος είνε επίσης πλουσία εις παραγωγήν καπνών. [...] Τα μεγαλύτερα κέντρα παραγωγής καπνού είνε αι επαρχίαι Σερρών, Δράμας, Παγγαίου και Ξάνθης, εις ας παράγεται η καλλιτέρα ποιότης καπνού, ο λεγόμενος μυρωδάτος καπνός, λόγω του λεπτού και ευχαρίστου αρώματός του. [...] Δευτερεύοντα κέντρα είνε αι επαρχίαι Σκοπειών, Κουμάνοβου, Τίκφες, Στρωμνίτσης της βορείου Μακεδονίας, καθώς και τα διαμερίσματα Λαγκαδά, Κιλκίς, Κασσάνδρας, Γιαννιτσών, Ελασσόνος, Σιατίστης,

Φλωρίνης και άλλα μικρότερα της νοτίου και δυτικής Μακεδονίας». (Κοφινάς, Τα οικονομικά της Μακεδονίας εκ του δελτίου του υπουργείου των οικονομικών 1914, σ. 3 – 9/85 – 91). Σύμφωνα με τον Κοφινά οι ποσότητες παραγωγής και εξαγωγής των Μακεδονικών καπνών, δίνονται στον παρακάτω πίνακα

Πίνακας 7.4 Παραγωγή και εξαγωγές καπνού της Μακεδονίας σε Kg.

	Παραγωγή	Εξαγωγή
1909	20,644,835	19,039,509
1910	25,129,561	12,974,116
1911	23,969,930	20,313,707

Οι χώρες προορισμού των Μακεδονικών καπνών είναι πρωτίστως η Αυστρία και η Αμερική ενώ ακολουθούν η Αίγυπτος και η Ιταλία.

Το σημαντικότερο εμπορευματικό προϊόν της Μακεδονίας, στις περιοχές ιδίως της Καβάλας, Σερρών, Δράμας, Ξάνθης και Θεσσαλονίκης ήταν ο καπνός, οι καλύτερες ποιότητες του οποίου (μπασμάδες, μπασή – μπαλή) ήταν περιζήτητες. Στην Καβάλα και στην Ξάνθη, όπου υπήρχαν μεγάλες καπναποθήκες ζούσαν 14.000 και 9.000 καπνεργάτες αντίστοιχα. (Αγριαντώνη, Ιστορία Νέου Ελληνισμού τόμος 6, σ. 111).

«Η παραγωγή καπνού των Νέων Χωρών, συμπεριλαμβανομένης της Δυτικής Θράκης, ανερχόταν το 1911 στους 38.000 τόνους σε καταγραμμένη οθωμανική παραγωγή 63.500 τόνων, δηλαδή περίπου στο 61% της συνολικής οθωμανικής παραγωγής. Με την προσθήκη των Νέων Χωρών η Ελλάδα γινόταν η κατεξοχήν παραγωγός καπνών ανατολικού τύπου». (Πετμεζάς 2012, σ. 126)

Πίνακας 7.5 Παραγωγή καπνού της Παλαιάς Ελλάδας και των Νέων Χωρών σε τόνους.

	Π. Ελλάδα	Ν. Χώρες
1909		20.645*
1910	8.992	25.268/25.130*
1911	14.044	24.640/23.970*
1912	11.211	15.451
1919	17.063**	12.542**
1920	16.014	16.600/16.602**

Πηγή: Πετμεζάς 2012, σ. 128, * Κοφινάς 1914 σ. 5/87. **Μικέλης 1923 σ. 341/2

Σημείωση: «Δεν πρέπει να βασιζώμεθα επί των στατιστικών [...] ένεκα της αντίστασως των καλλιεργητών καπνού, υποβοηθουμένων υπό των επιτοπίων αρχών, [...]

ούτως ώστε αρκετόν μέρος της παραγωγής διωχετεύετο εις το λαθρεμπόριον». (Κοφινάς 1914 σ. 6/88).

Η μείωση της παραγωγής καπνού των Νέων Χωρών, μετά το 1911, οφείλεται κυρίως στους πολέμους που έλαβαν χώρα στα εδάφη τους αλλά και στην μετακίνηση των ντόπιων μουσουλμανικών πληθυσμών που ήταν ειδικευμένοι στην καλλιέργεια καπνού.

Η κρίση στον ορίζοντα.

Η αγορά του καπνού είχε υποστεί ήδη δύο κρίσεις, μία το 1903 και μία το 1912. «η επέκτασις της καλλιέργειας του καπνού, η αλόγιστος και ασύστατος, άγει εις υπερπαραγωγήν, και δη μετρίας και κακής ποιότητας καπνών, και ταύτης συνέπεια είνε η κρίσις, η εκδηλωθείσα και κατά το 1903 και κατά το 1912. Επανειλημμένως παρετηρήθη, ότι την ύψωσιν των τιμών (1902 και 1911) επηκολούθησε ροπή ακάθεκτος εις καλλιέργειαν ευρυτάτην και απεριόριστον, συνεπεία δε τούτου υπήρξεν η υπερπαραγωγή και η έκπτωσις των τιμών». Κοφινάς 1914 σ. 22/104).

Το ίδιο θα συμβεί επ' αφορμή του πολέμου.

«Η καλλιέργεια του καπνού τελευταίως παρ' ημίν, ένεκα της υπερτιμήσεως αυτού, κατέλαβε μεγάλας εκτάσεις. Ο τερματισμός της εμπολέμου καταστάσεως θα ωφελήσει μάλλον την ελευθέραν εξαγωγήν των καπνών της Καβάλας, ή και του Αγρινίου. Τα άλλα όμως κατωτέρας ποιότητος καπνά δεν θα δυνηθούν να ανθέξουν εις το συναγωνισμόν των Τουρκικών καπνών της Μ. Ασίας. Και ούτω αναγκαστικώς η καπνοκαλλιέργεια θα περιορισθή και πάλιν εις μερικά προνομιούχα μέρη, όπου εκαλλιεργείτο και πρότερον». (Ευελπίδης, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 10, 1917, σ. 150/9).

«Ο συνεπεία του πολέμου αποκλεισμός των καπνοπαραγωγών χωρών, Μικράς Ασίας, Βουλγαρίας, Καυκάσου, Θράκης και Ανατολικής Μακεδονίας, συνεπώς το μη δυνατόν της εξαγωγής καπνού εκ των χωρών τούτων δια τας αγοράς ης Αμερικής της Αιγύπτου, και των πλείστων Ευρωπαϊκών Κρατών, συνετέλεσεν εις την απότομον αύξησιν της τιμής του καπνού της Παλαιάς Ελλάδος, της Μακεδονίας (πλην Σερρών, Δράμας, Καβάλας) της Ηπείρου και των νήσων του Αιγαίου, λόγω της αναπτυχθείσης ζήτησεως. Ούτω ο ημέτερος καπνός της εσοδείας του έτους 1916 επωλείτο υπό των γεωργών εις τιμήν τριπλάσιαν και τετραπλάσιαν της συνήθους ήτοι από 1 μέχρι 4 δρ., όσον συνήθως επωλείτο κατά το παρελθόν, αντί 4 μέχρι δραχ. 12, ποιότητες δε τινες εις τας νήσους ίδια και αντί δραχ. 15. Ούτω οι καπνοπαραγωγοί της Ελλάδος πραγματοποιήσαντες σημαντικόν κέρδος ειργάσθησαν μετά μεγίστης δραστηριότητος εις την επέκτασιν της καπνοφυτείας κατά το έτος 1917. Επεδόθησαν δε εις ταύτην όχι μόνο οι συνήθεις του τόπου

καπνοκαλλιεργηταί, άλλα και πολλοί άλλοι εκ των γεωργών και εργατών ως και πολλοί ομογενείς πρόσφυγες εκ Θράκης, Ανατολικής Μακεδονίας και Μικράς Ασίας γνωρίζοντες κατά το μάλλον ή ήττον το είδος αυτό της καλλιεργείας ή το πρώτον ταύτην μανθάνοντες εξ απομιμήσεως. [...] Η επέκτασις αύτη της καπνοφυτείας έφερεν αύξησιν εις την εσοδεία καπνού των άνω μερών κατά το 1917, ίσην προς 14 – 15 εκατομ. οκάδας, διότι ανήλθεν αύτη ως έγγιστα εις 25 εκατομμ. οκ. ενώ η μέση ετήσια παραγωγή εις τα μέρη ταύτα δεν υπερέβαινε 10 – 11 εκατομμ. οκ. εξ ων περί τα 9 εκατομμ. εν τη Παλαιά Ελλάδα. [...] Πάντως όμως ο περιορισμός της καλλιεργείας του καπνού κατά το 1919 ο δια του νομοθετικού μέτρου επιβληθείς, ο οποίος άλλως τε και αυτομάτως ηδύνατο εξ ανάγκης να επέλθη, δεν θα ζημιώση την χώραν, αλλά θα συντελέση εις την πρόληψιν κρίσεως εις τον υπάρχοντα καπνόν και εις την συγκράτησιν της τιμής αυτού εις ικανοποιητικά δια τους γεωργούς και δια τους εμπόρους όρια». (Χασιώτης, Νέα Γεωπονικά τευχ. 1, 1919, σ. 3 – 8/ 4 – 9).

«Ως γνωστόν από της ανακωχής και εντεύθεν υφίσταται κρίσις επί του εμπορίου του καπνού, ήτις αντανακλά, ως είναι ευνόητον, επί της καπνοκαλλιεργείας. Αύτη οφείλεται εκτός άλλων λόγων κυρίως εις τον συναγωνισμόν εκ μέρους της Βουλγαρίας, ήτις ένεκα της νομισματικής διαφοράς του συναλλάγματός της απέναντι του ημετέρου παρουσιάσεν από της ανακωχής και εντεύθεν και παρουσιάζει εις το εμπόριον καπνά από 4 τα κατώτερα μέχρι 15 δραχμών κατ' οκάν τα ανώτερα της Μακεδονίας και Θράκης και εις την απροθυμίαν της Γερμανικής αγοράς, ήτις είναι ο μεγαλύτερος πελάτης των Ελληνικών καπνών, και ήτις ενώ έχει ανάγκην μεγάλων ποσοτήτων καπνού αδυνατεί να προμηθευθή τοιαύτα, ένεκα του ιδίου λόγου της μεγάλης εκπτώσεως του συναλλάγματός της, εξ άλλου δε οι εν Ελλάδι Καπνεμπορικά Εταιρείαι φρονούσαι, ότι υπάρχουν μεγάλα αποθέματα εις διαφόρους τόπους της παραγωγής και ότι θα δυνηθώσι ν' αγοράσωσι τα Ελληνικά καπνά εις χαμηλάς τιμάς, απέχουσι να προβώσιν εις αγορά, αναμένουσαι υποτίμησιν. [...] Εξ άλλου εάν όντως ευρισκόμεθα εις τας παραμονάς νέας καπνικής κριτίσεως, αύτη είναι αναπότρεπτος υπήκουσα εις τον αιώνιον Νόμον της προσφοράς και ζήτησεως». (Διάμπεης, Νέα γεωπονικά, τευχ. 1, 1920, σ. 3/4).

«Ενώ κατά τα πολεμικά έτη αι τιμαί των καπνών πάσης ποιότητος υψούντο από έτους εις έτος ως εκ της αναπτυχθείσης μεγάλης ζητήσεως εις τας αγοράς της Αμεριής, Ευρώπης και Αιγύπτου, λόγω του ότι ήσαν αποκεκλεισμένοι αι αγοραί της τουρκίας, Βουλγαρίας και Καυκάσου, και απέδωκαν ωφελείας ικανοποιητικάς εις τους καπνοπαραγωγούς και καπνεμπόρους της χώρας μας, αίφνης από της ανακωχής και εντεύθεν εσημειώθη μεγάλη εμπορική στασιμότης και αζητησία. Το αποτέλεσμα της αζητησίας

ταύτης εξεδηλώθη αφ' ενός δια της μεγάλης και ραγδαίας εκπτώσεως των τιμών, εξ άλλου δια του μεγάλου περιορισμού της καπνοκαλλιεργείας γενικώς καθ' όλην την Ελλάδα, ιδίως όμως δια τον μονόν Αιτωλοακαρνανίας, και δυνάμεθα να υπολογίσωμεν ότι ενώ καθ' όλην την Παλαιάν Ελλάδα και τας νήσους κατά το 1918 ότε εσημειούτο η μεγαλειτέρα έντασις καπνοκαλλιεργείας, η καπνοφυτεία εξετάθη περίπου επί 600 χιλιάδων στρεμμάτων, εφέτος είνε ζήτημα αν φθάνει τας 300 χιλιάδας στρεμ. όσα περίπου κατείχε προς του πολέμου». (Διάμπεης, Νέα γεωπονικά, τευχ. 9 - 10, 1921, σ. 89/2).

Και δυο λόγια για την εν γενέσει καπνοβιομηχανία «Η χρήσις των σιγαροποιητικών μηχανών σημαντικότερα επεξετάθη κατά τα τελευταία έτη. [...] η ημερησία παραγωγή μιας σιγαροποιητικής μηχανής είναι κατά μέσο όρο 150 χιλιάδες σιγαρέττα. [...] Η πρώτη σιγαροποιητική μηχανή εισήχθη το 1910 υπό του Κ. Βάρκα. Έκτοτε ολίγον κατ' ολίγον ήρχισεν επεκτεινόμενη η χρήσις αυτής. Ούτω κατά το 1920 υπήρχον κατά προσέγγισιν εν Ελλάδι περί τας 95 σιγαροποιητικάς μηχανάς». Το 1920 εξάγονται 221 τόνοι σιγαρέτων, τα επόμενα χρόνια οι ποσότητες πολλαπλασιάζονται. «Περαίνοντες την ανά χειράς μελέτην δεν θεωρούμεν άσκοπον να εξάρωμεν την καλαισθησίαν, μεθ' ης διενεργείται εσχάτως παρ' ημίν η συσκευασία των σιγαρέτων εν τοις καταναλώσεως αυτών, άτινα κυτία εισί προϊόντα άριστα της παρ' ημίν κυτιοποιΐας και χρωμολιθογραφίας». (Μικέλης 1923, σ. 350/11).

Πλέον ο καπνός παίρνει τα πρωτεία των εξαγωγών από τη σταφίδα.

Κεφάλαιο 8 Το εξωτερικό οινεμπόριο Περίοδος ΙΙΙ

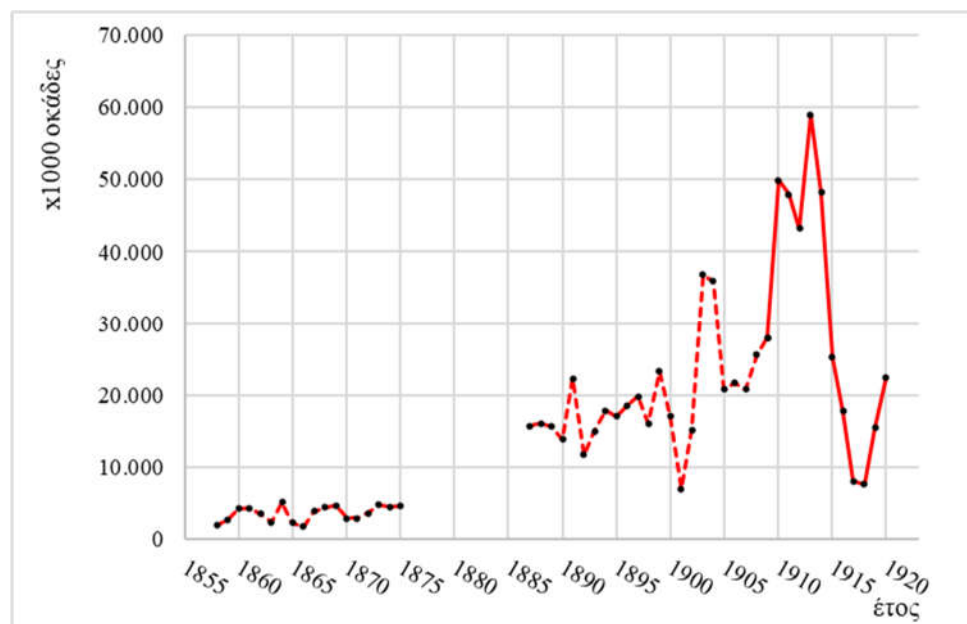
8.1 Στατιστικά δεδομένα και συγκρίσεις

Πίνακας 8.1 Εξαγωγή και εισαγωγή οίνου κατ' έτος, ποσότητα, αξία και ποσοστό επί των εξαγωγών και των εισαγωγών της επικράτειας αντίστοιχα. Περίοδος ΙΙΙ

	Εξαγωγές				Εισαγωγές			
	ποσότης οκάδες	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας	ποσότης οκάδες	αξία δρχ	%	τιμή μονάδας
1910	49.961.489	14.978.307	10,36%	0,30	599.401	409.449	0,26%	0,68
1911	47.972.590	14.398.398	10,22%	0,30	1.552.632	656.360	0,38%	0,42
1912	43.214.231	12.847.245	8,79%	0,30	729.132	333.660	0,21%	0,46
1913	59.003.416	17.570.418	14,76%	0,30	644.501	347.998	0,20%	0,54
1914	48.264.665	15.190.749	8,51%	0,31	24.994	82.119	0,03%	3,29
1915	25.258.108	8.547.480	3,91%	0,34	70.271	181.648	0,06%	2,58
1916	17.758.224	6.720.696	4,34%	0,38	93.776	334.001	0,08%	3,56
1917	7.987.123	4.792.275	4,26%	0,60	788.293	1.895.103	0,85%	2,40
1918	7.559.262	6.435.726	2,17%	0,85	1.308.274	1.743.878	0,24%	1,33
1919	15.423.313	15.231.347	1,99%	0,99	366.078	1.628.793	0,10%	4,45
1920	22.504.785	35.922.563	5,23%	1,60	374.520	2.756.849	0,13%	7,36

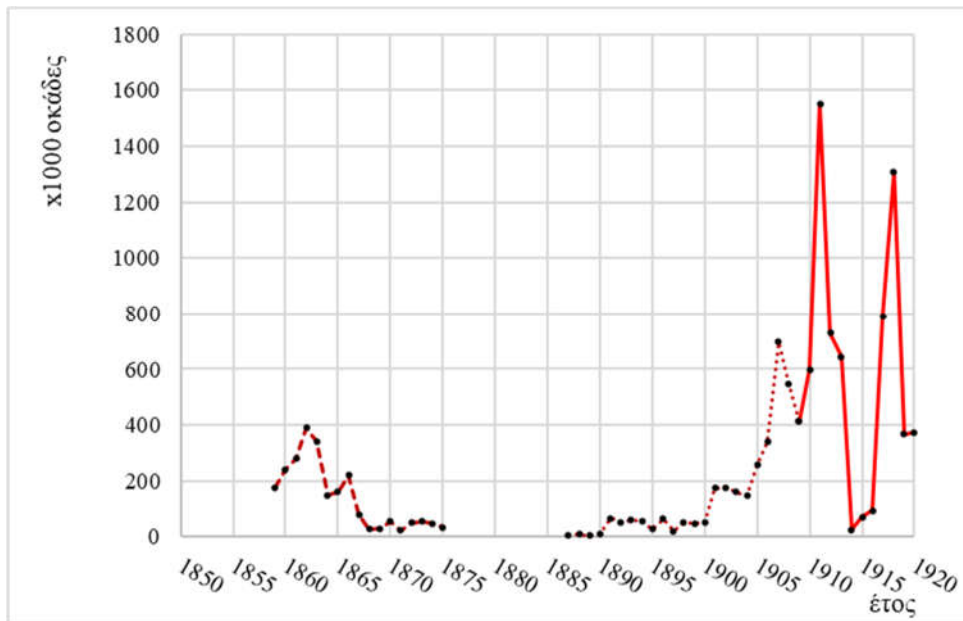
Πηγή: Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχων ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Γραφική παράσταση 8.1

Χρονική εξέλιξη της εξαγωγής οίνου κατά ποσότητα. Περίοδοι Ι – ΙΙ – ΙΙΙ

Γραφική παράσταση 8.2

Χρονική εξέλιξη της εισαγωγής οίνου κατά ποσότητα. Περίοδοι I – II - III

Οι πόλεμοι που εξελίσσονται στην Ευρώπη καθ' όλη τη δεκαετία του 1910 αλλάζουν άρδην τις προτεραιότητες και τους δρόμους του εμπορίου (κεφ.2.1, περίοδος III).

Το 1911 οι εξαγωγές σχεδόν διπλασιάζονται. Από 28 εκατομμύρια οκάδες εκτοξεύονται στα 50 εκατομμύρια περίπου, μια αύξηση που απορροφά σχεδόν αποκλειστικά η Γαλλία. Οι υψηλές αυτές εξαγωγές θα διατηρηθούν μέχρι το 1914 όπου ξεσπά ο ευρωπαϊκός πόλεμος. Οι κύριες χώρες προορισμού είναι η Γαλλία, που απορροφά έως και το 50% των εξαγωγών, ακολουθούμενη από τη Γερμανία ενώ εμφανίζεται στο προσκήνιο και η Ολλανδία. Το 1917 και το 1918 οι εξαγωγές πέφτουν κατακόρυφα, λόγω του «ειρηνικού αποκλεισμού» των συμμάχων, τις οποίες απορροφά κατά το μεγαλύτερο μέρος η σύμμαχος Γαλλία. Με τη λήξη του πολέμου το 1918 οι εξαγωγές σταδιακά ανακάμπτουν, χωρίς όμως να φθάσουν στα προπολεμικά επίπεδα.

Η εμπορική κίνηση της Ελλάδας περιγράφεται στα εισαγωγικά σημειώματα του εξωτερικού εμπορίου, για τα έτη 1917, 1918, 1919 και 1920, που ακολουθούν.

« Συγκρίνοντας την κίνηση του Ειδικού εμπορίου της Ελλάδος μετά των ξένων επικρατειών κατά το 1917 προς την προηγούμενου έτους 1916 παρατηρούμεν, ότι η όλη εμπορική κίνησης ηλαττώθη κατά το 39,45%. [...] Η ελάττωσις αυτή οφείλεται βεβαίως μεν εις την λόγω του πολέμου μείωσιν της εισαγωγής πλείστων εμπορευμάτων, ως εκ της ελλείψεως των μεταφορικών μέσων, κυρίως όμως είναι αποτέλεσμα του από του τέλους

του έτους 1916 αξιανόμενου και επί οκτάμηνον σχεδόν διαρκέσαντος ειρηνικού εκ μέρους των Συμμάχων αποκλεισμού». (Εξωτερικόν Εμπόριον 1917, σ. ια/13).

«Διο προς ακριβή εκτίμησιν της αυξήσεως της εμπορικής κινήσεως κατά το έτος τούτο, ασχέτως της αξίας των εισαχθέντων και εξαχθέντων ειδών, εξ ής και μόνης,[...], δεν καθίσταται ευκόλως αντιληπτή η πραγματική αύξησις ταύτης, παραθέτομεν κατωτέρω συγκριτικόν πίνακα των εισαχθέντων κατά τα έτη 1917 και 1918 ποσοτήτων εμπορευμάτων, εμφανίοντα ότι ή τε εισαγωγή και εξαγωγή κατά το 1918 φθάνουσιν μέχρι του διπλασιασμού της κατά το 1917 εισαχθείσης ή εξαχθείσης εν συνόλω ποσότητος». (Εξωτερικόν Εμπόριον 1918, σ. στ/7).

«Κατά το 1919, το πρώτον από της λήξεως του Ευρωπαϊκού πολέμου έτος, η εμπορική κίνησις της χώρας ηυξήθη καταπληκτικώς. Η κατά την διάρκειαν του πολέμου εξάντλησις σχεδόν των αποθεμάτων, η στέρησις πλείστων ειδών και η εν γένει ανωμαλία εν τω εμπορίω, μικρόν και κατ' ολίγον, ευθύς άμα τη ανακωχή, επέφερον ζωηράν την κίνησιν του εμπορίου και ήγαγον ταύτην εις αθρόαν εισαγωγήν προς κάλυψιν των ελλειμμάτων και σχηματισμόν αποθεμάτων, ως και εις ώθησιν της εξαγωγής προς τας παλαιάς αυτής χώρας». (Εξωτερικόν Εμπόριον 1919, σ. ιε/15).

«ως προς την κίνησιν του έτους 1920 παρατηρείται ότι, όπως και κατά το παρελθόν έτος ούτω και τας αρχάς του 1920 εξηκολούθησεν η αθρόα εισαγωγή εμπορευμάτων ου μόνον προς επάρκειαν και σχηματισμόν αποθεμάτων αλλά και προς εφοδιασμόν των νέων χωρών και εξυπηρέτησιν των πολεμικών αναγκών του Κράτους. Την τάσιν ταύτην μεγάλως υπεβοήθησεν η σχεδόν εις το άρτιον διατήρησις της δραχμής και η υπό των μεγάλων Κρατών έντονος εργασία και υπερπαραγωγή λόγω των ευνοϊκών μεταπολεμικών συνθηκών. Αφ' ης όμως κυρίως ήρχισεν η ύψωσις του εξωτερικού συναλλάγματος (β' τριμηνία 1920) και η εις τας ξένας αγοράς έκπτωσις των τιμών, επήλθεν άμεσος ελάττωσις της εξαγωγής. Και ενώ, παρά τούτα, η εισαγωγή υπερέβη κατά πολύ την του προηγουμένου έτους, η εξαγωγή δεν κατώρθωσεν ούτε να προσεγγίση την αντίστοιχον του έτους 1919. [...] η εισαγωγή μειονύται εξακολουθητικώς από του έτους 1915 μέχρι του έτους 1917, καθ' ο παρατηρείται η μέγιστη ελάττωσις, βαίνει δε αυξανόμεη από του έτους 1918 μέχρι του έτους 1920 καθ' ο υπερέβη κατά τι την εισαγωγή του 1914. Τα αυτά παρατηρούνται και δια την εξαγωγήν, με την διαφορά ότι αύτη κατά το έτος 1920 υστερεί επίσης κατά πολύ της του έτους 1914, της διαφοράς οφειλομένης κατά το μεγαλύτερο μέρος εις την ελάττωσιν της εξαγωγής των ακατέργαστων ορυκτών, των οίνων, ελαίων κλπ.». (Εξωτερικόν Εμπόριον 1920, σ. ιστ/16).

Πίνακας 8.3 Εξαγωγές οίνου κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εξαγωγών οίνου. Περίοδος III

Σύνολο οκτάδες	Γαλλία	Γερμανία	Αγγλία	Ιταλία	Ολλανδία	Αυστρία	Ελβετία	Τουρκία											
1910	49.616.342	19.021.993	38,34%	10.212.698	20,58%	4.823.982	9,72%	4.170.692	8,41%									1.456.080	2,93%
1911	47.635.897	20.591.510	43,23%	5.548.502	11,65%	3.316.208	6,96%	3.004.499	6,31%	4.942.011	10,37%	3.380.290	7,10%					1.003.885	2,11%
1912	41.360.382	20.394.398	49,31%	4.545.120	10,99%	1.288.851	3,12%	3.139.399	7,59%	2.222.758	5,37%	2.671.058	6,46%	4.282.932	10,36%			1.276.908	3,09%
1913	57.389.131	28.979.096	50,50%	8.030.141	13,99%	5.497.299	9,58%	1.611.199	2,81%	3.545.889	6,18%	3.027.382	5,28%	5.428.648	9,46%			186.566	0,33%
1914	46.038.232	18.410.881	39,99%	8.207.996	17,83%	6.210.674	13,49%	3.739.413	8,12%	1.444.720	3,14%	2.086.258	4,53%	2.680.394	5,82%			643.294	1,40%
1915	24.311.296																		
1916	17.515.080	12.597.977	71,93%			1.771.092	10,11%	1.535.928	8,77%	675.645	3,86%								
1917	7.987.123	5.280.171	66,11%											546.547	6,84%				
1918	7.537.108	7.202.677	95,56%																
1919	14.999.138	5.145.495	34,31%					1.364.547	9,10%	1.661.530	11,08%							3.235.956	21,57%
1920	22.179.920	9.778.697	44,09%					4.049.609	18,26%	739.964	3,34%							2.886.517	13,01%
Συν.	336.569.648	147.402.894	43,80%	36.544.457	10,86%	22.908.106	6,81%	22.615.286	6,72%	15.232.518	4,53%	14.085.387	4,18%	12.938.521	3,84%			10.689.206	3,18%

Πηγή: Εξωστρεφικόν Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Πίνακας 8.4 Εισαγωγές οίνου κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εισαγωγών οίνου. Περίοδος ΙΙΙ

Σύνολο οικόνες	Κρήτη	Σάμος	Ν.Νήσοι	Ταλλία	Ιταλία	Τουρκία	Ισπανία								
1910	599.401	395.522	47.922	22.952	3,83%	41.034	6,85%	84.550	14,11%						
1911	1.552.632	997.823	64,27%	107.604	6,93%	29.309	1,89%	26.388	1,70%	349.436	22,51%				
1912	729.132	521.537	71,53%	79.863	10,95%	11.863	1,63%	863	0,12%	19.485	2,67%				
1913	644.501			592.372	91,91%	23.611	3,66%	19.880	3,08%	156	0,02%				
1914	24.994			19.996	80,00%	1.202	4,81%								
1915	70.271														
1916	93.776			65.666	70,02%	25.600	27,30%				1.328	1,42%			
1917	788.293			143.742	18,23%	118.221	15,00%				478.415	60,69%			
1918	1.308.274			177.061	13,53%	1.088.835	83,23%								
1919	366.078			104.059	28,43%	84.558	23,10%								
1920	374.520			210.470	56,20%	34.896	9,32%								
Συν.	6.551.872	1.914.882	29,23%	235.389	3,59%	592.372	9,04%	808.729	12,34%	1.441.477	22,00%	453.627	6,92%	479.743	7,32%

Πηγή: Εξωτερικών Εμπόριον των αντιστοιγών ετών, Ύηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Σημείωση: Οι Ν. Νήσοι περιλαμβάνουν εκτός της Κρήτης και της Σάμου και τα υπόλοιπα νησιά που σήμερα αποκαλούμε νησιά Ανατολικού Αιγαίου. Το 1914 ενσωματώνονται στην Ελληνική επικράτεια.

Οι εισαγωγές ακολουθούν την πορεία των εξαγωγών αλλά με μια ιδιαιτερότητα. Με την ενσωμάτωση των Ν. Νήσων, ουσιαστικά της Κρήτης και της Σάμου, οι εισαγωγές σχεδόν εξαφανίζονται. Μένουν, ουσιαστικά, μόνο εκείνες των εμφιαλωμένων οίνων και μάλιστα των γαλλικών και των ιταλικών, όπως συμπεραίνεται από την αντιπαραβολή των πινάκων 8.4 και 8.5. Εξαιρέσεις αποτελούν το 1917 η εισαγωγή 480 χιλιάδων οκάδων περίπου, οίνου σε βαρέλια από την Ισπανία και το 1918 η εισαγωγή από την Ιταλία 970 χιλιάδων οκάδων περίπου, οίνου σε βαρέλια, το υπόλοιπο της εισαγωγής αφορά εμφιαλωμένους οίνους. Στον πίνακα 8.4 εμφανίζεται η οινοπαραγωγική δυνατότητα της Κρήτης.

8.2 Η οινική κατάσταση

Η οινική κατάσταση της Ευρώπης περιγράφεται στο άρθρο του Κ. Π. Φ. Κοσμετάτου, γεωπόνου, «ο πόλεμος και η παγκόσμια τιμή του οίνου.»

«Εν των γεωργικών προϊόντων του οποίου η τιμή υπέστη διαρκούντος του πολέμου σημαντικήν ύψωσιν εις την παγκόσμιον αγοράν είναι ο οίνος. Μετά την οινολογικήν κρίσιν του 1907, εποχήν κατά την οποίαν ο οίνος κατήλθεν εις την εξευτελιστικήν τιμήν των 5 – 10 φρ, κατά εκατόλιτρον, (78 περίπου οκάδας) εφθάσαμεν σήμερον εις το σημείον να βλέπωμεν τους οίνους να πληρώνονται εν Ιταλία μεν μέχρι 100 λιρών, εν Γαλλία δε μέχρι 80 φρ, εν Ελλάδι τέλος μεταξύ 60 – 65 δρ. κατά εκατόλιτρον. Οι λόγοι της σημερινής υπερτιμήσεως του οίνου είναι διάφοροι. Εν πρώτοις τα κυρίως οινοπαραγωγικά Κράτη: Γαλλία, Ιταλία, Ισπανία, υπέστησαν κατά το 1915 σημαντικήν μείωσιν εν τη ενιαυσίω αυτών παραγωγή. Διά τα δύο ανωτέρω εμπόλεμα Κράτη η μείωσις αύτη αποδίδεται εις την κακήν καλλιέργειαν, και ιδίως εις την έλλειψιν χειρών προς καταπολέμησιν των ασθενειών της αμπέλου, τας οποίας εξαιρετικώς ηννόησαν αι μετεωρολογικαί συνθήκαι του έαρος 1915. [...] Αι στρατιωτικασί Επιμελητείαί εξήτουν να αγοράσωσι παντού τους διαθεσίμους οίνους, όπως σχηματίσωσι τα αναγκαιούντα αυτοίς αποθέματα προς χρήσιν των στρατευμάτων των. [...] Τέλος, οι οίνοι είναι λίαν περιζήτητοι σήμερον, επειδή διωλιζόμενοι παρέχουσι το οινόπνευμα των, το οποίον χρησιμεύει προς πλύσιν της κατασκευαζομένης πυρίτιδος. Έχοντες δε υπ' όψιν την σημερινήν τρομακτικήν κατανάλωσιν των πυρομαχικών, δυνάμεθα να σχηματίσωμεν ιδέαν τινά περί του ποσού του απαιτουμένου οινοπνεύματος προς παρασκευήν της πυρίτιδος». (Κοσμετάτος, Νέα Γεωπονικά τευχ. 10, 1916, σ. 153/12).

Σύμφωνα με το Π.Γ Κουτσομητόπουλο , εισηγητή της αμπελουργικής εταιρείας, η παγκόσμια παραγωγή οίνου είναι:

Πίνακας 8.2 Παραγωγή οίνου σε εκατομμύρια εκατόλιτρα

Χώραι	1919	1918	Μέση πενταετίας 1913 - 1917
Γαλλία	-	44,9	39,7
Ισπανία	19,9	22,5	17,8
Ιταλία	-	36,4	40,4
Ρουμανία	-	1,2	1,3
Ελβετία	-	0,58	0,42
Αλγέριον	7,46	6,34	7,56
Τύνις	0,52	0,61	0,30

Πηγή: Κουτσομητόπουλος, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 11, 1919, σ. 163/4

Συγκεντρωτικά στοιχεία για την οινοπαραγωγή της επικράτειας για την εξεταζόμενη περίοδο ΙΙΙ δεν εντοπίστηκαν. Στη συνέχεια παρουσιάζονται όσες επιμέρους αναφορές βρέθηκαν.

Ο Β. Λογοθέτης μας αναφέρει: «Το 1913 η Νάουσα είχε περί τα 12.000 στρέμματα αμπέλων. Πέραν αυτών και τα περίξ χωρία είχαν αρκετές εκτάσεις. Τα αμπέλια απέδιδαν 300 έως 400 κιλά σταφυλών το στρέμμα, αλλά παλαιότερα, δηλαδή εις το τέλος του 19^{ου} αιώνα και τας αρχάς του 20^{ου} απέδιδαν το διπλάσιο και εξήγοντο, κυρίως εις την Θεσσαλονίκην, περί τις 700.000 οκάδας σταφυλών τον χρόνο, όπου και εγένετο η οινοποίησης από οινεμπόρους της πόλεως». (Λογοθέτης 1977,σ. 9).

Ο Δ.Ε Τσακαλώτος το 1913 στην «Εκθεσις περί της εν Μακεδονία βιομηχανίας» αναφέρει: «Η εν Μακεδονία καλλιέργεια της αμπέλου είναι σχετικώς μικρά. Εν τούτοις οίνοι τινες μακεδονικοί ζητούνται και εν τω εξωτερικώ. Τοιούτοι είναι οι οίνοι της Ναούσης. Η Νάουσα παράγει περί το 1,000,000 οκάδας οίνου εξαιρετικής ποιότητος. Ο οίνος ούτος διακρίνεται δια το λαμπρόν άρωμα αυτού. Έτερον χαρακτηριστικόν αυτού είναι ότι περιέχει μεγάλα ποσά ταννίνης [...] Ο οίνος ούτος είναι κατά το μέγα μέρος μέλας, παράγεται όμως και λευκόν είδος οίνου Ναούσης. Δυστυχώς δεν επεμελήθησαν έτι επιστημονικώς της παραγωγής του οίνου τούτου. [...] Σήμερον εν Θεσσαλονίκη καταναλίσκονται μεγάλα ποσά οίνου καλουμένου Ναούσης, ο οποίος ουδεμίαν σχέσιν έχει προς τον οίνον τούτον αλλ' είνε οιασδήποτε προελεύσεως μέλας οίνος, ούτινος το ποσόν της ταννίνης έχει αυξηθή». (Αρχιμήδης, αρ. 2, 1914, σ. 16/4).

Δέκα χρόνια αργότερα στην αναλυτικότετη έκθεση του Ν. Μικέλη, επόπτη της βιομηχανίας, «Η βιομηχανία της κεντρικής Μακεδονίας» δεν αναφέρεται καμία

οινοβιομηχανία στην περιοχή. Τα μόνα σχόλια περί οινοπαραγωγής είναι τα εξής: «Εκτός δε του βιομηχανικού αυτής πλούτου έχει και αφθονία γεωργικών προϊόντων και δη αρίστου οίνου, του φημισμένου οίνου της Ναούσης, του οποίου η παραγωγή η ετήσια έφθανε τα εκατομμύριον οκάδων, εσχάτως όμως αισθητώς ηλαττώθη» και λίγο παρακάτω «εν όλη τη Μακεδονία παράγονται περίπου ετησίως [...] οίνοι χιλιογρ. 11.000.000» (Μικέλης 1924, σ. 39/43 και 53/57)

Ο Ν. Αναγνωστόπουλος, Νομογεωπόνος, κάνει μια αναφορά για το Παγγαίο: «Εις τα υψηλότερα ταύτα εδάφη καλλιεργείται σχεδόν αποκλειστικώς η άμπελος. Είναι ελάχιστα παραγωγική δίδει όμως σταφυλάς αρκετά ζαχαρούχους και προοδεύουν κατά προτίμησιν ποικιλίαι ισχυρώς χρωματοφόροι (ποικιλία λημνιά). Γενικώς όμως η καλλιέργεια της αμπέλου θεωρείται πάρεργος». (Αναγνωστόπουλος, Νέα Γεωπονικά τευχ. 3, 1920, σ. 46/15).

Ο Ν. Μεταξάς, ειδικός οινολόγος, σχολιάζει πολύ εύστοχα, την οινολογική κατάσταση της Κεφαλλονιάς. «Η παρατηρούμενη ετήσια και σταθερά, από δεκαετίας ελάττωσις της καλλιεργούμενης εκτάσεως αμπέλων, και της οινοπαραγωγής Κεφαλληνίας, είναι ζήτημα το οποίον δέον να προσελκύση την προσοχήν όλων [...] διότι άλλως η μέχρι τούδε οινοπαραγωγός Κεφαλληνία ή αποστέλλουσα εις τας αγοράς του τε εξωτερικού και εσωτερικού τους τόσον γνωστούς οίνους Ρομπόλα, Μοσχάτο και Μαυροδάφνη, εντός ολίγου δεν θα έχη ούτε την δια την εντοπίαν κατανάλωσιν αναγκαίαν παραγωγήν. Εν Κεφαλληνία δεν υπάρχουν ειμή ολίγοι οινπαραγωγοί ων η παραγωγή ανέρχεται άνω των 1000 σεκίων ήτοι των 8.000 οκαδ. οι μικροκτηματíαι μικροπαραγωγοί εισίν οι πολλοί. Το χωρικόν στοιχείον εκτός ολίγων εξαιρέσεων αρκείται εις την προς ιδίαν κατανάλωσιν παραγωγήν. Εκ τούτων οι μεν πρώτοι, αναγκάζονται λόγω της ελλείψεως των εργατικών χειρών να αφίνωσιν ακαλλιέργητον μέρος των αμπέλων αυτών, οι μικροκτηματíαι, καλλιεργούσιν ως επί το πλοείστον δια των αγροληπτών, οι δε χωρικοί οι και αγρολήπται μεταναστεύοντες εγκαταλείπουσιν και τα εαυτών και τα των μικροκτηματιών κτήματα, άτινα μένουσιν ακαλλιέργητα. Συνεπεία τούτων υπήρξεν η από 8 εκατομ. οινοπαραγωγή της νήσου της νήσου να κυμαίνεται κατά την τελευταίαν τριετίαν μεταξύ των 2 ½ και 3 εκατομ. οκάδων, και να εκλείψη σχεδόν εντελώς το εμπόριον των οίνων». (Μεταξάς, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 9 - 10, 1921, σ. 100/13).

Ο Μ. Δ. Καλλιφρονάς περιγράφει τις επιπτώσεις της εμφάνισης περονόσπορου στην Αττική για τα έτη 1910 και 1915 και την στάση των παραγωγών.

«Ευτυχώς η Αττική, ως εκ της ξηρότητος του εδάφους, προ παντός κατά τους μήνας της ανοίξεως και του θέρους, δεν δέχεται ευχαρίστως και συχνά την

καταστρεπτική νόσον του περονόσπορου. [...] Όταν όμως ο περονόσπορος, επισκεφθή την Αττικήν, δυστυχώς έρχεται υπό μορφήν όλως διόλου καταστρεπτικήν, [...] Οι αμπελουργοί της περιφερείας ταύτης δεν συνηθίζουν να ραντίζουν, διότι μόνον κατά το έτος 1910 ο περονόσπορος εφάνη εις την περιφέρειαν της Αττικής και δια δευτέραν φοράν κατά το 1915, ήτοι μετά περέλευσιν πενταετίας. [...] Εκ των δύο κτημάτων, άτινα έχω εν Αττική, το εν ευρίσκεται εις την περιφέρειαν της κοινότητος Σπάτα, [...] Το έδαφος είναι έν των πλέον ξηρών του πρώην Δήμου Κρωπίας και μ' όλον τούτο η καταστροφή ήτο φαινομενική, δηλαδή εκ της εκ 300 κάρρων γλεύκου (ήτοι οκάδων 120,000) συνήθους παραγωγής, παρήχθη κατά το 1910 μόνον έν κάρρον (ήτοι οκάδες 400). Το δ' έτερον κείται και τούτο εις τον πρώην δήμον Κρωπίας και εις την περιοχίν της κοινότητος Παλλήνης, [...] εκ των παραγομένων συνήθως 600 κάρρων γλεύκου (ήτοι οκάδων 240,000) κατά το 1910 παρήχθησαν μόνον 60 κάρρα (ήτοι οκάδες 24,000). [...] Κατά το 1915 οπόταν ο περονόσπορος; Εφιλοξενήθη δια δευτέραν φοράν εις τας αμπέλους της Αττικής και πάλιν ολιγοστοί εκ των καλλιεργητών ανέκοψαν την πρόοδον της ασθενείας δι' εγκαίρου ραντίσματος. [...] Όταν ο προϊστάμενος της αμπελουργικής υπηρεσίας παρά τω Υπουργείω της Εθνικής Οικονομίας, κ. Κουτσομητόπουλος, μετέβη εις το γειτονικόν Λιόπεσι δια να κάμη διάλεξιν και εξηγήση εις τους κατοίκους αμπελοκτήμονας, ολίγα περί περονοσπόρου και περισσότερα περί καταπολεμήσεως αυτού, τον διέκοψαν λέγοντες “μουστερήδες να μας βρης και για την αρρώστεια μη σε νοιάζει”. Δεν ευρέθησαν όμως παντάπασιν εις την δύσκολον θέσιν εξευρέσεως μουστερήδων, διότι είχαν τοιούτον ένα και καλόν τον περονόσπορον. [...] Νυν η πικρά πείρα των ετών 1910 και 1915 έδωκε μεγάλην ενεργητικότητα, εις τους κατοίκους των χωρίων της Αττικής, ούτως ώστε με όλην την υπερτριπλασίαν, της συνήθους, τιμίν του θεικού χαλκού, ολιγοστών εξαιρουμένων, όλοι οι άλλοι επρομηθεύθησαν εγκαίρως χαλκόν και εψέκασαν μίαν φοράν κατά το παρελθόν έαρπροτού ήδη αποδειχθεί ο Μάιος τοσούτον σκληρός προς την γεωργίαν, δια των συχνών αυτού βροχών. Ευτυχώς δεν ανεφάνη, εις τα πέριξ των Αθηνών ο περονόσπορος». (Καλλιφρονάς, Νέα Γεωπονικά τεχ. 2, 1917, σ. 31, 32/18, 19).

8.3 Ο σταφιδίτης οίνος

Μέσα στις δύσκολες οικονομικές συνθήκες της πολεμικής περιόδου, είναι λογικό, ο φθηνός σταφιδίτης οίνος να κρατεί καλά. Σε τούτο βοήθησε και η συγκέντρωση «πολυπληθών συμμαχικών στρατών και στόλων και των εκατοντάδων χιλιάδων ομογενών και Σέρβων προσφύγων» (κεφ. 7.1, Χασιώτης).

Στο άρθρο του Χρ. Ευελπίδη, Νομογεωπόνου, παρατίθενται μια σειρά αποσπασματικών και συγκεχυμένων στοιχείων σχετικά με την οινοποίηση της ξηράς και της χλωρής σταφίδας.

«Η οινοποίησης της ξηράς σταφίδος ήτο ανέκαθεν γνωστή παρ' ημίν ανεπτύχθη όμως κυρίως από της ιδρύσεως της Εταιρείας Οίνων Οινοπνευμάτων το 1906, καταναλίσκει σήμερον μεγάλα ποσά σταφίδας. Ο οίνος τούτος είναι προωρισμένος δι' εξαγωγήν, δεν επιτρέπεται δε επισήμως η επιτοπία αυτού κατανάλωσις, ίνα μη βλαφθώσι τα συμφέροντα των αμπελουργών (άρθρον 16 του νόμου Γ'ΚΗ'). Υπάρχουσι εν Πάτραις ιδίως και πλείστα οινοποιεία σταφιδίτου, τα κυριότερα των οποίων παράγουν το 1918 τα εξής ποσά οίνου:

Εργοστάσιον	κατανάλωσις σταφίδος		
Ελλ. Εμπ. Εταιρείας	εν.λ.	2.284.000	3.570.000
Ανων. Ετ. Οινοπνευμάτων		789.000	1.241.614

[...] ο εκ χλώρας σταφίδος οίνος, όχι μόνον δεν παρουσιάζει την ιδιάζουσα του σταφιδίτου γεύσιν, αλλά και δίδει οίνον εξαιρετικής πραγματικώς ποιότητος. Εις την χρησιμοποίησιν της χλωράς σταφίδος οφείλεται εν μέρει η επιτυχία των οίνων της Εταιρείας Αχαΐα. [...] η Εταιρεία Οίνων καταναλίσκει κατ' έτος μεγάλας ποσότητας χλωράς σταφίδος προς οινοποίησιν, αφού μόνον εν των Νομών Αχαΐηλίδος ηγόρασε τω 1918 7.248.431 οκάδας αναλογούσας προς ισαρίθμους σχεδόν ενετικάς λίτρας ξηράς». (Ευελπίδης, Νέα Γεωπονικά, τευχ. 11, 1919, σ. 167/8).

Λίγα χρόνια αργότερα Νικ. Μικέλης, επόπτης της βιομηχανίας, κάνει ένα αιχμηρό σχόλιο.

«Και η εξαγωγή οίνου κατά τα τελευταία έτη δεν έχει φθάση εις ποσότητα την προπολεμικήν τοιαύτη αποτελείται δε το πλείστον εξ οίνου σταφιδίτου». (Ν. Μικέλης 1926, σ. 8/10).

8.4 Οι εμφιαλωμένοι οίνοι

Πίνακας 8.5 Εξαγωγές και εισαγωγές εμφιαλωμένων οίνων κατά ποσότητα, αξία και ποσοστό επί της ποσότητας και αξίας της εξαγωγής και εισαγωγής αντίστοιχα

	Εξαγωγές					Εισαγωγές				
	ποσότητα οκάδες	% της ποσότητας εξαγωγής οίνου	Αξία δρχ	% της αξίας εξαγωγής οίνου	δρχ/οκά	ποσότητα οκάδες	% της ποσότητας εισαγωγής οίνου	Αξία δρχ	% της αξίας εισαγωγής οίνου	δρχ/οκά
1910	28.476	0,06%	14.238	0,10%	0,50	26.955	4,50%	119.827	29,27%	4,45
1911	100.752	0,21%	60.451	0,42%	0,60	35.016	2,26%	113.019	17,22%	3,23
1912	170.981	0,40%	102.558	0,80%	0,60	17.939	2,46%	65.869	19,74%	3,67
1913	77.055	0,13%	46.233	0,26%	0,60	27.680	4,29%	106.630	30,64%	3,85
1914	22.101	0,05%	17.680	0,12%	0,80	21.828	87,33%	80.853	98,46%	3,70
1915	18.399	0,07%	16.599	0,19%	0,90	49.282	70,13%	172.713	95,08%	3,50
1916	536	0,00%	536	0,01%	1,00	89.380	95,31%	331.802	99,34%	3,71
1917						247.195	31,36%	1.354.005	71,45%	5,48
1918						223.619	17,09%	509.222	29,20%	2,28
1919	2.201	0,01%	23.953	0,16%	10,88	153.996	42,07%	1.417.782	87,04%	9,21
1920	9.884	0,04%	94.411	0,26%	9,55	113.371	30,27%	2.286.867	82,95%	20,17

Πηγή: Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Στην ταραχώδη δεκαετία του 1910 οι εμφιαλωμένοι οίνοι εισαγωγής δεν μπορούν να θεωρηθούν μέτρο πολυτέλειας. Αντιθέτως οι εξαγόμενοι θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ένα μέτρο της δραστηριότητας της εγχώριας οινοβιομηχανίας. Δυστυχώς δεν κατέστη δυνατός ο εντοπισμός πηγών που να αναφέρονται στο σύνολο της δραστηριότητας αυτής.

Η αλματώδης αύξηση των εξαγωγών το 1911 και 1912 οφείλεται σχεδόν αποκλειστικά στη Γερμανία που, αιφνιδίως, το 1911 εισάγει 38.925 οκάδες (39%) ενώ το 1912, 74.383 οκάδες (43,5%). Αντίστοιχα η Τουρκία από 5 χιλιάδες οκάδες που εισήγαγε το 1910 εισαγάγει 11,5 χιλιάδες το 1911 και 41,5 χιλιάδες το 1912. Η Αίγυπτος από τις 13,5 χιλιάδες οκάδες περίπου που εισήγαγε τα έτη 1910 και 1911, το 1912 ανεβαίνει στις 41,5 χιλιάδες. Το 1913 25,2 χιλιάδες οκάδες αποστέλλονται στη Μακεδονία, προφανώς για την κάλυψη των αναγκών των εκεί στρατευμάτων.

Η μεγάλη αύξηση των εισαγωγών μετά το 1915, γαλλικών και ιταλικών οίνων, καλύπτει τις ανάγκες των στρατευμάτων της Αντάντ.

8.5 Κατάταξη προϊόντων σύμφωνα με την αξία εξαγωγών

Πίνακας 8.6 Κατάταξη προϊόντων σύμφωνα με την αξία εξαγωγών

	1	2	3	4	5	6	7	8	οίνος
1910	σταφίς	μεταλλίδες	ελαιόλαδον	οίνος	καπνός	σύκα	μέταξα	κονιάκ	4
1911	σταφίς	μεταλλίδες	καπνός	οίνος	σύκα	ελαιόλαδον	κονιάκ	δέρματα ακατ.	4
1912	σταφίς	μεταλλίδες	καπνός	ελαιόλαδον	οίνος	σύκα	κονιάκ	δέρματα ακατ.	5
1913	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	καπνός	σύκα	ελαιόλαδον	κονιάκ	δέρματα ακατ.	3
1914	καπνός	σταφίς	ελαιόλαδον	οίνος	μεταλλίδες	σύκα	κονιάκ	βάλανοι	4
1915	καπνός	σταφίς	ελαιόλαδον	μεταλλίδες	οίνος	σύκα	δέρματα ακατ.	βάλανοι	5
1916	σταφίς	καπνός	δέρματα ακατ.	μεταλλίδες	οίνος	μέταξα	ελαιόλαδον	κονιάκ	5
1917	καπνός	έλαιον	σταφίς	οίνος	δέρματα ακατ.	μεταλλίδες	μέταξα	βάλανοι	4
1918	καπνός	σταφίς	δέρματα ακατ.	βάλανοι	οίνος	ελαιόλαδον	μέταξα	μεταλλίδες	5
1919	καπνός	σταφίς	υφάσματα	σάπων	δέρματα ακατ.	ελαιόλαδον	οίνος	νήματα	7
1920	καπνός	σταφίς	μεταλλίδες	οίνος	σύκα	Αρσενιώδες	υφάσματα	νήματα	4

Πηγή: Εξωτερικόν Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ήρηνιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Χαρακτηριστικό της περιόδου είναι η αντικατάσταση της σταφίδας, ως πρώτου σε αξία εξαγωγίμου προϊόντος, από τον καπνό. Η γκάμα των εξαγωγίμων προϊόντων δεν αλλάζει, συγκρινόμενη με την προηγούμενη περίοδο II. Ο συνεχιζόμενος αγροτικός χαρακτήρας των εξαγωγών είναι εμφανής.

Ο οίνος διατηρεί μια καλή θέση μεταξύ 4^{ου} και 5^{ου} εξαγωγίμου προϊόντος.

Ενδεικτικά για το 1920, όταν η χώρα δεν έχει ακόμη απεμπλακεί από τη δίνη του πολέμου, ο καπνός αντιπροσωπεύει σε αξία το 29% των εξαγωγών ενώ η σταφίδα το 18%. Ακολουθούν οι μεταλλίδες και ο οίνος με παραπλήσια ποσοστά λίγο πάνω από το 5%.

Συμπεράσματα

Η Ελλάδα στα μέσα του 19^{ου} αιώνα είναι μια χώρα μικρή, αγροτική και με ανύπαρκτες ουσιαστικά υποδομές. Η οργάνωση των παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων κατά το πρότυπο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, απέχει πολύ απ' αυτή που έχει ήδη διαμορφωθεί στην Ευρώπη από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα με την έκρηξη της βιομηχανικής επανάστασης. Η αστικοποίηση, η εκβιομηχάνιση της παραγωγής με την παράλληλη εμφάνιση του προλεταριάτου και η εδραίωση του καπιταλιστικού συστήματος της οικονομίας είναι φαινόμενα, στην πράξη, άγνωστα στην Ελλάδα. Ο μετασχηματισμός της Ελλάδας από την κλειστή και αυτοκαταναλωτική κοινωνία σε μια ανοικτή κοινωνία της ελεύθερης οικονομίας θα αποβεί κοπιώδης, χρονοβόρος και ίσως όχι και τόσο επιτυχής τουλάχιστον μέχρι το 1920.

Το εξωτερικό εμπόριο, αν και μονίμως παθητικό, με τις εισαγωγές εξασφαλίζει τον επισιτισμό της χώρας, ενώ τόσο με τις εισαγωγές όσο και με τις εξαγωγές αποτελεί την κυριότερη πηγή δημοσίων εσόδων μέσω των τελωνειακών δασμών.

Το εξαγωγικό εμπόριο της χώρας μονοπωλείται από γεωργικά – αγροτικά προϊόντα. Η σταφίδα αποτελεί έως και πάνω από το 50% της αξίας των εξαγωγών σχεδόν σ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο κατέχοντας την πρώτη θέση. Θα υποχωρήσει στη δεύτερη θέση μόνο μετά την ενσωμάτωση των καπνοπαραγωγών περιοχών, της Μακεδονίας και της Θράκης. Ο καπνός θα ακολουθήσει τη δική του πορεία. Ξεκινώντας σαν μια συμπληρωματική καλλιέργεια, που δεν καλύπτει καν την εγχώρια ζήτηση, θα συγχρονιστεί όμως με την αυξανόμενη διεθνή ζήτηση και θα μετατραπεί σε βασικό εξαγωγίμο προϊόν μέχρι που τέλους θα καταλάβει και την πρώτη θέση. Το ελαιόλαδο, δέσμιο της πλημμελούς ελαιοκαλλιέργειας και των πρωτογόνων ελαιοτριβείων, δεν θα μπορέσει να αναδειχθεί σε βασικό εξαγωγίμο προϊόν αν και μονίμως βρίσκεται μέσα στην οκτάδα των προϊόντων εξαγωγής.

Ο οίνος μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1870 είναι ένα προϊόν που προορίζεται κυρίως για αυτοκατανάλωση ή και για εμπορία προς τις κοντινές, στον τόπο παραγωγής, κωμοπόλεις. Οι εξαγωγές περιορίζονταν στο 2 – 5% της παραγωγής, με χώρες προορισμού την Τουρκία, τη Ρωσία και την Αίγυπτο, (οι δρόμοι της Ανατολής). Η αμπελοκαλλιέργεια και η οινοποίηση γίνονταν με παραδοσιακά μέσα και μεθόδους που τις περισσότερες φορές ήταν ανεπαρκείς. Ως εκ τούτου η ποιότητα του παραγόμενου οίνου θεωρείται από κακή ως απαράδεκτη. Κακή και απαράδεκτη συγκρινόμενη με την ποιότητα των οίνων των άλλων οινοπαραγωγών χωρών της Ευρώπης, της Γαλλίας, της Ιταλίας και

της Ισπανίας. Οι παραγωγοί του ελληνικού οίνου, κατά κανόνα οι αμπελοκαλλιεργητές και οι οινοπόλες, είναι μάλλον βέβαιο ότι δεν είχαν δοκιμάσει ποτέ γαλλικό κρασί για να αντιληφθούν τη διαφορά. Οι όποιες προσπάθειες, μετρημένες στα δάκτυλα του ενός χεριού και συνάμα βραχύβιες, που έγιναν μέχρι το 1870, για παραγωγή οίνου ευρωπαϊκού επιπέδου ήταν οι εξαιρέσεις που δοκίμαζαν τον κανόνα.

Η κατάσταση θα αλλάξει άρδην περί το 1880. Η οινική κρίση της Γαλλίας, λόγω φυλλοξήρας, θα καταστήσει τους οίνους περιζήτητους. Της Ιταλίας, της Βουλγαρίας, της Ρουμανίας, της Αλγερίας, της Ελλάδας, τους οίνους εν γένει, καθώς και κάθε άλλη πρώτη ύλη, εκτός των σταφυλιών, από την οποία μπορεί να παραχθεί οίνος. Εδώ εμπλέκεται η σταφίδα με ολέθρια αποτελέσματα για την οινοπαραγωγή. Η ξηρή σταφίδα, προϊόν σχεδόν αποκλειστικά ελληνικό, μετατρέπεται από γλυκαντική ύλη σε πρώτη ύλη για την παρασκευή οίνου, του σταφιδίτη οίνου, για την ακρίβεια του ξηροσταφιδίτη οίνου. Ενώ ως γλυκαντική ύλη κατευθυνόταν κατ' αποκλειστικότητα σχεδόν στην Αγγλία, πλέον ως πρώτη ύλη του σταφιδίτη οίνου κατευθύνεται και προς τη Γαλλία. Ο εμπορικός δρόμος Πάτρας – Λίβερπουλ είναι χαραγμένος από παλιά. Μεγάλες σταφιδικές εμπορικές εταιρείες είναι εγκαταστημένες στην Πάτρα ήδη από το 1840. Τα μόνα που χρειάζονται είναι μια ενδιάμεση στάση στη Μασσαλία και ικανή ποσότητα σταφίδας για να καλυφθεί η ζήτηση. Παράλληλα οι ελληνικοί οίνοι ακολουθώντας την πορεία της σταφίδας φθάνουν στη Γαλλία. Όχι όμως ως οίνοι άμεσης κατανάλωσης, λόγω ποιότητας, αλλά ως οίνοι ανάμειξης με τους γαλλικούς οίνους και κυρίως ως βελτιωτικό του σταφιδίτη οίνου που παράγεται πλέον μαζικά στη Γαλλία.

Η συνάντηση του οίνου με το σταφιδίτη οίνο, αρχικά στα οινοποιεία της Γαλλίας την δεκαετία 1880 και τη δεκαετία του 1890 στα ελληνικά οινοποιεία, θα δημιουργήσει μια σχέση μίσους και πάθους. Στη Γαλλία η σχέση θα διαλυθεί αναίμακτα στις αρχές της δεκαετίας του 1890. Ο γαλλικός αμπελώνας έχει αποκατασταθεί με τη χρήση αμερικάνικων υποκειμένων και η γαλλική κυβέρνηση για να υποστηρίξει την ισχυρή τάξη των οινοπαραγωγών απαγορεύει ουσιαστικά την εισαγωγή σταφίδας προς οινοποίηση με την εφαρμογή υψηλών τελωνειακών δασμών. Στην Ελλάδα το διαζύγιο θα ακολουθήσει το δύσκολο δρόμο και θα χρειαστούν πολλές δεκαετίες μέχρι να λήξει με πολύ μεγάλο οικονομικό κόστος και σε βάρος της ποιότητας για την ελληνική οινοπαραγωγή.

Η αιφνίδια, κατά τους εθελοτυφλούντες παραγωγούς και πολιτικούς, μείωση της ζήτησης σταφίδας λόγω της στάσης της Γαλλίας οδηγεί σε μεγάλες ποσότητες αδιάθετης σταφίδας και μείωση του εισαγόμενου συναλλάγματος που γίνεται αφορμή να οδηγηθεί η χώρα στο «δυστυχώς επτωχεύσαμεν». Μια πρώτη αντίδραση της ελληνικής πολιτείας

είναι να επιτρέψει επισήμως την παραγωγή σταφιδίτη οίνου και μάλιστα να την ενθαρρύνει με μείωση της φορολογίας. Η ελληνική οινοβιομηχανία, που κάνει τα πρώτα της βήματα, από τις αρχές της δεκαετίας του 1880, δεν αντιστέκεται στον πειρασμό της παραγωγής φθηνού σταφιδίτη οίνου προσβλέποντας σε μεγαλύτερα κέρδη σε συνάρτηση με την ανέχεια που μαστίζει την ελληνική κοινωνία λόγω της οικονομικής κρίσης. Η κυκλοφορία στην αγορά φθηνού προϊόντος απαξιώνει το προϊόν. Η παραγωγή οίνου, «αμπελίτη» οίνου, καθίσταται ασύμφορη. Οι κτηματίες - παραγωγοί οίνου για να ανταποκριθούν στον ανταγωνισμό, συνειδητά ή ασυνείδητα, μειώνουν τις επενδύσεις, σε χρήμα σε κόπο και σε φροντίδα, στην αμπελοκαλλιέργεια και στην οινοποίηση με ολέθρια αποτελέσματα στην ποιότητα του παραγομένου προϊόντος. Η οινοπαραγωγή έχει μπει σ' έναν φαύλο κύκλο που οδηγεί στη συνεχή μείωση της ποιότητας του οίνου. Συγχρόνως αποθαρρύνεται κάθε σκέψη για επένδυση κεφαλαίων σε οινοποιεία που θα στόχευαν στην ποιοτική αναβάθμιση του ελληνικού οίνου ώστε να μπορεί να σταθεί στο ύψος των ευρωπαϊκών και να τα ανταγωνιστεί.

Η κατάσταση αυτή θα συνεχιστεί και την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, και το 1907 θα οδηγηθεί στο απροχώρητο, «η κρίσις των οίνων». Η αντιμετώπιση της κρίσης των οίνων, κατά κάποιους κρίση υπερπαραγωγής, και κατ' άλλους κρίση ποιότητας, δεν θα καταστεί δυνατή. Η πολιτική αστάθεια και οι επερχόμενοι πόλεμοι της δεκαετίας 1910 – 1920 θα αφήσουν την κατάσταση ως έχει. Το 1920 θα βρει την Ελλάδα να παράγει και να καταναλώνει οίνο τόσο «αμπελίτη» όσο και σταφιδίτη και οι δύο κακής ποιότητας, καθώς και να εξάγει οίνο όχι όμως προς άμεση κατανάλωση άλλα ως οίνο ανάμειξης, όπως ακριβώς και πριν εξήντα χρόνια.

Η είσοδος του ελληνικού οίνου στην ευρωπαϊκή αγορά το 1880 επιβλήθηκε από τις ανάγκες της γαλλικής οινοβιομηχανίας, και βρήκε την ελληνική οινοπαραγωγή εντελώς απροετοίμαστη. Ουσιαστικά πρόκειται για δύο ασύμβατα συστήματα παραγωγής, η αυτοκαταναλωτική οινοπαραγωγή της Ελλάδας συνάντησε την εμπορική οινοβιομηχανία της Γαλλίας. Από τη συνάντηση αυτή δεν βγήκε κερδισμένη η ελληνική οινοπαραγωγή.

Αν και οι εξαγωγές οίνου, στα εξήντα χρόνια που καλύπτει η παρούσα μελέτη, σχεδόν δεκαπλασιάζονται (από σχεδόν 4 εκατομμύρια οκάδες που είναι ο μέσος όρος της περιόδου I, θα ανέλθουν στα 20 εκατομμύρια την περίοδο II για να ξεπεράσουν τα 40 την περίοδο III) ο ελληνικός οίνος δεν κατόρθωσε να απεμπολήσει το χαρακτήρα του οίνου ανάμειξης. Η αλματώδης αύξηση των εξαγωγών φανερώνει τη δυναμική του ελληνικού εμπορίου αλλά, συγχρόνως, η σταθερά χαμηλή ποιότητα καθιστά τον ελληνικό οίνο λιγότερο ανταγωνιστικό στην ευρωπαϊκή αγορά.

Πόσα χρόνια θα χρειαστεί, άραγε, το ελληνικό κρασί να απεμπολήσει τον αυτοκαταναλωτικό χαρακτήρα του, «αυτό έχουμε αυτό πίνουμε», και να σταθεί ισάξια στο πλευρό των γαλλικών, ιταλικών και ισπανικών κρασιών; Είναι ένα ερώτημα για μελέτη.

Κοινό χαρακτηριστικό τόσο της σταφίδας, του ελαιολάδου, του καπνού και του οίνου που μελετήθηκαν είναι η έλλειψη, όπως θα λεγόταν σήμερα, προστιθέμενης αξίας. Καθ' όλη τη διάρκεια της μελέτης από το 1858 έως το 1920, η σταφίδα ξεραίνεται με τον ίδιο τρόπο, στ' αλώνια, το λάδι παράγεται στα ίδια πρωτόγονα λιοτρίβια, ο καπνός εξάγεται σε φύλλα και τα σταφύλια οινοποιούνται ερήμην των ανακαλύψεων του Pasteur.

Παράρτημα

Πίνακας Π. 1 Εξαγωγές σταφίδας κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εξαγωγών σταφίδας. Περ. Ι

	Σύνολο ενετικά	Αγγλία		Αυστρία		Αμερική	
1859	55.515.658	43.596.119	78,53%	9.125.909	16,44%	2.427.741	4,37%
1861	72.692.162	63.820.573	87,80%	8.620.595	11,86%		
1864	71.342.045	57.994.031	81,29%	11.150.847	15,63%	1.160.030	1,63%
1866	119.685.781	92.945.299	77,66%	18.544.360	15,49%	3.443.991	2,88%
1867	130.765.940	100.748.513	77,04%	20.790.245	15,90%	3.972.376	3,04%
1868	120.172.634	103.372.534	86,02%	12.428.192	10,34%	1.720.826	1,43%
1869	112.472.496	101.113.345	89,90%	7.816.040	6,95%	1.647.783	1,47%
1870	94.921.437	90.730.200	95,58%	2.384.270	2,51%	1.021.930	1,08%
1871	150.193.729	130.251.220	86,72%	7.338.065	4,89%	5.636.934	3,75%
1872	124.919.825	112.653.015	90,18%	8.198.606	6,56%	3.031.434	2,43%
1873	153.697.036	125.412.631	81,60%	21.597.092	14,05%	5.558.334	3,62%
1874	158.603.151	141.755.174	89,38%	6.068.159	3,83%	3.249.899	2,05%
Συν	1.364.981.894	1.164.392.654	85,30%	134.062.380	9,82%	32.871.278	2,41%

Πηγή: Εξωωτερικών Εμπορίων των αντιστοιχών ετών, Ήρηνιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Πίνακας Π.2 Εξαγωγές σταφίδας κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εξαγωγών σταφίδας. Περ. Π

	Σύνολο		Αγγλία		Γαλλία		Αμερική		Γερμανία		Ολλανδία		Αυστρία		
	x10 ⁶ ετηρικά	x10 ⁶ ετηρικά	%	x10 ⁶ ετηρικά	%	x10 ⁶ ετηρικά	%	x10 ⁶ ετηρικά	%	x10 ⁶ ετηρικά	%	x10 ⁶ ετηρικά	%		
1887	276,33	128,45	46,48%	86,51	31,31%	20,49	7,42%	19,90	7,20%				5,47	1,98%	
1888	283,80	140,56	49,53%	71,24	25,10%	24,99	8,80%	21,66	7,63%				5,29	1,86%	
1889	346,93	145,51	41,94%	142,89	41,19%	17,58	5,07%	14,85	4,28%				8,52	2,45%	
1890	300,84	136,80	45,47%	94,63	31,46%	30,13	10,01%	13,55	4,50%				7,49	2,49%	
1891	378,10	203,10	53,72%	112,76	29,82%	24,38	6,45%	12,84	3,40%				5,33	1,41%	
1892	252,87	139,59	55,20%	39,30	15,54%	29,60	11,70%	16,40	6,49%				7,18	2,84%	
1893	294,71	162,34	55,09%	30,75	10,43%	33,20	11,26%	26,34	8,94%				10,58	3,59%	
1894	322,13	164,51	51,07%	43,34	13,45%	26,38	8,19%	18,97	5,89%				5,70	1,77%	
1895	310,06														
1896	338,28	109,74	32,44%	23,51	6,95%	32,30	9,55%	38,69	11,44%				27,52	8,14%	
1897	222,07	115,20	51,88%	9,37	4,22%	22,09	9,95%	29,01	13,06%				24,20	10,90%	
1898	247,79	138,46	55,89%	11,20	4,52%	24,57	9,91%	34,30	13,84%				25,55	10,31%	
1899	251,78	124,61	49,49%	13,58	5,39%	38,18	15,16%	29,27	11,63%				29,72	11,80%	
1900	148,39	76,48	51,54%	7,91	5,33%	19,76	13,31%	25,92	17,47%				12,52	8,44%	
1901	219,06	112,22	51,23%	1,26	0,58%	27,59	12,59%	29,39	13,42%				32,74	14,94%	
1902	239,35	112,92	47,18%	4,44	1,86%	33,03	13,80%	30,50	12,74%				45,98	19,21%	
1903	238,26	117,57	49,35%	11,10	4,66%	36,38	15,27%	25,39	10,66%				30,20	12,68%	
1904	224,37	113,24	50,47%	6,23	2,78%	24,12	10,75%	33,11	14,76%				30,57	13,62%	
1905	223,10	109,12	48,91%	2,27	1,02%	32,52	14,58%	29,94	13,42%				34,14	15,30%	
1906	250,44	140,69	56,18%	1,52	0,61%	34,53	13,79%	32,67	13,04%				22,87	9,13%	
1907	247,24	116,43	47,09%	1,42	0,58%	43,85	17,74%	38,94	15,75%				29,88	12,08%	
1908	201,93	110,33	54,64%	1,96	0,97%	20,96	10,38%	31,00	15,35%				22,92	11,35%	
1909	211,00	101,09	47,91%	1,16	0,55%	33,19	15,73%	33,64	15,94%				25,98	12,31%	
Συν	6028,83	2818,95	46,76%	718,35	11,92%	629,81	10,45%	586,28	9,72%	394,79	6,55%	158,64	2,63%		

Πηγή: Εξωτερικών Εμπόριον των αντιστοίχων ετών, Ήρηνιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Πίνακας Π.3 Εξυγιαντές σταφίδας κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εξαγωγών σταφίδας. Περ. III

	Σύνολο ενεργά	Αγγλία	Αυστρία	Γαλλία	Γερμανία	Αιθιοπική	Γερμανία	Ολλανδία					
1910	225.180.412	124.984.952	55,50%	8.042.998	3,57%	5.910.056	2,62%	27.089.860	12,03%	28.826.413	12,80%	27.606.671	12,26%
1911	249.882.627	133.113.640	53,27%	10.379.233	4,15%	7.671.303	3,07%	29.998.501	12,01%	30.224.495	12,10%	32.794.344	13,12%
1912	225.908.098	104.587.687	46,30%	21.373.468	9,46%	3.027.539	1,34%	32.408.462	14,35%	24.391.915	10,80%	32.455.502	14,37%
1913	190.132.026	109.217.907	57,44%	8.342.829	4,39%	3.077.746	1,62%	17.665.469	9,29%	18.895.536	9,94%	26.349.666	13,86%
1914	223.321.011	131.818.521	59,03%	3.904.712	1,75%	2.124.516	0,95%	34.864.755	15,61%	9.823.767	4,40%	25.179.172	11,27%
1915	205.097.183		0,00%		0,00%	11.581.240	5,65%	11.617.882	5,66%		0,00%	5.844.571	2,85%
1916	135.021.980	104.812.190	77,63%		0,00%		0,00%		0,00%		0,00%		0,00%
1917	17.413.150	12.426.223	71,36%		0,00%	1.106.229	6,35%	2.960.192	17,00%		0,00%		0,00%
1918	77.422.161	58.593.794	75,68%		0,00%	18.425.369	23,80%		0,00%		0,00%		0,00%
1919	291.228.879	249.502.427	85,67%			6.196.375	2,13%	17.544.590	6,02%			14.517.542	4,98%
1920	200.280.342	119.941.577	59,89%			4.071.510	2,03%	59.643.556	29,78%			9.702.208	4,84%
Συν	2.040.887.869	1.148.998.918	56,30%	52.043.240	2,55%	63.191.883	3,10%	233.793.267	11,46%	112.162.126	5,50%	174.449.676	8,55%

Πηγή: Εξωτερικών Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ήρηνιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Πίνακας Π.4 Εξαγωγές ελαιολάδου κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εξαγωγών ελαιολάδου.

Περ. Ι

	Σύνολο οκάδες	Αγγλία		Αυστρία		Ρωσία		Τουρκία		Ιταλία	
1959	241.780	24.080	9,96%	45.434	18,79%	29.572	12,23%	114.952	47,54%		
1861	521.336	3.507	0,67%	236.838	45,43%	57.239	10,98%	174.129	33,40%	8.225	1,58%
1864	184.511		0,00%	7.512	4,07%	7.815	4,24%	160.717	87,10%		0,00%
1866	2.080.669	178.011	8,56%	1.027.129	49,37%	382.849	18,40%	175.320	8,43%	216.409	10,40%
1867	4.660.536	1.879.036	40,32%	1.395.043	29,93%	526.701	11,30%	592.777	12,72%	220.692	4,74%
1868	2.782.050	618.538	22,23%	908.872	32,67%	644.359	23,16%	224.454	8,07%	277.045	9,96%
1869	5.572.994	2.840.870	50,98%	820.613	14,72%	1.219.563	21,88%	207.059	3,72%	335.570	6,02%
1870	3.819.399	1.675.010	43,86%	778.809	20,39%	611.562	16,01%	285.937	7,49%	392.440	10,27%
1871	9.213.257	4.093.905	44,43%	1.986.286	21,56%	1.508.263	16,37%	346.607	3,76%	865.108	9,39%
1872	2.592.543	383.125	14,78%	736.031	28,39%	551.374	21,27%	292.425	11,28%	496.250	19,14%
1873	6.384.471	883.968	13,85%	912.524	14,29%	1.113.767	17,44%	430.093	6,74%	1.575.381	24,68%
1874	2.919.412	442.493	15,16%	263.900	9,04%	389.841	13,35%	461.073	15,79%	591.891	20,27%
Συν	40.972.958	13.022.543	31,78%	9.118.991	22,26%	7.042.905	17,19%	3.465.543	8,46%	4.979.011	12,15%

Πηγή: Εξωτερικών Εμπόριον των αντιστοίχων ετών, Ήρηνιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Πίνακας Π.5 Εξαγωγές ελαιολάδου κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εξαγωγών ελαιολάδου.

Περ. II

	Σύνολο/οκ	Αγγλία	Αυστρία	Ρωσία	Τουρκία	Ιταλία	Γαλλία						
1887	3.943.244	285.338	619.724	15,72%	731.465	18,55%	565.367	14,34%	1.291.238	32,75%			
1888	2.456.613	288.831	908.237	36,97%	363.309	14,79%	291.509	11,87%	443.478	18,05%			
1889	5.858.788	94.970	1,62%	451.843	7,71%	1.531.583	26,14%	292.588	4,99%	1.713.121	29,24%	1.510.759	25,79%
1890	2.544.375	140.067	5,50%	696.355	27,37%	338.117	13,29%	583.354	22,93%	201.081	7,90%	386.501	15,19%
1891	9.679.655	1.256.395	12,98%	702.236	7,25%	2.803.449	28,96%	2.252.409	23,27%	725.436	7,49%	674.851	6,97%
1892	2.491.131	141.187	5,67%	208.917	8,39%	1.017.193	40,83%	358.578	14,39%	315.160	12,65%	174.027	6,99%
1893	2.512.986	8.330	0,33%	329.058	13,09%	593.149	23,60%	375.560	14,94%	1.056.479	42,04%	426.532	16,97%
1894	7.693.644	235.961	3,07%	1.700.819	22,11%	1.511.708	19,65%	685.852	8,91%	2.186.005	28,41%	448.610	5,83%
1895	3.557.543												
1896	3.349.068	15.387	0,46%	110.209	3,29%	902.071	26,93%	996.597	29,76%	533.637	15,93%	143.809	4,29%
1897	5.161.984	610.795	11,83%	449.467	8,71%	581.162	11,26%	389.479	7,55%	1.568.792	30,39%	818.829	15,86%
1898	4.064.366	75.454	1,86%	35.529	0,87%	1.069.441	26,31%	392.502	9,66%	1.974.816	48,59%	218.299	5,37%
1899	2.970.407	148.887	5,01%	347.940	11,71%	795.896	26,79%	542.950	18,28%	889.842	29,96%	13.874	0,47%
1900	2.597.713	252.121	9,71%	189.596	7,30%	293.435	11,30%	267.936	10,31%	1.372.651	52,84%	35.886	1,38%
1901	5.133.280	365.107	7,11%	375.903	7,32%	371.939	7,25%	651.476	12,69%	2.442.968	47,59%	95.896	1,87%
1902	7.355.012	393.370	5,35%	280.440	3,81%	1.679.350	22,83%	1.399.260	19,02%	2.182.358	29,67%	92.189	1,25%
1903	3.307.839	294.919	8,92%	276.644	8,36%	316.557	9,57%	597.367	18,06%	1.192.403	36,05%	60.712	1,84%
1904	4.625.847	235.645	5,09%	168.777	3,65%	2.302.678	49,78%	404.661	8,75%	614.482	13,28%	57.404	1,24%
1905	2.389.206	71.455	2,99%	284.170	11,89%	378.235	15,83%	279.596	11,70%	615.702	25,77%	972	0,04%
1906	12.415.183	1.406.083	11,33%	1.853.779	14,93%	3.620.214	29,16%	1.807.966	14,56%	864.535	6,96%	1.139.702	9,18%
1907	5.925.356	382.467	6,45%	1.632.459	27,55%	863.031	14,57%	549.389	9,27%	330.451	5,58%	565.837	9,55%
1908	11.928.569	322.131	2,70%	2.129.155	17,85%	998.332	8,37%	429.568	3,60%	4.077.939	34,19%	3.092.509	25,93%
1909	1.733.439	39.722	2,29%	294.920	17,01%	167.710	9,67%	142.421	8,22%	429.760	24,79%	120.447	6,95%
Συν	110.137.705	7.064.622	6,41%	14.046.177	12,75%	23.230.024	21,09%	14.256.385	12,94%	27.022.334	24,54%	10.077.645	9,15%

Πηγή: Εξωτερικών Εμπόριον των αντιστοίχων ετών, Ύψηφακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Πίνακας Π. 7 Εξυγιωγές καρπού κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εξυγιωγών καρπού.
Περίοδος 1.

	Σύνολο/οκ	Αγγλία		Τουρκία		Αυστρία		Γαλλία		Αίγυπτος	
1859	429.391	27.596	6,43%	122.429	28,51%	5.394	1,26%	43.282	10,08%	24.088	5,61%
1861	851.561	327.119	38,41%	296.453	34,81%	5.384	0,63%	119.658	14,05%	1.293	0,15%
1864	984.210	98.705	10,03%	514.834	52,31%	5.968	0,61%	101.700	10,33%	176.497	17,93%
1866	477.543	61.961	12,97%	215.841	45,20%	11.788	2,47%	14.305	3,00%	169.095	35,41%
1867	682.226	212.752	31,18%	247.986	36,35%	13.149	1,93%	159.865	23,43%	31.082	4,56%
1868	548.554	217.454	39,64%	170.393	31,06%	452	0,08%	46.425	8,46%	98.440	17,95%
1869	889.797	107.762	12,11%	164.887	18,53%	47.808	5,37%	22.878	2,57%	323.455	36,35%
1870	340.424	122.190	35,89%	49.907	14,66%	8.398	2,47%	94.063	27,63%	6.905	2,03%
1871	617.796	224.549	36,35%	53.350	8,64%	70.632	11,43%	236.998	38,36%	5.487	0,89%
1872	1.223.234	591.243	48,33%	23.571	1,93%	91.077	7,45%	402.992	32,94%	1.092	0,09%
1873	825.563	234.717	28,43%	13.393	1,62%	46.199	5,60%	468.771	56,78%	90	0,01%
1874	1.085.562	325.080	29,95%	11.242	1,04%	226.006	20,82%	353.481	32,56%	105	0,01%
Συν	8.955.861	2.551.128	28,49%	1.884.286	21,04%	532.255	5,94%	2.064.418	23,05%	837.629	9,35%

Πηγή: Εξοστεικόν Εμπόριον των αντιστοίγων ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Πίνακας Π.8 Εξαγωγές καρπού κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εξαγωγών καρπού.
Περίοδος ΙΙ

	Σύνολο/οκ	Αγγλία		Αυστρία		Γαλλία		Τουρκία		Αίγυπτος		ολλανδία	
1887	2.101.241	81.993	3,90%	59.394	2,83%	80.205	3,82%	369.245	17,57%	727.149	34,61%	393.496	18,73%
1888	2.160.446	71.673	3,32%	19.059	0,88%	37.399	1,73%	395.870	18,32%	1.221.215	56,53%	243.433	11,27%
1889	2.363.750	120.638	5,10%		0,00%	92.089	3,90%	314.860	13,32%	1.156.994	48,95%	566.535	23,97%
1890	2.619.964	84.585	3,23%	33.821	1,29%	70.109	2,68%	405.416	15,47%	1.650.478	63,00%	326.975	12,48%
1891	1.666.373	116.611	7,00%	49.690	2,98%	283.602	17,02%	422.185	25,34%	310.121	18,61%	384.614	23,08%
1892	2.015.721	168.587	8,36%	30.800	1,53%	357.692	17,75%	543.396	26,96%	100	0,00%	717.461	35,59%
1893	2.078.109	255.113	12,28%	17.456	0,84%	149.795	7,21%	287.741	13,85%	782	0,04%	887.788	42,72%
1894	1.557.231	44.537	2,86%	17.788	1,14%	244.051	15,67%	414.119	26,59%	12.884	0,83%	823.778	52,90%
1896	2.383.061	96.689	4,06%	62.133	2,61%	100.620	4,22%	468.172	19,65%	569.894	23,91%	905.947	38,02%
1897	1.768.475	49.348	2,79%	4.780	0,27%	26.567	1,50%	146.942	8,31%	433.723	24,53%	650.480	36,78%
1898	1.578.985	43.069	2,73%	7.961	0,50%	107.634	6,82%	302.542	19,16%	512.700	32,47%	465.965	29,51%
1899	2.290.101	12.086	0,53%	41.515	1,81%	156.953	6,85%	64.794	2,83%	781.134	34,11%	727.837	31,78%
1900	2.917.990	30.224	1,04%	54.019	1,85%	64.807	2,22%	74.148	2,54%	1.028.373	35,24%	1.013.460	34,73%
1901	3.304.975	36.299	1,10%	63.116	1,91%	98.799	2,99%	28.001	0,85%	1.329.887	40,24%	1.045.387	31,63%
1902	3.557.315	29.759	0,84%	34.071	0,96%	47.748	1,34%	24.379	0,69%	1.600.410	44,99%	1.003.902	28,22%
1903	4.442.508	28.275	0,64%	491.234	11,06%	122.339	2,75%	70.775	1,59%	1.902.852	42,83%	1.167.255	26,27%
1904	5.414.905	14.155	0,26%	543.955	10,05%	112.700	2,08%	32.293	0,60%	2.939.206	54,28%	1.050.836	19,41%
1905	4.595.999	102.043	2,22%	697.886	15,18%	51.567	1,12%	3.403	0,07%	2.652.814	57,72%	512.077	11,14%
1906	6.280.837	156.899	2,50%	389.851	6,21%	215.593	3,43%	4.682	0,07%	3.148.915	50,14%	1.026.742	16,35%
1907	4.233.541	50.474	1,19%	451.385	10,66%	115.696	2,73%	1.383	0,03%	3.054.072	72,14%	856.774	20,24%
1908	3.806.909	15.420	0,41%	228.450	6,00%	267.076	7,02%	11.126	0,29%	2.253.280	59,19%	498.855	13,10%
1909	4.655.381	12.107	0,26%	488.073	10,48%	85.914	1,85%			2.614.117	56,15%	788.915	16,95%
Συν	47.079.446	530.810	1,13%	3.491.516	7,42%	1.446.826	3,07%	617.526	1,31%	23.817.760	50,59%	9.692.040	20,59%

Πηγή: Εξωτερικών Εμπορίων των αντιστοιχών ετών, Ήρηνιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Πίνακας Π.9 Εξυγιαντές καπνού κατά ποσότητα, χώρα προορισμού και ποσοστό κάθε χώρας επί του συνόλου των εξυγιαντών καπνού.
Περίοδος ΙΙΙ

	Σύνολο/οκ	Αγγλία	Αμερική	Αίγυπτος	Ιταλία	Ολλανδία	Γερμανία
1910	4.470.019	29.854	0,67%	2.603.703	58,25%	665.650	14,89%
1911	6.584.822	121.405	1,84%	2.922.057	44,38%	1.085.657	16,49%
1912	8.579.484	97.658	1,14%	2.852.005	33,24%	1.440.117	16,79%
1913	7.552.744	181.408	2,40%	2.169.839	28,73%	1.425.884	18,88%
1914	16.947.135	1.757.004	10,37%	2.909.031	17,17%	2.873.705	16,96%
1915	18.841.863						
1916	10.286.313	88.442	0,86%	3.380.680	32,87%	2.638.614	25,65%
1917	9.985.081			3.410.715	34,16%	960.579	9,62%
1918	10.921.866			2.150.045	19,69%	791.081	7,24%
1919	20.776.016	1.506.381	7,25%	4.330.654	20,84%	3.333.723	16,05%
1920	20.653.208			3.367.698	16,31%	3.498.266	16,94%
Συν	135.598.551	3.782.152	2,79%	26.435.393	19,50%	29.230.064	21,56%
						10.689.076	7,88%
						16.942.568	12,49%
						7.939.643	5,86%

Πηγή: Εξωτερικών Εμπόριον των αντιστοιχών ετών, Ψηφιακή βιβλιοθήκη της ΕΛ.ΣΤΑΤ

Πίνακας Π.10 Αξία εισαγωγών και εξαγωγών της ελληνοκτικής επικράτειας 1858 - 1920

	Εισαγωγές δρχ	Εξαγωγές δρχ		Εισαγωγές δρχ	Εξαγωγές δρχ		Εισαγωγές δρχ	Εξαγωγές δρχ
1858	35.960.753	22.271.367	1879	101.570.360	55.637.493	1900	131.386.348	102.738.871
1859	41.157.920	21.744.290	1880	97.617.870	60.261.900	1901	140.506.210	93.993.818
1860	48.042.110	23.968.947	1881	116.294.438	69.887.106	1902	137.229.364	79.663.473
1861	42.643.572	25.015.350	1882	142.554.406	76.344.303	1903	137.494.499	85.924.197
1862	39.284.340	24.944.606	1883	121.339.930	82.642.730	1904	137.016.282	90.569.557
1863	50.281.896	20.497.176	1884	115.952.760	73.620.800	1905	141.756.053	83.691.166
1864	48.934.597	22.432.599	1885	113.574.680	76.337.080	1906	144.636.162	123.525.906
1865	67.198.006	36.902.264	1886	116.760.000	79.096.080	1907	149.067.753	117.620.197
1866	68.593.518	37.011.595	1887	131.749.325	102.657.477	1908	154.633.041	110.713.003
1867	66.866.187	43.387.835	1888	109.149.182	95.653.741	1909	137.549.244	101.686.905
1868	66.001.067	36.112.206	1889	132.653.248	107.777.808	1910	160.536.471	144.571.070
1869	74.836.360	41.534.914	1890	120.785.604	95.791.684	1911	173.510.393	140.902.651
1870	76.083.906	33.780.456	1891	140.359.674	107.489.713	1912	157.656.756	146.162.901
1871	86.833.487	56.489.873	1892	119.306.007	82.261.464	1913	177.933.304	119.001.101
1872	88.170.609	50.019.012	1893	91.484.936	88.033.862	1914	318.846.472	178.564.362
1873	82.929.704	57.389.652	1894	109.958.826	74.290.906	1915	289.390.294	218.356.354
1874	87.929.704	57.981.281	1895	107.907.098	73.170.152	1916	399.438.840	154.841.815
1875	101.892.197	67.429.935	1896	116.275.516	72.477.295	1917	223.075.496	112.626.577
1876	86.882.690	53.479.251	1897	116.363.348	81.708.626	1918	733.907.099	296.860.251
1877	96.106.690	52.453.849	1898	138.267.392	88.221.601	1919	1.552.179.179	764.219.528
1878	90.542.370	57.126.701	1899	131.258.749	93.802.812	1920	2.177.529.995	686.310.909

Πηγή: Πηγή: Εξωτερικών Εμπόριον των αντιστοίχων ετών, Ήθηιακή βιβλιοθήκη της ΕΑ.ΣΤΑΤ

Πηγές

Αρχείο Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΛΣΤΑΤ)

1. Εξωτερικόν Εμπόριον 1859 - 1920
Ψηφιακή βιβλιοθήκη ΕΛΣΤΑΤ
http://dlib.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/categoryyears?p_cat=10008070&p_topic=10008070
2. Απογραφές πληθυσμού 1859 – 1920
Ψηφιακή βιβλιοθήκη ΕΛΣΤΑΤ
http://dlib.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/categoryyears?p_cat=10007862&p_topic=10007862

Βιβλία

1. Βερναρδάκης, Α. Ν. 1885. «Περί του εν Ελλάδι εμπορίου», Αθήναι: Τυπογραφείο Αττικού μουσείου
Ψηφιακή συλλογή Παν. Πάτρας: Διογένεια
<http://diogeneia.library.upatras.gr/apanthisma/peri-tou-en-elladi-emporiou>
2. Βικέλας, Δ. 1886. «Από Νικοπόλεως εις Ολυμπίαν. Επιστολαί προς φίλον.» Αθήναι
Ψηφιακή βιβλιοθήκη ΑΠΘ
<http://digital.lib.auth.gr/record/136924>
3. Κοφινάς, Γ. Ν. 1914. «Τα οικονομικά της Μακεδονίας εκ του δελτίου του υπουργείου των οικονομικών», Αθήναι: Εθνικόν τυπογραφείον
Ψηφιακή βιβλιοθήκη Ο.Π.Α: Πυξίδα
http://www.pyxida.aueb.gr/index.php?op=view_object&object_id=4408
4. Κορύλλος, Χ. 1896. «Αι Πάτραι υπό φυσικὴν ἰατρικὴν πνευματικὴν ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν ἐποψιν», Πάτραι: Π. Ευμορφόπουλος
Ψηφιακή βιβλιοθήκη ΑΠΘ
<https://digital.lib.auth.gr/record/79760/?ln=en>
5. Λοβέρδος, Σ. Π. 1902. «Ο Εθνικός πλούτος», Αθήναι: Σύλλογος προς διάδοσιν ωφελίμων βιβλίων
Ψηφιακή βιβλιοθήκη Νεοελληνικῶν σπουδῶν: Ανέμη
<https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/d/d/1/metadata-240-0000044.tkl>
6. Μανσόλας, Α. 1867. «Πολιτειογραφικαὶ πληροφορίες περὶ Ελλάδος», Αθήναι: Εθνικὸ τυπογραφεῖο
<https://books.google.gr/books?id=PCxCAAAAcAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
7. Μανσόλας, Α. 1876. «Απογραφικαὶ πληροφορίες περὶ τῶν εν Ελλάδι ατμοκινήτων βιομηχανικῶν καταστημάτων», Αθήναι: Εθνικὸ τυπογραφεῖο.
Ψηφιακή βιβλιοθήκη ΑΠΘ
<https://digital.lib.auth.gr/record/112381/?ln=en>
8. Μικέλης, Ν. 1923. «Ο καπνός και η βιομηχανία του εν Ελλάδι».
Ψηφιακή βιβλιοθήκη Παντείου Παν.: Πάνδημος
<https://www.openarchives.gr/aggregator-openarchives/edm/Pandemos/000014-iiid%3A9784>

9. Μικέλης, Ν. 1924. «Η βιομηχανία της κεντρικής Μακεδονίας» Αθήναι: Γ.Η Καλέργης Βιβλιοθήκη Παν. Αιγαίου: Hellenicus
<https://hellenicus.lib.aegean.gr/handle/11610/16622>
10. Μικέλης, Ν. 1926. «Η ελληνική βιομηχανία κατά το έτος 1925» Αθήναι: Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελήτηριο Αθηνών.
Ψηφιακή βιβλιοθήκη ΟΠΑ: Πυξίδα
http://www.pyxida.aueb.gr/index.php?op=view_object&object_id=4441
11. Παπαστράτος, Ε. 1914. «Δελτίον εμπορίου και βιομηχανίας»,
Ψηφιακή βιβλιοθήκη ΟΠΑ: Πυξίδα
http://www.pyxida.aueb.gr/index.php?op=view_object&object_id=4183
12. Παρτζ ,Ι. 1890. «Κεφαλληνία και Ιθάκη, γεωγραφική μονογραφία.» Εξελληνισθείσα υπό Δ.Γ Παπανδρέου, Αθήνα: Βιβλιοθήκη Ιστορικών μελετών.
13. Pasteur, M. L. 1866. «Etudes sur la vin», Παρίσι: Αυτοκρατορικό τυπογραφείο
<https://books.google.gr/books?id=tiNEAAAAYAAJ&hl=el>
14. Πονηρόπουλος, Ε. 1888. «Ελληνική Αμπελουργία και Οινοποιία», Αθήναι: Ν. Μιχαλακόπουλος
Ψηφιακή βιβλιοθήκη ΑΠΘ
<https://digital.lib.auth.gr/record/148431/?ln=el>
15. Στασινόπουλος, Κ.Α. 1903. «Το Οινολογικόν μέλλον της Ελλάδος», Αθήναι: Π.Δ Σακελλαρίου
Ψηφιακή βιβλιοθήκη ΑΠΘ
<https://digital.lib.auth.gr/record/110668/?ln=el>
16. Στασινόπουλος, Κ.Α. 1905. «Στοιχεία πρακτικής οινοποιίας», Αθήναι: Βιβλιοθήκη πρακτικών γνώσεων Γεωργίου Δ. Φέξη,
Ψηφιακή βιβλιοθήκη Νεοελληνικών σπουδών: Ανέμη
<https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/6/7/6/metadata-461-0000008.tkl>
17. Σωτηρίου, Δ. 1931. «Λόγος προς το Δ.Σ της Μαρκό 1931». Αδημοσίευτο χειρόγραφο, αρχείο συνεταιρισμού «Μαρκό», Μαρκόπουλο Αττικής

Περιοδικά

1. Αρχιμήδης 1899 – 1947. Μηνιαίον περιοδικόν σύγγραμμα του ελληνικού πολυτεχνικού συλλόγου.
Ψηφιακή βιβλιοθήκη ΤΕΕ
<http://opac.tee.gr/cgi-bin-EL/egwcgi/egwirtel/targets.egw>
2. Γεωπονικά 1873. Σύγγραμμα περιοδικώς κατά μήνα εκδιδόμενο υπό Θ.Γ. Ορφανίδου, Αθήναι: Αδελφοί Περρή
Ψηφιακή βιβλιοθήκη Α.Π.Θ
<https://digital.lib.auth.gr/record/112652/?ln=en>
3. Τα Νέα Γεωπονικά. 1900 – 1927. Μηνιαίον Γεωργικόν Περιοδικόν, εκδιδόμενον προς υποστήριξιν των γεωργικών και κτηνοτροφικών συμφερόντων και προς εκκλιΐκεισιν των γεωπονικών και ζωοτεχνικών γνώσεων, από του έτους 1900. Αθήναι: Σπ. Χασιώτης
Ψηφιακή βιβλιοθήκη Α.Π.Θ
<https://digital.lib.auth.gr/?ln=el>

4. Οικονομική Επιθεώρησης, 1873 – 1889. (Πολιτική Οικονομία – Δημοσιονομία – Καταστατική), Αρχισυντάκτης Α. Οικονόμου, Αθήναι: οδός Πινακωτών 10
Βιβλιοθήκη Παν. Κύπρου: Λήκυθος
<https://lekythos.library.ucy.ac.cy/handle/10797/26033>
5. Πολιτική Επιθεώρησης, 1900 – 1921. (Εβδομαδιαίον Πολιτικών και Κοινωνιολογικών Περιοδικόν), Ιδρυταί: Αλ. Καραπάνος, Ι. Δραγούμης & Γ. Μπούσιος. Αθήναι: Π.Α. Πετράκος.
Ψηφιακή βιβλιοθήκη ΑΠΘ
<https://digital.lib.auth.gr/record/110945/?ln=en>
6. Πανελλήνιος Σύντροφος, 1890. Ετήσιον πολιτειακόν οικονομολογικόν και στατιστικόν περιοδικό. Αθήναι: Β. Γαβριηλίδης.
Ψηφιακή βιβλιοθήκη Νεοελληνικών σπουδών: Ανέμη
<https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/c/8/9/metadata-01-0000309.tkl>

Εφημερίδες

1. Εφημερίδες: Εστία, Αγών, Αθήναι
Ψηφιακή βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων
<https://library.parliament.gr/Portals/6/pdf/digitalmicrofilms.pdf>
2. Εικονογραφημένη Εστία
Ψηφιακή βιβλιοθήκη Παν. Πάτρας: Πλειάς
http://pleias.lis.upatras.gr/index.php/deltion_estias/issue/archive?issuesPage=24#issues
3. Μέλισσα Αθηνών
Ψηφιακή βιβλιοθήκη Παν. Πάτρας; Πλειάς
http://pleias.lis.upatras.gr/index.php/mel_athinon

Πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων
Ψηφιακή βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων
<https://library.parliament.gr/>

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αγριαντώνη, Χρ. 1988. «Μεσογειακά αγροτικά προϊόντα» Ιστορικά 8-6-1988 (αρ. 8)

Αγριαντώνη, Χρ. 1990. «Η ελληνική οινοβιομηχανία από το 19^ο αιώνα: από την αναζήτηση της ποιότητας στο σταφιδίτη.» Πρακτικά συνεδρίου. Ιστορία του ελληνικού κρασιού. Β τριήμερο εργασιών. Σαντορίνη 7-9 Σεπτεμβρίου 1990. Αθήνα: ΕΤΒΑ

Αγριαντώνη, Χρ. 2010. «Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα το 19^ο αιώνα.» Αθήνα: Κατάρτι

Γεωργιάδου, Κ. 1983. «Η σχολή των Annales και η θετικιστική ιστοριογραφία.» Ανάτυπο από το περιοδικό φιλόλογος, αρ. 32, Θεσσαλονίκη

Δρακάτος, Κ. 1968. «Εισαγωγή εις την Στατιστικήν» Αθήνα

Κακριδής, Α. 2018. «Η πτώχευση του 1893 και ο διεθνής οικονομικός έλεγχος» Νεοελληνικά Ιστορικά 5 σ. 195 – 240
<http://www.academyofathens.gr/el/node/2324>

Κοτζαμάνης, Β. 2020. «Δημογραφικά Νέα», τεύχος 39

Κωστής, Κ. 2019. «Ο πλούτος της Ελλάδας» Αθήνα: Πατάκης

Λογοθέτης, Β. 1934. «Η φυλλοξήρα και τα αμερικάνικα κλήματα» Αθήνα: Ελληνική γεωργική εταιρεία.

Λογοθέτης, Β. 1977. «Σύμμεικτα από την νεωτέραν αμπελοοινικήν ιστορίαν της Ελλάδος», Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ

Μπακουνάκης, Ν. 1977. «Το κρασί του Γουσταύου.» Αθήνα: Καστανιώτης

Νικολαΐδου Ε και Παπαγεωργοπούλου Ζ. 2012. «Καμπάς Ο πατριάρχης της μεσογαίας και η τέχνη του κρασιού.» Αθήνα: Ελευθερουδάκης.

Παπαθανασόπουλος, Κ. 1999. «Ναυτιλία, κράτος και πολιτική στο 19ο αιώνα», στο Κρεμμυδάς Β. (επιμ.) Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18ος-20ός αι.), Αθήνα: Τυπωθήτω

Πατρώνης, Β. 2005. «Ελληνική οικονομική ιστορία. Οικονομία, κοινωνία και κράτος στην Ελλάδα (18^{ος} – 20^{ος} αιώνας)» Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
www.kallipos.gr

Πετμεζάς, Σ. 2003. «Η Ελληνική αγροτική οικονομία κατά τον 19^ο αιώνα.» Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης

Πετμεζάς, Σ. 2012. «Προλεγόμενα στην ιστορία της ελληνικής αγροτικής οικονομίας του μεσοπολέμου.» Αθήνα: Αλεξάνδρεια

Πιζάνιας, Π. 1998. «Οικονομική ιστορία της ελληνικής σταφίδας 1851 – 1912» Αθήνα: Ίδρυμα έρευνας και παιδείας της εμπορικής τράπεζας της Ελλάδας.

Σακελαρόπουλος, Θ. 2010. «Ένα περίγραμμα για την κατανόηση της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας της Ελλάδας του 19^{ου} αιώνα» Προδημοσίευση Αθήνα: Τόπος

Τρίπος, Σ. Κ. 2009. «Αρχείον, ιστορικά σημειώσεις περί της οικογενείας Τρίπου», Αθήνα: Βιβλιοθήκη του μουσείου Μπενάκη

Husserl, E. 2020. «Για τη φαινομενολογία της συνείδησης του εσωτερικού χρόνου» Ηράκλειο: Παν. Εκδόσεις Κρήτης